

„ფსიქოლოგიური ბიბლიოთეკის“ რედაქტორი: შალვა აბზიანიძე

რედაქტორები: შალვა აბზიანიძე
ლია ყვავილაშვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის
ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ რეკომენდირებულია
დამხმარე სახელმძღვანელოდ

ნიგნი გამოდის TEMPUS/TACIS-ის პროექტის,
№ CP-20018-98, ფარგლებში.
„სოციალური ინოვაციის საერთაშორისო ფონდის“
მხარდაჭერით.

© გამომცემლობა „ნეკერი“, 2003

ISBN 99928-58-83-4

სარჩევი

1. ფსიქოლოგიის საგნის გაგების ეტაპები	4
2. რას შეისწავლის თანამედროვე ფსიქოლოგია?	29
3. ფსიქიკურ პროცესთა კლასიფიკაცია	37
4. ფსიქოლოგიის მეთოდები	41
5. ფსიქოლოგიის დარგები	58
6. ფსიქოლოგიის შესწავლის მნიშვნელობა	76

1. ფსიქოლოგიის საგნის გაგების პათაკაჟი

მეველა შეცნიერებას თავისი შესასწავლი საგანი გაიჩნია და ტუნებრივია, რომ ამით დავიწყეთ. რას შეისწავლის ფსიქოლოგია, რა არის მისი კვლევის საგანი? ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელოთა დიდი უმრავლესობა ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა: ფსიქოლოგია არის მეცნიერება ფსიქიკის შესახებ. „ფსიქე“ კი ბერძნულად სულს ნიშნავს. ამის გამო, ხომ არ შეიძლება ფსიქოლოგიის საგნად სწორედ სული მივიჩნიოთ? მაგრამ ცხადია, რომ სიტყვის მხოლოდ ეტიმოლოგიის მომველიება ვერ დაგვიდგენს თანამედროვე ფსიქოლოგიის კვლევის საგანს, ამის მიხედვით, თუ როგორ არის გაგებული ფსიქიკის რაობა, ფსიქოლოგიის საგნის საკითხიც განსხვავებულიად წყდება. მოკლედ განვიხილოთ ის ძირითადი მტაპები, რომლებიც ამ საკითხის გადამწყვეტამ განვლო.

მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია. მეცნიერული აზროვნების დასაწყის ეტაპზე ფსიქოლოგიის საკვლევ საგნად, მართლაც, სული იყო მიჩნეული. იგი წარმოდგენილი ჰქონდათ, როგორც გარკვეული სახის *სუბსტანცია*,¹ რომელიც იმყოფება სხეულში. რით განსხვავდება ცოცხალი (სულიერი) არა ცოცხალისაგან, ე.ი. უსულო სიგნოსაგან? იმით, რომ ცოცხალ სხეულში არის სული, რომელიც აცოცხლებს სხეულს. როდესაც ადამიანი იძინებს, მაშინ სული დროებით სტოვეებს სხეულს და იწყებს მოგზაურობას (ასე იხსენებოდა სიზმარი), ხოლო როდესაც ადამიანი კვდება, სული სამუდამოდ სტოვეებს ადამიანის სხეულს. სულს განიხილავდნენ როგორც უხილავ (შეუტრწნობად) სუბსტანციას, რომელიც მატერიისა და ენერჯის მსგავსად უნდა ინახებოდეს სწორედ ასეთ წარმოდგენას ეკრდნობოდა რწმენა სულის უკუდავების (მოუსპობადობის) შესახებ: ადამიანის სიკვდილი არ ნიშნავს მის მთლიანად მოსპობას; ამ დროს ილუქება მხოლოდ მისი ფიზიკური სხეული, სული კი სტოვეებს ადამიანის სხეულს, თუ რა ემართება ამ უკანასკნელს სხეულის და-

¹ ეტიმოლოგია არის ენათმეცნიერების დარგი, რომელიც შეისწავლის სიტყვის მნიშვნელობის განვითარებას, განსაკუთრებით მის წარმოშობასა და თავდაპირველ მნიშვნელობას, აგრეთვე მის ნათესაურ კავშირებს სხვა სიტყვებთან.

² სუბსტანცია (ლათ. substantia - არსი, საფუძვლად მდებარე რამ) ფილოსოფიური კატეგორიაა, რომელიც აღნიშნავს ცვალებად მოვლენათა უცვლელ საფუძველს, ძირითად ნაჭყის, რომელიც არც ისპობა და არც წარმოიშობა. მაგალითად, სუბსტანციას წარმოადგენს მარად მოძრავი დაცვალუბადი, მაგრამ მოუსპობადი მატერია. ზოგიერთის აზრით, სუბსტანცია შეიძლება ჩაითვალოს აგრეთვე ენერჯიაც, რომელიც არც წარმოიშობა და არც ისპობა, იგი მხოლოდ გარდაიქმნება ერთი სახიდან მეორეში.

ტოვების შემდეგ, ამ კითხვაზე, როგორც ამას ფილოსოფიის და რელიგიის ისტორია გვიჩვენებს, ერთმნიშვნელოვანი პასუხი არასოდეს არ არსებობდა. ასე მაგალითად, ქრისტიანული რელიგიის თანხმად სიკვდილის შემდეგ სული მიდის სხვა სამყაროში (სამოთხეში, ან ჯოჯობხეთში), ხოლო ბუდის მოძღვრების მიხედვით კი იგი გაეადის ახალდაბადებულ ბავშვში.¹ რადგანაც მეორე სახის შეხედულება (რწმენა) პირველთან შედარებით უფრო ნაკლებად ფანტასტიკურად გამოიყურება, რომელიც საყურადღებოდ მიიჩნიათ ისეთ დიდ მოაზროვნეებს, როგორც იყენენ პითაგორა, პლატონი, პიუში, კანტი, ფიხტი და მოქმენჰაუერი, ვფიქრობთ ზედმეტი არ იქნება, თუ ორიოდ გვერდს მინც დავუთმოთ მის განხილვას. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს სულის გარდასახვის მოვლენა, რაც ინდურ ფილოსოფიაში *რეინკარნაციის* სახელწოდებითაა ცნობილი.²

დავინწყით იმით, თუ რამდენად დასაშვებია სიკვდილის შემდეგ გადარჩენის შესახებ ლაპარაკი. ჩვენ ყველა ვხედავთ, თუ რა ემართება ადამიანს სიკვდილის შემდეგ, რომ მასთან ჩვენი ყოველგვარი კონტაქტი გამორიცხულია და რომ მისი უსიცოცხლო სხეული (გვამი) მხოლოდ გაბრწისთვისაა გამზადებული. ყოველივე ამის შემდეგ რომელ გადარჩენაზე შეიძლება იყოს ლაპარაკი? ცხადია, რომ სიკვდილი უნდა იყოს ყველაფრის დასასრული. მაგრამ ჩვენ ასე იმიტომ ვფიქრობთ, რომ ადამიანს უაიგვებთ მის ფიზიკურ სხეულთან, ე.ი. მიგვიჩნია, რომ ადამიანი - ეს არის მხოლოდ მისი ფიზიკური სხეული (ორგანიზმი), რომლის დაღუპეაც სიკვდილის შემდეგ უნდა ნიშნავდეს ადამიანის მთლიანად დაღუპეასაც. მაგრამ თუ დავუშვებთ, რომ ადამიანი არ არის მხოლოდ მისი ფიზიკური სხეული, რომ იგი შედგება კიდევ სულისაგან (ე.ი. მატერიისაგან განსხვავებული სუბსტანციისაგან), მაშინ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ სხეულის დაღუპეა სრულიადაც არ უნდა ნიშნავდეს სულის - მატერიისაგან განსხვავებული რეალობის - დაღუპეასაც.

ასეთ მოსაზრებას შეიძლება ლოგიკური საფუძველი მოეძებნოს, თუ დავუშვებთ, რომ სული როგორც მატერიიდან (სხეულისაგან) განსხვავებული სუბსტანციაა, რომელიც იმყოფება სხეულში, ამ უკანასკნელს საჭიროებს, როგორც გარკვეულ აპარატს (მაღალი

¹ სინტერესია, რომ ქართულ ენაში ადამიანის სიკვდილს აღნიშნავენ სიტყვით - გარდაიცვალა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი კი არ მოკვდა, კი არ მოისპო, არამედ სახე იცვალა, რაც ზოგიერთის აზრით გარკვეულწილად მოუთითებს სწორედ სულის გარდასახვაზე.

² აღნიშნავენ, რომ რეინკარნაციის მოვლენამ მხატვრულ ლიტერატურაშიც კი მოუვა თავის ასახვა. იხ. მაგალითად, ვეკ ლონდონის ნაკლებად ცნობილი რომანი „მორჩილების ქერანჯი“, ახდა ვახილ მარნოვის მთავრობა „ტკბილი დუღუკი“.

ორგანიზებული მატერიის სახით) გარეშოსთან ურთიერთობისათვის. და თუ ეს აპარატი ილუპება (მწყობრიდან გამოდის, ფუჭდება) - ეს სრულიადაც არ უნდა ნიშნავდეს სულის დაღუპვასაც. უბრალოდ მას ამ აპარატის გარეშე უკვე აღარ შეუძლია გარეშოსთან ურთიერთობის დამყარება, რამეთუ იგი (სული) თავის თავს გარეშოში ამჟღავნებდა მხოლოდ ამ აპარატის საშუალებით. სწორედ ამიტომაც არის, რომ ამ უკანასკნელის დაზიანების შემთხვევაში სული ვეღარ ახერხებს ჩვენთან რაიმე კონტაქტის დამყარებას.

ნათქვამის ნათელსაყოფად მოვიყვანოთ შემდეგი ანალოგია. ვთქვათ, რადიომიმღები ისმენთ რაიმე გადაცემას. რადიომიმღებში შემოდის ჩვენთვის თვალათ უხილავი რადიოტალღა, რომელიც თავის თავს სწორედ ამ აპარატის საშუალებით ამჟღავნებს.

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ ეს აპარატი დაზიანდა (მაგალითად, დაიშხვრა). ამის შემდეგ ზვენ გადაცემას ვეღარ მოვისმენთ, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ამ დროს რადიოტალღაც მოისპო ან დაზიანდა. ცხადია, რომ ამ უკანასკნელს არაფერი მოსვლია. უბრალოდ იგი ახლა თავის თავს ვეღარ ამჟღავნებს (ვეღარ ამჟღავნებს ჩვენთვის), რაკი აპარატი, რომლის საშუალებითაც იგი თავის თავს ამჟღავნებდა, დაზიანებულია.

ახლა რაც შეეხება რეინკარნაციის შესაძლებლობას. როდესაც შე მეუბნებიან, რომ სიკვდილის შემდეგ ჩემი სული გადავა ახალ დაბადებულ ბავშვში და შე ირსებობას განვაგრძობ ამ უკანასკნელის სხეულში, მაგრამ ისე, რომ არაფერი შეცოდინება (მეხსომება) ჩემი ახლანდელი ცხოვრების შესახებ (ისევე როგორც არაფერი არ მიხსოვს ჩემი უწინდელი ცხოვრებიდან),¹ მაშინ რა აზრი შეიძლება უქონდეს საერთოდ სულის გადარჩენის შესახებ ლაპარაკს, რამეთუ ის ბავშვი შეიძლება იყოს სულ სხვა პიროვნება. მაგრამ ასეთი მოსაზრება მთლიან გაშროლებული მაინც ვერ იქნება, რაკი აქ ურთიანეთთან გაიგივებულია ჩემი „მე“ და ჩემი მეხსიერება. უხეშად რომ ვთქვათ, მეხსიერება შეიძლება შეუადაროთ ჩანთას, რომელშიც ინახება ჩემი შთაბეჭდილებები, და ჩანთის დაკარგვა, ცხადია, არ ნიშნავს თავის დაკარგვასაც. ადრეულ ბავშვობის ხანის გარდაც,

¹ თუკი ზოგიერთის აზრით, გამოჩაღების სახით, იშვით შემთხვევებში მაინც შეიძლება ადვილი უქონდეს მეხსიერებაში შემორჩენილი რაიმე შინაარსის გადატანის. ამის დასადასტურებლად ისინი მოუთითებენ ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც სრულიად უცხო ქალაქში ყოფნისას ესა თუ ის ქუჩა საცხოვრებლად გვიჩვენება, რაც მხოლოდ იმით შეიძლება აიხსნას, რომ წინა ცხოვრებაში ჩვენ ვიმყოფებოდით ამ ქალაქში. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ფსიქოლოგიაში მართლაც დასტურდება ასეთი შემთხვევები, რაც ცნობის ილუზიის საბუნდოვანობის ცნობილი და, როგორც ეს ქვემოთ იქნება ნაქვსები, ისინი სულ სხვანაირად შეიძლება იქნენ ახსნილი.

აღბათ ყველას გვქონია ცხოვრებაში ისეთი ეპიზოდები, რომლებიც ამოვიარდნილია მეხსიერებიდან (მათ შესახებ არაფერი გვახსოვს), მაგრამ აღბათ ყველა დიგვეთანხმება იმაში, რომ დროის ამ მოჩაკვეთში ჩემი „მეობა“ მაინც უწყვეტად გრძელდებოდა. ყოველივე ეს კი იმაზე შეტყვევებს, რომ ჩემი „მე“ განსხვავებულია ჩემი მეხსიერებიდან და იგი ამ უკანასკნელზე ვერ დაიყვანება.

საინტერესოა, რომ უმრავლესობა იმათგან, ვისაც პირველად ესმის რეინკარნაციის მოვლენის შესახებ, ჩვეულებრივ სვამს შემდეგ კითხვებს: კი მაგრამ თუ ეს ყველაფერი სიმართლეა, მაშინ რატომ უნდა იყოს ასეთი მნიშვნელოვანი ქეშმარიტება ადამიანისათვის დაფარული და მიუწვდომელი; სულის ახალ სხეულში გადასვლასთან ერთად რატომ არ უნდა ხდებოდეს მეხსიერების გადასვლაც ახალ სხეულში, ე.ი. რატომ არის, რომ ადამიანს თავის წინა ცხოვრების შესახებ არაფერი ახსოვს? რეინკარნაციის დამკვეთების აზრით, ასეთი მნიშვნელოვანი ქეშმარიტების (კანონ-ზომიერების) დაფარვასა და გასაიდუმლოებას შეიძლება მოეძებნოს გამართლება: ადამიანმა რომ იცოდეს ამის შესახებ, ე.ი. იმის შესახებ, რომ სული უკვდავია, მაშინ მათ აღარ ექნებათ სიკვდილის შიშა, რის გამოც შეიძლება დამყარდეს ანარქია და განუკითხაობა. ესავე წარმოადგენს არა აქვს რეინკარნაციაზე, ანდა საერთოდ არ სჯერა სულის უკვდავების, ე.ი. გააჩნიათ სიკვდილის შიში, ხშირად მათ მაინც ვერაფერია მოსალოდნელი სასულიერო ვერ აჩერებთ დასაშუალოს ჩადენისაგან და ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა იქნება, ეს საიდუმლოება რომ საყოველთაოდ ცნობილი და მსაჯულელი გამხდარიყო ყველასათვის.

აღსანიშნავია, რომ ისდოეთში მოძღვრებას სულის გარდასახვის შესახებ გააჩნია გარკვეული რელიგიური (ეთიკური) ასპექტიც. აღბათ ხსოვდეს გარკვეული ბევრის ჩივილი, რომ როგორ შეიძლება არსებობდეს ღმერთი, როდესაც ამ ქვეყანაზე ამდენი განუკითხაობა და ეპიპრობა სუფევს: ხშირად პატიოსანი და კეთილი ადამიანი ქაჯდება, უკანდისო და ბოროტი კი ბედნიერად ცხოვრობს. წამოთავსეთ უაღრესად პატიოსანი ადამიანი, რომელიც მთელი თავისი საყოცხლე მხოლოდ სიკეთეს თესდა, განგებამ კი ვაიუბუნებოდა მკალი მოუკლა ანდა მხედველობა წაართვა. მაშინ როდესაც ვთქვამთ ცნობილია, რომელსაც წლების მანძილზე ბოროტების გარდა არაფერი უკეთებია, შიალენია უდიდეს კეთილდღეობას. იმისათვის რაღაც გაგებულნი ან ახსნილი იქნეს ეს „უკანამართლობა“, საჭიროა ამის გაშვება, რომ ადამიანი ბედნიერი თუ არა ამჟამინდელ ცხოვრებაში - ეს იმით განისაზღვრება, თუ როგორ საქმიანობას უკეთებდა იგი წინა ცხოვრებაში. თუ წინა ცხოვრებაში იგი კეთილსაქმე ქრისტიანი იყო, მაშინ იგი ბედნიერი იქნება ამ ცხოვრებაში და მართალია თუ წინა ცხოვრებაში ბოროტებას სჩადიოდა, ამგე-

მისდევს ცხოვრებამაც უბედური იქნება.

საინტერესოა, რომ აქაც ისმის ზემოთ დასმული კითხვის მსგავსი კითხვა. თუ ეს მართლაც ასეა, ე.ი. თუ ადამიანის მდგომარეობა განისაზღვრება იმ საქმიანობით, რასაც იგი ეწეოდა წინა ცხოვრებაში, მაშინ რატომ უნდა იყოს ეს კანონზომიერება ადამიანისათვის დაფარული და რატომ არ უნდა იცოდეს მან, თუ რისთვის ისეუბნა?

ვინც იზიარებს აღნიშნულ შეხედულებას და სურს დაიჩვენოს ლოგიკურად თანამიმდევრული, მაშინ მან ამ კითხვას შემდეგნაირად შეუძლია უპასუხო: ზემოთ განხილული კანონზომიერება იმისათვის არის დაფარული ადამიანისათვის, რომ ამ უკანასკნელს საშუალება მიეცეს, შეასრულოს ნამდვილად კარგი ქცევა, ყოველგვარი ანგარების გარეშე. თუ ადამიანს ეცოდინებოდა, რომ მისი ქცევის აუკარგიანობა განსაზღვრავს მის ბედნიერებას თუ უბედურებას მის მომავალ ცხოვრებაში და ამის გამო შეეცდებოდა კარგად მოქცევას, მაშინ ეს ხომ უაჭრული მოსასრულები იქნებოდა ნაკარნახევი. კარგი ქცევა კი, როგორც ასეთი, მხოლოდ იმ შემთხვევაში ჩაითვლება ნამდვილად (წმინდა) კარგ ქცევად, როდესაც იგი უანგაროდ სრულდება.

ყოველივე ზემოთ მოქმედი შეიძლება ძალზე საინტერესო იყოს და ზოგს მისაღებადაც კი მოეჩვენოს, მაგრამ საშუალოდ ეს არ არის მეცნიერება. მაგრამ რა არის მეცნიერება და რითი განსხვავდება იგი ადამიანის სხვა სახის საქმიანობისაგან? ჩვეულებრივ მიუთითებენ სამ ძირითად მახასიათებელზე. ესეითა:

1. მასში შემავალი ცოდნის სისტემატური ხასიათი (მაგალითად, ამ ნიშნით განსხვავდება მეცნიერული მედიცინა „ხალხური“ მედიცინისაგან).

2. კვლევის გარკვეული მეთოდებით სარგებლობა (მაგალითად, ამ ნიშნით განსხვავდება მეცნიერული ფსიქოლოგია „პოპულარული“ ფსიქოლოგიისაგან).

3. მხოლოდ ისეთი მიმოთვლების წამოყენება, რომელთა შემონახვაც შესაძლებელია. სწორედ ამ ნიშნით განსხვავდება მეცნიერება ნეტაფიზიკისაგან.¹

¹ ბერძნულად *πιστη* და *φύσις* - ფიზიკის შემდეგ (ასე უწოდეს არისტოტელს ფილოსოფიურ თხზულებას, რომლებიც მოთავსებული იყო მისი ფიზიკის ტრაქტატების შემდეგ). ნეტაფიზიკის ქვეშ შეიძლება ვიგულისხმოდეთ სინამდვილის აბსტრაქციის, მხოლოდ ვიწებრივი ტერმინით შექმნილი კონსტრუქციები, რომლებიც ეხება *კეთის მიღწერის მოუღებებს* და ამდენად ევრდნობა არა ემპირიულ მონაცემებს, არამედ მხოლოდ ჰიპოთეტურ წინამძღვრებს, ე.ი. ისეთი პოსტულატების დაშვებას, რომლის ქვეშა-როტობის შემთხვევა შეუძლებელია (ჩვენს მიერ ზემოთ განხილულ შემთხვევაში ასეთი პოსტულატი იყო სულის, როგორც გარკვეული ხუმ-

ყოველივე ამის გამო ზემოთ განხილული კონცეფცია¹ რეინკარნაციის შესახებ, რამდენადაც მახვილგონიერულადაც არ უნდა გვეჩვენებოდეს, ტიპური მეტაფიზიკური მსჯელობის ნიშნად უნდა ჩაითვალოს. რაკი ამ კონცეფციის ქვეშაობის არც დასაბუთება შეუძლებელია და არც უარყოფა, ამიტომაც იგი განეკუთვნება არა ცოდნის, არამედ რწმენის სფეროს. სწორედ ამიტომაც სული არ შეიძლება დაისახოს ფსიქოლოგიის კვლევის საგნად, რამეთუ იგი უშუალოდ მოცემული არა გვაქვს და მის შესახებ მხოლოდ გარკვეული ვარაუდის გამოთქმა თუ არის შესაძლებელი: უშუალოდ ჩვენ გვეძლევა მხოლოდ ისეთი სულიერი მოვლენები ანუ ფაქტიკური პროცესები, როგორცია, სიხარული, მწუხარება, აზროვნება, წარმოდგენა და სხვა, რომლებიც შეადგენენ ჩვენი შინაგანი სამყაროს შინაარსს. აღმათ არავისთვის არ უნდა იყოს საკამათო, რომ ჩვენ მათ მართლაც უშუალოდ განეიცადით. რაც შეეხება თეოსოფიურ სულს, იგი ამ განცდათა წარმომშობ მიზეზად ითვლება და უშუალო სინამდვილის მიღმა იგულისხმება; ამდენად იგი მოკლებულია იმ თეოცილებელ თვისებას, რომელიც ყველა მეცნიერების კვლევის საგნისათვისაა დამახასიათებელი - კერძოდ, სინამდვილეში უშუალოდ მოცემულობის თვისებას.² ამიტომაც სული არა ნამდვილი მეცნიერული, არამედ ისეთი კვლევის საგნად შეიძლება დაისახოს, რომელიც ემპირიული სინამდვილის ფარგლებს სცილდება და ცდილობს შეიჭრას მეტაფიზიკური სფეროს აზღვრებში. მაშასადამე, ფსიქოლოგიის საგნად სულის დასახვა მეტაფიზიკურის და არა მეცნიერული ფსიქოლოგიისათვის არის დამახასიათებელი.

ასე რომ, წინამეცნიერული ეტაპი, რომელზეც ფსიქოლოგიის საგნად ითვლებოდა სული, და რომელიც ძველი საბერძნეთიდან მოყოლებული ახალ დრომდე გრძელდებოდა, სამართლიანად იწოდება მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიად. ნაცვლად რეალურად მო-

სტანციის არსებობისა და მისი მოუსპობადობის დაშვება). ნათქვამის ნათელსაყოფად წარმოადგინეთ ფილოსოფოსი, რომელიც ზის თავის კაბინეტში და წერს ვრცელ ტრაქტატს იმის შესახებ, თუ რა არის მატერია, რა არის სული, რა არის ღმერთი, რა არის თავისუფლება, რა არის სიკეთილი, რა არის ზოროტება და სხვა, ისე რომ გამოირიცხებოდეს, მის მიერ გამოთქმული აზრების ყოველგვარი შემოწმება. როგორც ადვილი მისა-ხვედრია, თუ გამოწინააღმდეგობის შემთხვევა (ემპირიული შემოწმება) ან მათი ლოგიკურად დასაბუთება შეუძლებელია, მაშინ ეს გამოწინააღმდეგობები განეკუთვნებიან არა ცოდნის, არამედ რწმენის სფეროს. მეცნიერება კი არსებითად მხოლოდ ცოდნაზე უნდა იყოს დაფუძნებული.

¹ კონცეფცია - შეხედულებათა სისტემა; მოვლენის ასეთი თუ ისეთი გაგება.
² აღსანიშნავია, რომ ჩვენ ვერ მივუთითებთ ვერც ერთ ისეთ მეცნიერებაზე, რომლის კვლევის საგანი რწმენის სფეროს განეკუთვნებოდეს და უშუალოდ არ იყოს მოცემული.

ცემული სულიერი მოვლენების კვლევისა, ფსიქოლოგია, ამ ეტაპზე, მიზნად ისახავდა ამ მოვლენების შიშში ნაგულისხმევი მეტაფიზიკური არსის - სულის და მისი თვისებების - ნედომას მხოლოდ აზროთი განჭვრეტის (სპეკულატიური აზროვნების) გზით, ამ საფეხურზე ფსიქოლოგია ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა ცოდნის დამოუკიდებელ დარგს: იგი ფილოსოფიის ნიაღში ვითარდებოდა. სწორედ ამიტომაც ფსიქოლოგიის შესახებ ამბობენ, რომ იგი ძალიან ძველი და ამავე დროს ძალზე ახალი მეცნიერება არისო.

ემპირიული ფსიქოლოგია. ახალ დროში, როდესაც ფიზიკა, ქიმია და ასტრონომია ემპირიული კვლევის ნიადაგზე დადგნენ, მათი განვითარება ძალიან სწრაფი ტემპით წავიდა წინ. ბუნებისმეტყველების ამ მეცნიერული დარგების წარმატებებს არ შეიძლებოდა გაეღწია არ მოეხდინა ფსიქოლოგიაზეც. ცხადი ვახდა, რომ ეს უკანასკნელი მხოლოდ მაშინ შეძლება ნამდვილ მეცნიერებად გადაქცევას, თუ ისიც, ბუნებისმეტყველების მეცნიერებათა მსგავსად, ემპირიული კვლევის ლიანდაგზე გადავიდოდა და თავის კლასის საგნად მეტაფიზიკური არსი - სული - კი არ ექნებოდა მიჩნეული, არამედ ის, რაც უშუალოდ გვეძლევა. ემპირიულ სინამდვილეში კი, უშუალოდ მხოლოდ ჩვენი სულიერი მოვლენები ანუ ფსიქიკური პროცესებია მოცემული, რომელთა არსებობის უარყოფა შეუძლებელია, რამეთუ ჩვენ მათ უშუალოდ განიცდიით. როგორც შეუთითეთ ესენია ჩვენი გრძობები და წარმოდგენები, აზროვნება და სხვა.¹ ამგვარად, სულის ცნება განიხილეს მეცნიერებიდან და ფსიქოლოგიის საგნად სწორედ სინამდვილის ეს სფერო, ე.ი. ფსიქიკური პროცესები იქნა გამოცხადებული.

რადგანაც ფსიქოლოგიის საგნად დასახულ იქნა რეალურად მოცემული ემპირიული მოვლენები, ამდენად ეს ეტაპი ფსიქოლოგიის ისტორიაში ცნობილია როგორც *ემპირიული ფსიქოლოგია*. ამ სახელწოდებით, ეს უკანასკნელი, როგორც „უსულლო“ ფსიქოლოგია უპირისპირდებოდა მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიას.

აქ შეიძლება ნამოიჭრას შემდეგ კითხვა: თუ სულის არსებობას ეჭვს ქვეშ ვაყენებთ, მაშინ, ეჭვის ქვეშ ხომ არ ვაყენებთ თვით

¹ ვფიქრობთ, რომ მკითხველისათვის ძნელი არ უნდა იყოს იმის გაგება, თუ რომელ პროცესებზეა ლაპარაკი, რაც არ უნდა შორს იდგეს მკითხველი ფსიქოლოგიისაგან, იგი ძალზე ადვილად შეძლებს ფსიქიკური პროცესის გამოჩვენებას სხვა სახის პროცესებისაგან. ასე მაგალითად, როდესაც მე ქვას ვაგდებ დედამიწაზე, მაშინ მე საქმე მაქვს ფიზიკურ პროცესთან, როდესაც ორი სხეიდასხვა ნივთიერების შეერთებით ელემენტარულ მესამე (ახალ) ნივთიერებას, მაშინ საქმე მაქვს ქიმიურ პროცესთან, ხოლო როდესაც მე განვიცდი ხიზარულს (ე.ი. ეჭვით, ამ ახალი ნივთიერების მიღების გამო), ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მე უკვე საქმე მექნება ფსიქიკურ პროცესთან.

სულიერი (ფსიქიკური) პროცესების არსებობაც? ე.ი. თუ სულის არსებობას უარვეყოფით, მაშინ ხომ არ უნდა უარვეყოფით ფსიქიკური პროცესების არსებობაც? მართლაც, ზოგიერთმა შეიძლება თქვას: როდესაც ვამბობთ, რომ უშუალოდ ვაკვირდებით ფიზიკურ ობიექტებს (მაგალითად, რაიმე მოძრავ სხეულს), ეს გასაგებია. ე.ი. გასაგებია, თუ რატომ ვხმარობთ ამ დროს სიტყვას „უშუალოდ“: მე ამ მოძრავ სხეულს აღვიქვამ ჩემი შეგრძნების ორგანოების საშუალებით; ვხედავ მას, შემიძლია შევეხო და ა.შ. მაგრამ, სულ სხვაა ფსიქიკური პროცესები! როგორ შეიძლება მათ უშუალოდ ნედომასზე ლაპარაკი, თუ მე არ შემიძლია უშუალოდ დავეკვირდე მათ? მაგალითად, მე არ შემიძლია უშუალოდ დავეკვირდე იხალ ვაცნობილი პიროვნების ფსიქიკურ პროცესებს, თუ რაზე ფიქრობს იგი, როგორია მისი წარმოდგენები, რა აზრებს, ან რა უხარია მას და სხვა ისინი, რა თქმა უნდა, გარედან არ ჩანს და ამიტომაც, ვერ იქნებოდა ობიექტური დაკვირვების საგანი, ისე როგორც ვაკვირდებით ფიზიკურ სხეულებსა და მოვლენებს. მაგრამ ამის გამო, არ შეიძლება მათი არსებობის უარყოფა: მე რომ გარედან ვერ ვაკვირდები იმ ფსიქიკურ პროცესებს, რომლებიც მიმდინარეობენ ჩემს ახალ ნაცნობში, ცხადია, სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი არ არსებობენ.² ისინი, რა თქმა უნდა, ნამდვილად არსებობენ, მაგრამ უშუალოდ მხოლოდ ამ პიროვნებისათვის არიან მისაწვდომი. სხვათაგანად ეს იმას ნიშნავს, რომ *მათი არსებობის ფორმა განსაკუთრებულია* განსხვავებით ფიზიკური საგნებისა და მოვლენებისაგან, რომლებიც ობიექტურად არსებობენ, და რომლებსაც ჩვენ შეგვიძლია დავეკვირდეთ ჩვენი გარე გრძობის ორგანოების საშუალებით, *ფსიქიკური პროცესი მხოლოდ სუბიექტურად დამკვირდებულია.*³

² ვუკეთო, ჩემი იხალი ნაცნობი შეიძლება სიკვდილით ირის დამზღუბებული. მე რომ მევაქვა მისთვის, რომ მისი მხუზარება არ არსებობს, ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორი რეაქცია მოჰყვებოდა ამ ჩემს ნათქვამს არ არის გამორიცხული, რომ ჩემი ნათქვამით განიანგნებულნი ეს პიროვნება იშვებდა აღმუთებულნიყო, რომ კარგად გამოეკლავებოდა კიდევ.

³ საერთოდ რაიმე რეალობის ობიექტურად და სუბიექტურად მოცემულობის შესახებ შეიძლება ითქვას შემდეგი: როდესაც ვამბობთ, რომ რაიმე ფიზიკური საგანი, მაგალითად ჩემი მავიდი, არსებობს ობიექტურად, ჩემი ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად, ეს იმას ნიშნავს, რომ ხელა როდესაც მე მოეკვდები და არ ვიქნები ამ ქვეყანაზე (ე.ი. როცა შეწყდება ჩემი არსებობა), ეს საგანი მაინც განაგრძობს თავის არსებობას. მაგრამ იგივეს ვერ ვიტყვით ფსიქიკური პროცესის შესახებ. როდესაც მე ხიზარულს განვიცდი, ეს უკანასკნელი, როგორც გარკვეული განცდა, არსებობს მხოლოდ სუბიექტურად, რაც იმას ნიშნავს, რომ მისი არსებობისათვის

უნდა მივუთითოთ იმ სამ ძირითად ნიშანზე, რითაც ფსიქიკური განსხვავდება ფიზიკურისაგან (ფიზიკური საგნებისა და მოვლენებისაგან).

1. ფიზიკური საგნებისაგან განსხვავებით ფსიქიკურს არ გააჩნია განფენილობა. რაიმე ფიზიკური სხეულის შესახებ (მაგალითად ბურთის შესახებ) შეიძლება ითქვას, რომ მას გააჩნია ასეთი და ასეთი სიდიდის მოცულობა, იმყოფება ჩემგან მარცხნივ 2მ - ის მანძილზე და სხვა, ამას ვერ ვიტყვით მაგალითად ჩემი სინარული შესახებ, ე.ი. ვერ ვიტყვით, თუ რა მოცულობისაა იგი, სად იმყოფება და სხვა. სწორედ ამასთან დაკავშირებით ამბობენ, რომ რაკი ფიზიკურისაგან განსხვავებით ფსიქიკურს განფენილობა არ გააჩნია, იგი არსებობს მხოლოდ დროში (ე.ი. ფსიქიკური პროცესები მიმდინარეობენ მხოლოდ დროში).

2. ამ ნიშნის შესახებ ფაქტურად ჩვენ ზემოთ უკვე მივუთითეთ. მაშინ როდესაც ფიზიკურ საგნებსა და მოვლენებს ჩვენ შეგვიძლია დავაკვირდეთ ობიექტურად (გარედან), ფსიქიკურ პროცესებს ჩვენ ვაკვირდებით და ვუშუალოდ ვერ დავაკვირდებით: ისინი უშუალოდ მისაწვდომი არიან მხოლოდ იმ ადამიანისათვის, ვისშიც ისინი მიმდინარეობენ.

3. ეს ნიშანი მჭიდროდ არის დაკავშირებული მეორე ნიშანთან. ფიზიკურ საგნებსა და მოვლენებს, როგორც ვიცით, ვწვდებით ჩვენი გრძნობის ორგანოების საშუალებით, რასაც ვერ ვიტყვით ფსიქიკური პროცესების შესახებ. ვთქვათ, შე სიხარულს განვიცდი. მაგრამ საიდან ვიცი, რომ შე სწორედ ასეთი განცდა მატებს? განა თვალთ ვხედავ სიხარულს, ან ყურით მესმის იგი? რა თქმა უნდა, არა. ფსიქიკურის ნეღობა არ ხდება არცერთი გრძნობის ორგანოს მეშვეობით. საქმე ის არის, რომ ყოველი განცდის ფაქტი უკვე იმით, რომ იგი განცდაა, სუბიექტისათვის¹ უკვე ცნობილია. ე.ი. იგი არა მარტო არსებობს როგორც ფაქტი არამედ სუბიექტმაც იცის, რომ ის არსებობს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, განცდა არა მარტო ფაქტია, არამედ ცნობიერების ფაქტიცაა.² და როდესაც საგანგებო განზრახვისა თუ გეგმის მიხედვით ხდება ამ განცდაზე დაკვირვება, მაშინ ამ

ჩემი არსებობა აუცილებელი. შე თუ არ ვიქნები (არ ვიარსებებ), მაშინ აღარც ეს განცდა იარსებებს.

¹ სუბიექტი ფსიქოლოგიაში ჩვეულებრივ აღნიშნავს პიროვნებას, „შე“-ს, რომელიც უპირისპირდება ობიექტს, როგორც შემეცნების საგანს, ე.ი. ვეკლავურს იმას, რაც არა-შენ გულისხმობს.

² როგორც უნდათ მოუთხოვს ეს არის ის მთავარი წყარო, რომელიც ფსიქიკურის შესახებ ცნობებს გვანდის და რომელსაც გარე გრძნობების ან გარე აღქმისაგან განსხვავებით მიხვდებით ან ნიხა აღქმა შეიძლება ეწოდოს.

პროცესს ჩვენ თვითდაკვირვებას ვუნოდებთ. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქიკურ პროცესებს ჩვენ ვწვდებით არა რომელიმე გარე გრძნობის ორგანოს საშუალებით, არამედ თვითდაკვირვების ანუ ინტროსპექციის მეშვეობით.

როგორც ვხედავთ, ემპირიული ფსიქოლოგია, განსხვავებით მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიისაგან, ემპირიულ სინამდვილეს იკვლევს. ამით იგი თითქოს ემსგავსება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებს. მაგრამ, როგორც ზემოთ მოყვანილი მსჯელობა გვიჩვენებს, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ემპირიული სინამდვილის ორი სახე: ერთი, ეს ის ფიზიკური გარესინამდვილეა, რომელსაც ადამიანი წვდება თავისი გრძნობის ორგანოების საშუალებით, მეორე კი - ეს არის ის ფსიქიკური (შიგა) სინამდვილე, რომლის წდომაც შიგა აღქმის (მინა გრძნობის) ანუ თვითდაკვირვების საშუალებით არის შესაძლებელი. ამიტომაც პირველი სახის ემპირიულ სინამდვილეს შეიძლება ეწოდოს ობიექტური, ხოლო მეორეს კი - სუბიექტური.

რაკი ემპირიული ფსიქოლოგიის თანახმად ფსიქიკური პროცესები მხოლოდ თვითდაკვირვების სფეროს შეადგენენ, ამიტომ ფსიქოლოგიის საგნად სუბიექტური სინამდვილე უნდა იქნეს დასახული, რაც თავის მხრივ იმას ნიშნავს, რომ ემპირიული ფსიქოლოგია სუბიექტურ ფსიქოლოგიად უნდა ჩაითვალოს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მას შემდეგ რაც ბუნებისმეტყველების მეცნიერებანი ემპირიული კვლევის ნიადაგზე დადგნენ, ძალზე სწრაფად წავიდნენ წინ და დიდ წარმატებებსაც მიაღწიეს. რაც შეეხება ფსიქოლოგიას, მოუხდავად იმისა, რომ ისიც ემპირიული კვლევის გზას დაადგა, მაინც წელი ნაბიჯებით განაგრძობდა წინსვლას.³ ფაქტობთ, რომ მკითხველისათვის ამის მიზეზის გაგება არ უნდა იყოს ძნელი. საქმე იმაშია, რომ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები ობიექტურად მოცემულ სინამდვილეს სწავლობენ, ხოლო ფსიქოლოგია კი - სუბიექტურად მოცემულს. ამიტომაც საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები თავიანთი კვლევის საგანს ობიექტური დაკვირვების გზით შეისწავლიან, ფსიქოლოგია კი, რამდენადაც იგი სუბიექტურ სინამდვილეს იკვლევს, მოკლებულია ამის შესაძლებლობას. იგი იძულებულია თავის კვლევა-ძიება მხოლოდ სუბიექტური დაკვირვების, ე.ი. თვითდაკვირვების საშუა-

¹ „ინტროსპექცია“ ლათინურად მიგნით ცქერას ნიშნავს.

² ასეთი ვითარება გარკვეული აზრით პარადოქსიადაც კი შეიძლება ვამოიყურებოდეს: მეცნიერების აშენება იმ სინამდვილის შესახებ, რომელიც შენს გარეთაა (იგულისხმება ფიზიკური სინამდვილე), უფრო ადვილი გამოდგა, ვიდრე მეცნიერების აშენება იმ სინამდვილის შესახებ, რომელიც ჩვენშია, ე.ი. რომელიც ჩვენთვის უფრო ახლოსელია.

ლებით ანარმოოს.

ელსანიშნავია, რომ ამა თუ იმ მეცნიერების მეთოდი მჭიდროთაა დაკავშირებული მისი კვლევის საგანთან. როგორცია საგანი, ისეთივეა მისი კვლევის მეთოდიც. რადგანაც ემპირიული ფსიქოლოგიის კვლევის საგნად სულიერი მოვლენები ანუ ფსიქიკური პროცესებია მიჩნეული, ამიტომაც მისი კვლევის მეთოდი - არის მხოლოდ თვითდაკვირვება. ამ უკანასკნელს კი სწორედ თავისი სუბიექტურობის გამო დიდი სიძნელეები ახლავს.

ჯერ ერთი, თვითდაკვირვების წარმოება ყველას არ შეუძლია. იგი მისაწვდომია მხოლოდ ზრდადასრულებული ადამიანისათვის და ამდენად მისი გამოყენებით მხოლოდ ზრდადასრულებული კულტურული ადამიანის შინაგანი სამყარო თუ შეიძლება იქნეს შესწავლილი.

ხშირად თვითდაკვირვების ნაკლად ასახელებენ მის შეზღუდულობას, რაკი იგი უშუალოდ მხოლოდ საკუთარი ფსიქიკური ცხოვრების წვდომის შესაძლებლობას იძლევა. ასეთი შეზღუდულობის თავიდან აცილებისათვის ფსიქოლოგია ორგვარ თვითდაკვირვებას განასხვავებს: პირდაპირს (როდესაც თვითდაკვირვებას თავის თავზე აწარმოებს თვითონ მკვლევარი) და არაპირდაპირს (როდესაც მკვლევარის დავალებით სხვები აწარმოებენ თვითდაკვირვებას). ცხადია, რომ ერთადერთი საშუალება, რა გზითაც მკვლევარს შეუძლია სხვათა თვითდაკვირვების ვათვალისწინება - ეს მეტყველებაა. მაგრამ სიძნელე მაინც რჩება, რამეთუ ყველას არ შეუძლია სიტყვიერად თავისი განცდების ადეკვატურად გადმოცემა.

დაბოლოს, ამ მეთოდს ახასიათებს ისეთი პრინციპული ხასიათის სიძნელეც, რომლის თავიდან აცილებაც გადაუღაბავ წინააღმდეგობას აწყდება. საქმე ის არის, რომ ყურადღების ურთქროვლად წარმართვა ორი განსხვავებული მიმართულებით ძალზე გართულებულია (თითქმის შეუძლებელიც), ამიტომაც როდესაც *სუბიექტი აკვირდება თავის განცდას, ამ დროს ყურადღების გარეშე რჩება ის მიზეზი (მოვლენა), რაც ამ განცდას იწვევს* ამის გამო განცდა იცვლება, სუსტდება ანდა სულაც ქრება, რაც იმას ნიშნავს, რომ თვითდაკვირვების აქტი უკვე თავისი არსებობით არღვევს განცდათა მიმდინარეობას. მაგალითად, როდესაც მე ვინმე გაბრაზებ, თუ მე, ჩემს ყურადღებას წარმართავ ამ პიროვნებისაკენ (ე.ი. ამ პიროვნების ქცევისაკენ, რაც წარმოადგენს ჩემი გაბრაზების მიზეზს), მაშინ ჩემი გაბრაზების გრძნობა უფრო ინტენსიური გახდება. მაგრამ თუ მე ყურადღებას წამოვაშორებ ამ ადამიანს და მოემართავ მას ჩემი საკუთარი გაბრაზების განცდისაკენ, მაშინ რაკი მიზეზი (ამ ადამიანის ქცევა) თავის შედეგს (ჩემს გაბრაზებას) ისე ვეღარ კვებავს, ჩემი ეს გაბრაზების გრძნობა საგრძნობლად

შესუსტდება²

ელსანიშნავია, რომ ამ სიძნელიდან მაინც მოიძებნა ნაწილობრივი გამოსავალი. ეს არის ე.წ. *რეტროსპექტული* თვითდაკვირვება, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ სუბიექტი აკვირდება არა თვით განცდას, მისი მიმდინარეობის დროს, არამედ იმ კვალს, რომელსაც განცდა სტოვებს ცნობიერებაში.

ამგვარად ემპირიული ფსიქოლოგიის არსებითი ნაკლი იმაში მდგომარეობს, რომ მის საგნად შინაგამოცდილების სფეროა აღებული, რაც ობიექტურად შესწავლის შესაძლებლობას არ იძლევა. ნამდვილი მეცნიერება კი თავის სიმკაცრითა და სიზუსტით უნდა გამოირჩეოდეს. სიზუსტესთან კი მაშინ გუქვდება საქმე, როდესაც მეცნიერული კვლევა ობიექტური და არა სუბიექტური დაკვირვების მონაცემებზე ექნება დაყუძნებული.

ბიპევიორიზმი. ემპირიული ფსიქოლოგიის სუბიექტივიზმთან ბრძოლის პროცესში, მეოცე საუკუნის დასაწყისში, უმთავრესად ამერიკისა და რუსეთში, აღმოცენდა სრულიად ახალი მიმდინარეობა ფსიქოლოგიაში, რომელიც *ქცევითმეცნიერების* ანუ *ბიპევიორიზმის* სახელწოდებითაა ცნობილი (ბიპევიორიზმი წარმოსდგება ინგლისური სიტყვისაგან behavior, რაც ქართულად ნიშნავს ქცევას). ამ მიმართულების წარმომადგენლების აზრით, ფსიქოლოგიას მხოლოდ მაშინ გადავიყვანოთ ნამდვილი მეცნიერული კვლევის ლიანდაგზე, თუ მისი კვლევის საგნად საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მსგავსად ობიექტურად მოცემული სინამდვილის სფეროს დავსახავთ. როგორც ვხაზვთ, ემპირიული ფსიქოლოგიის თანახმად, ფსიქიკური სინამდვილე ასეთ სფეროს არ ეკუთვნის. გამოდის რომ, ბიპევიორისტული ფსიქოლოგიის თანახმად, არა თუ სული, არამედ სულიერი მოვლენები ანუ ფსიქიკური პროცესებიც კი არ შეიძლება ფსიქოლოგიის საგნად იქნენ მიჩნეული, რაც იმას ნიშნავს, რომ არამარტო მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია უნდა იქნას უარყოფილი (დაწუნებული), როგორც მეცნიერება, არამედ ემპირიული ფსიქოლოგიაც.

მაგრამ არსებობს კი ისეთი რამ, რაც ობიექტურადაა მოცემული და მიუხედავად ამისა, მაინც ფსიქოლოგიის საგნად შეიძლება ჩაითვალოს? ბიპევიორიზმის თანახმად, ასეთი რამ ნამდვილად არსებობს. ეს არის ადამიანის ქცევა - გარემო სიტუაციაზე ორგა-

¹ ცხადია, რომ ასეთ უცნაურ მოვლენას ჩვეულებრივ ადვილი არა აქვს ფიზიკური საგნებისა და მოვლენების ობიექტური დაკვირვების დროს. რაც არ უნდა ინტენსიური ყურადღებით დააკვირდეთ, მაგალითად თქვენს წინ მდებარე ვალმისტარს, ცხადია იგი არ გაქრება; პირიქით, ამ დროს იგი უფრო ნათლად აისახება თქვენს ცნობიერებაში.

² ლაიონურად უკუხედივით.

ნიშნის მოზანშეწონილ რეაქციათა სისტემა (გარკვეული მოძრაობა, ან მოძრაობათა ერთობლიობა, ემოციის გამოხატველი სხვადასხვა სახის სხეულბრუნვი ცვლილებები, შეტყველება და სხვა), რასაც ობიექტურად შეგვიძლია დავაკვირდეთ და ზოგიერთ შემთხვევაში რაოდენობრივადაც ვავზომოთ.

რამდენადაც, ქცევას, ესა თუ ის სტიმული ანუ გამღიზიანებელი იწვევს, ამიტომაც ქცევა განიხილება როგორც ორგანიზმის საპასუხო რეაქცია ამ სტიმულზე (ან სტიმულთა ერთობლიობაზე - სიტუაციაზე). ადამიანის გაგებისათვის სავსებით საკმარისია მისი ქცევის შესწავლა და იმის განსაზღვრა, თუ რა სიტუაციაში რა რეაქციას ექნება ადგილი. მაშასადამე, ფსიქოლოგია მხოლოდ მაშინ გადაიქცევა ნამდვილ მეცნიერებად, თუ მისი კვლევის საგნად ქცევა და მისი გამომწვევი სტიმულაცია იქნება დასაბუღო, ე.ი. ის, რაც ობიექტურადაა მოცემული. რაც შეეხება ფსიქიკურ პროცესებს, რომლებიც, ჩვენი ცნობიერების შინაარსს შეადგენენ, მათი ობიექტურად შესწავლა საბუნებისმეტყველო მეთოდებით ბიპევიორიზმს შეუძლებლად მიჩნია. სწორედ ამის გამო, ბიპევიორიზმი უარყოფს თვითდაკვირვების მეთოდს - როგორც სუბიექტურსა და არამეტრიურს.

ბიპევიორიზმის წარმომადგენელთა აზრით, მკვლევარებს, რომლებიც შეისწავლიან მხოლოდ თავის თავს, არ გააჩნიათ შედარებისათვის საწინდო მონაცემების მიღების საშუალება. მაგალითად, თუ ორ ადამიანს უვალება ერთი გარკვეული სურათის ქერტის დროს მიღებული შთაბეჭდილებების შეფასება ტრადიციულ შეფასაფებურაან სკალაზე¹ და თუ ორივე იძლევა სიტყვიერად ერთნაირ შეფასებას „შომშონს“, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ მათი შორიების გრძნობის დონე რეალურად ერთმანეთის ტოლია. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, რაპეთუ ჩვენ არასოდეს არ გვაქვს იმის გარანტია, რომ ამ ორ პიროვნებაში, სურათის შეფასების ათვისის სერტილები ერთმანეთის ემთხვევა და საფეხურებს შორის სხვაობებიც ერთმანეთის ტოლია. ისმის კითხვა: თუ ამ დროს მკაცრად თანმიმდევრული ეიქნებით, ამ მეთოდის საგსებით უარყოფას, ხომ არ შეუძლია თვით ფსიქიკის² უარყოფამდე მიგვიყვანოს! სწორედ ამიტომაც ბიპევიორიზმის მოწინააღმდეგეები ბიპევიორიზმს „უფსიქიკო ფსიქოლოგის“ უწოდებენ. ამასთან დაკავშირებით საჭიროდ

¹ ამ სკალის საფეხურებია: ძალიან არ მოშნონს (-3), არ მოშნონს (-2) ოდნავ არ მოშნონს (-1), სეიტრალურად ვარ განსყობილი (0), ოდნავ მოშნონს (+1), მოშნონს (+2), ძალიან მოშნონს (+3).

² ფსიქიკის ქვეშ იგულისხმება ფსიქიკურ პროცესთა საფუძველი, რაც თავის მხრე ჩვეულებრივ განიხილება როგორც მალალორგანიზებული მატერიის (თავის ტუისის) ფუნქცია.

მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ დასაწყისში ბიპევიორისტები ფსიქიკის არსებობას კი არ უარყოფდნენ, არამედ უარყოფდნენ მისი შეცნიერულად შესწავლის შესაძლებლობას. მაგრამ იმისათვის რომ მათი მოღვიწეობა არ დამსგავსებოდა დაკარგული ფულის ძებნას განათებულ ადგილას,¹ ისინი იძულებული გახდნენ, რომ ან მართლაც უარყოფთ ფსიქიკის (ფსიქიკური პროცესების) არსებობა და მხოლოდ ქცევა მიეჩნიათ ფსიქოლოგიის საგნად (და მაშინ ფსიქოლოგიის ნაცვლად გვიქნებოდა ქცევით მეცნიერება), ანდა თვით ქცევა გამოეცხადებინათ ფსიქიკურად. რამდენადაც, პირველი ვხა საღი აზრის წინააღმდეგ იქნებოდა მიმართული, მათ ამოირჩიეს მეორე ვხა, ე.ი. ფსიქოლოგიის საგნად მათ გამოაცხადეს ქცევა. ე.ი. მეთოდის (იგულისხმება თვითდაკვირვების სუბიექტური მეთოდი) შეცვლას თან მოჰყვა თვით საგნის შეცვლაც. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ბიპევიორიზმის დამფუძნებელთა ძირითადი მიზანი მდგომარეობდა არა იმდენად ფსიქიკის უარყოფაში, არამედ მისი გაგების შეცვლაში. ეს გასაგებობია: რაკი მეცნიერების მეთოდი და საგანი ერთმანეთისაგან განუყოფელია, ამიტომ, რაკი მეთოდზე უარის თქმას ყოველოვის მიყვევართ საგნის ახლებურად გაგებაშიც.

კლასიკური ბიპევიორიზმის თანახმად, ადამიანის გარემოსთან ურთიერთობის (დამოკიდებულების) ფორმულა შეიძლება შემდეგნაირად გამოიხატოს:

$$S - R$$

სადაც S არის სტიმული, ხოლო R კი საპასუხო რეაქცია.

ბიპევიორიზმის წარმომადგენლების აზრით, ფსიქოლოგიის ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ დადგენილ იქნეს კავშირი S სტიმულსა და R საპასუხო რეაქციას შორის. თუ ისეთი კანონზომიერება დადგენილი იქნება, მაშინ მოცემული სტიმულის (გამღიზიანებლის) არსებობის შემთხვევაში, ფსიქოლოგს შესაძლებლობა ექნება იზინასწარმეტყველოს, თუ როგორი იქნება საპასუხო რეაქცია და პირიქით: რეაქციის შესრულების შემდეგ, მას შეეძლება დააკენას მისი გამომწვევი გამღიზიანებლის ხასიათის შესახებ. რადგანაც, ექსპერიმენტის დროს სტიმულის შერჩევა ექსპერიმენ-

¹ მოლამ ფული ერთ ადგილას დაკარგა, მაგრამ ძებნა დაიწყო სულ სხვა ადგილას. როცა პკითხვს აქ რატომ ეძებ ფულსო, მას უპასუხა: „ახადაც დავკარგე იქ ბნელა, აქ კი სინათლიაო“. რაკი ფსიქიკური პროცესების შეცნიერული შესწავლა ძალზე ძნელია (ან საერთოდ შეუძლებელია), ამიტომ შევისწავლოთ სულ სხვა რამ - ქცევა, რომელიც ობიექტურად მოცემულია და ამდენად მეცნიერულ შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა.

ტატორზე და მოკიდებული, და თუ სტიმული განსაზღვრავს საპასუხო რეაქციას, მაშინ ექსპერიმენტატორს შესაძლებლობა ეძლევა საპასუხო რეაქციის არა მხოლოდ წინასწარმეტყველებისა, არამედ მისი რეგულაციის ანუ კონტროლისაც.

სწორედ ამის გამო ბიპევიორიზმის წარმომადგენლები თავდა-ყოლილი პიროვნული თვისებებისაგან განსხვავებით, ძალიან დიდ როლს ანიჭებდნენ და ანიჭებენ სიტუაციის ანუ გარემოს, გავლენას ადამიანის ქცევაზე. ბიპევიორიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ჯ. უოტსონი, საცხებით უარყოფდა თანდაყოლილი ან მემკვიდრეობითი ფაქტორის წვლილს ადამიანის ქცევების ჩამოყალიბებაში. მისი აზრით, ერთი და იგივე ბავშვიდან, იმისდა მიხედვით თუ როგორ გარემოს შევეუქმნით მას (როგორ ავლზრდით), შეგვიძლია გამოვიყენოთ ნებისმიერი პროფესიის ადამიანი, როგორც ექიმი, მოსამართლე ან მსახიობი, ასევე, მათხოვარი ან ქურდი.

ამგვარად, ბიპევიორიზმი არ შეისწავლის იმას, რაც ხდება ადამიანის ფსიქიკაში (ცნობიერებაში). კიბურნეტიკის ტერმინოლო-გიით რომ ვთქვათ, იგი ქცევას უდგება „ზღვი ყუთის“ პოზიციიდან. ფსიქოლოგებს, რომლებიც ასეთ მეთოდოლოგიურ პოზიციასზე დგანან, მიაჩნიათ, რომ მცენიერებას, რომელიც მოწოდებულია ადამიანის ქცევის შესწავლისათვის, საქმე უნდა ჰქონდეს მხოლოდ იმასთან, რაც შედის ორგანიზმში S სტიმულის სახით და რაც გამოდის მისგან R ქცევითი რეაქციის ფორმით. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამას ემყარება ამ მიმართულებისათვის დამახასიათებელი დანსწავლის თეორია, რომელიც დაფუძნებულია შემდეგ პრინციპზე: საჭირო მოქმედებების განმტკიცება (დასაზრუნებთ), ხოლო არასაჭირო მოქმედებების დაცხრილვა (დასჯით).

რა შეიძლება ითქვას ბიპევიორიზმის ძირითადი კონცეფციის გამომხატველი ფორმულის შესახებ? ჯერ ერთი, ადამიანი არ წარმოადგენს მხოლოდ სტიმულის ზემოქმედების ობიექტს, რომ მისი ქცევა განვიხილოთ, როგორც გარე სტიმულის მიერ გამოწვეული, ე.ი. როგორც მხოლოდ რეაქცია. ადამიანი აქტიური სუბიექტია და ყოველგვარი სტიმულის გარემოც თვით შეუძლია იმოქმედოს გარემოზე და გარკვეულად შეცვალოს იგი.¹

მეორეც, ხომ სავსებით შესაძლებელია, რომ ერთ და იგივე სტიმულზე (ან ერთი და იგივე სიტუაციაში) სხვადასხვა ადამიანმა (ან ერთი და იგივე ადამიანმა სხვადასხვა დროს) მოგვეცეს

¹ ჩვენი დროის ერთ-ერთი გამოჩენილი ფსიქოლოგის J როჯერსის აზრით, სუბიექტის შინაგანი სამყარო უფრო მეტად მოქმედებს მის ქცევაზე, ვიდრე გარეშე სტიმულაცია.

სხვადასხვა საპასუხო რეაქცია,¹ რაც იმას ნიშნავს, რომ რეფლექსის გარდა სტიმული S ცალსახად (ერთმნიშვნელოვნად) თითქმის არა-სოდება არ განსაზღვრავს R პასუხს. ამიტომაც S სტიმულის ცოდნით, ცხადია, ვერ ვინისასწარმეტყველებთ და ვერც გავაკონტროლებთ საპასუხო R ქცევას. მოცემული S სტიმულის დროს, ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მხოლოდ სხვადასხვა $R_1, R_2, R_3, \dots$ საპასუხო რეაქციების (ქცევების) შესრულების ალბათობაზე. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, რაკი ზემოთ მოყვანილ ფორმულაში მხედველობაში არ არის მიღებული ისეთი შუალედური რგოლი, როგორცაა სუბიექტის შინაგანი სამყარო (ფსიქიკური პროცესები და მდგომარეობები).

ისეთ შემთხვევაშიც კი, როცა ერთი და იგივე S სტიმულის დროს ორი სხვადასხვა პიროვნება იძლევა ერთ და იმავე R საპასუხო რეაქციას, მაინც ჩნდება უკმარისობის განცდა. საქმე იმაშია, რომ ადამიანის რეაქცია რაიმე გამომწვევებზე ვერ ჩაითვლება ქცევის ნაშედეგად აქტად, თუ არ იქნა გათვალისწინებული ამ მოქმედების შინაგანი (ფსიქიკური) მხარეც. კერძოდ ის, თუ რა მოტივებით და მიზნებით სრულდება ესა თუ ის მოქმედება. შეიძლება საკმაოდ ბევრი მაგალითის მოყვანა, როდესაც ერთი და იგივე სტიმულიაციის პირობებში ორი პიროვნება ასრულებს ფიზიკურად ერთსა და იგივე მოქმედებას, მაგრამ ისინი, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, მაინც ვერ ჩაითვლებიან ერთი და იგივე ქცევად. წარმოიდგინეთ, რომ ქუჩაში მდგომმა შთერალმა ხულიგანმა ერთი და იგივე სახის შეურაცხყოთა მიყენა ორ სხვადასხვა გაშვებულს. ორივეს საპასუხო რეაქცია იყო ერთნაირი: ორივემ წაიარა ისე, რომ ხმა არ ამოუღიათ. მაგრამ თუ არ გავითვალისწინებთ ამ ადამიანებ-ბის შინაგან მოტივებს, მათი ეს ერთნაირი მოქმედება მაინც ვერ ჩაითვლება ერთსა და იმავე ქცევად. მიუხედავად გარეგნულად ერთი

¹ აქ ბიპევიორიზმის დამცემს შეაძლებოდა ეთქვა, რომ თუ ორი სხვადასხვა ადამიანი ერთი და იგივე ფიზიკური სიტუაციაში გააძლევს სხვადასხვა რეაქციას, ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ისინი ამ ფიზიკურ სიტუაციას არ განიცდიან ერთნაირად, რაც იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტის ქცევას განსაზღვრავს არა ფიზიკური სიტუაცია, რომელიც შეიძლება აღწერილ იქნეს ობიექტურად, არამედ ის - თუ როგორ განიცდის მას სუბიექტმა. მაგრამ სიტუაციის განცდა - ეს უკვე ისეთი შინაგანი (ფსიქიკური) პროცესია, რომელიც ვერც დაშორებებისათვის უშუალოდ მისაწვდომი არაა, რის გამოც საჭირო ხდება თვითონ სუბიექტს ვითხოვთ ამის შესახებ. ეს კი ბიპევიორიზმის ძირითადი კონცეფციის ენახალმდგევება.

გარდა ამისა, ისეთ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ერთი და იგივე ფიზიკური სიტუაცია ორი სხვადასხვა ადამიანის მიერ ერთნაირად განიცდება, არ არის გამორიცხებული, რომ ამ დროს მათ მაინც სხვადასხვა რეაქცია მოგვეცეს.

და იგივე რეაქციისა, ეს მოტივები შეიძლება ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს: პირველმა ხმა არ ამოიღო უბრალოდ სიმბოლური გამო, ხოლო მეორემ კი იმის გამო, რომ ჯიბეში შთაჯრობის საწინააღმდეგო პროკლამაციები უფო და ჩხუბის ატეხვას მოუწოდებდა.

არ შეიძლება აგრეთვე ანგარიში არ გაენიოს ადამიანის შინაგან (პიროვნულ) მახასიათებლებსაც. ზოგჯერ ერთსა და იმავე სიტუაციაში ერთი და იგივე ქცევა (უფრო ზუსტად ფიზიკურად ერთი და იგივე მოქმედება) შეიძლება შეასრულოს ისეთმა ორმა პიროვნებამ, რომლებიც თავიანთი ინტელექტის, განათლებისა და კულტურის დონის მიხედვით საკმაოდ შორს დგანან ერთმანეთისაგან. ნათქვამის ნათელსაყოფად მოვიყვანოთ მაგალითი.

ნარმოიღვინეთ ახალგაზრდა ქალი უცხო ქალაქში, რომელსაც დაეკარგა ფული და არ იცის როგორ მოიქცეს, სად იშოვოს თავის ქალაქში დასაბრუნებელი ბილეთის ფული. ერთადერთი რის გაკეთებაც მას შეუძლია - ეს არის გაეიდეს ბაზარში და გაყიდოს თავისი ქურჭი. ვის შეუძლია განახორციელოს ასეთი ქცევა? ვთქვათ, ეს ქალი ინტელექტის, განათლებისა და კულტურის მხრივ ძალიან დაბალ დონეზე იმყოფება, მაშინ იგი თავისუფლად შეასრულებს ასეთ ქცევას. ასეთი ქალის ქცევას შეიძლება უწოდოს ქცევა *პირველი საფეხურის* დონეზე. დაუშვათ ახლა, რომ საქმე გვაქვს ისეთ ქალთან, რომელიც პირველთან შედარებით უფრო მაღალი ინტელექტისა და განათლების მქონეა. მაშინ ადვილი შესაძლებელია, რომ მან დაიმორცხვოს ასეთი მოქმედების შესრულება და უარი თქვას მასზე, ე.ი. შეასრულოს პირველი ქალის საწინააღმდეგო ქცევა. მაშინ მეორე ქალის ასეთ ქცევას შეიძლება ეწოდოს ქცევა *მეორე საფეხურის* დონეზე, დაბოლოს, დაუშვათ, რომ საქმე გვაქვს ისეთ ქალთან, რომელიც მეორესთან შედარებით გაცილებით უფრო მაღალი ინტელექტის, განათლებისა და კულტურის მქონეა. მაშინ იგი შესაძლებს იმის გაცნობიერებას, რომ ქურჭის გაყიდვაში არაფერი ცუდი არ არის, ის მისი საკუთრებაა და მას სრული უფლება აქვს, როგორც უნდა ისე მოექცეს მას. ამიტომაც საჭიროა შესაძლებელია, რომ ამ ქალმა გაყიდოს თავისი ქურჭი, ე.ი. შეასრულოს მეორე ქალის ქცევის საწინააღმდეგო ქცევა. ასეთ ქცევას შეგვიძლია ვუწოდოთ ქცევა *შესაძლებელი საფეხურის* დონეზე. რადგანაც ეს უკანასკნელი ქცევა, მეორე ქალის ქცევის საწინააღმდეგოა, ამიტომაც იგი უნდა ემთხვეოდეს პირველის ქცევას. მაშინაც შეიძლება ითქვას, რომ პირველმა და შესაძლებელია შესარულმა გარეგნულად ერთი და იგივე ქცევა (ორივემ გაყიდა თავისი ქურჭი), მაგრამ რამდენად განსხვავებული არიან ეს ქცევები თავიანთი შინაგანი საფუძვლებით?

აქ საყურადღებოა შემდეგი გარემოება: რაკი შესაძლებელია საფეხურის

დონეზე შესრულებული ქცევა ფიზიკურად პირველის მსგავსია, ამიტომაც მწელი არ უნდა იყოს იმის გაგება, რომ მეორე საფეხურზე მდგომ სუბიექტს შეიძლება გაუჭირდეს შესაძლებელია გადასვლა, რამეთუ არ იფიქროს (მეტწილად ალბათ მეორე საფეხურის დონის ხალხს) რომ იგი ამ ქცევას ასრულებს პირველი საფეხურის დონეზე.

განვიხილოთ ახლა ისეთი შემთხვევა, როდესაც საქმე გვაქვს საერთოთაგან გამოწვეულ ემოციურ ქცევასთან.

ნარმოიღვინეთ, რომ ტარიელი („ვეფხისტყაოსნის“ გმირი) თავის ორ ვაჟთან ერთად ტყეში სეირნობს. უფროსი ვაჟი 12 წლისაა, უმცროსი კი - 2-ის. ამ დროს დაინახეს, რომ მათ უახლოვდება ვეფხე. მაშინ 2 წლის პატარას სრულიათაც არ შეეშინდება მისი და მამის გამოშხატველი არც ერთ მოძრაობას (ქცევას) არ გამოამჩნევინებს; 12 წლის ვაჟს შეიძლება ძალიან შეეშინდეს, რაც ფიზიკურად შეიძლება გამოიხატოს დაფიქრებაში, ცახცახში, თმების ვალებზე დადგობაში, გულის შეღონებაში და სხვა. რაც შეეხება ტარიელს, მას, რა თქმა უნდა, ვეფხის არ შეეშინდება. მაგრამ ცხადია, რომ მისი ეს არ შეშინება განსხვავებული იქნება თავის ორი წლის ბავშვის არ შეშინებისაგან.

საინტერესოა, რომ ანალოგიური საფეხურები შეიძლება დადასტურებული იქნეს შემეცნებით სფეროშიც. მაგალითად, პატარა ბავშვს (პირველი კლასის მოსწავლეს) ეკითხებიან, თუ რა არის ელექტრული ველი. ბავშვი პასუხობს: „არ ვიცი“. იგივე კითხვას უსვამენ მეთუ კლასის მოსწავლეს. იგი სხაპასუხობს, თუ რა არის ელექტრული ველი (ე.ი. გამოდის, რომ მან იცის, თუ რა არის ელექტრული ველი). დაბოლოს იგივე კითხვას თუ დაუსვამთ მახეცხებულ პრფესორს, რომელმაც 50 წელიწადი დაუთმო ელექტრული მოვლენების შესწავლას, მისგან შეიძლება მიიღოთ პასუხი „არ ვიცი“. ამ შემთხვევაშიც, ზომ ცხადია, რომ მისი ეს „არ ვიცი“ მნიშვნელოვნად იქნება განსხვავებული პატარა ბავშვის „არ ვიცი“საგან. აქ არ შეიძლება არ გაგეახსენდეს სოკრატეს ცნობილი

* ასეთი მაღალი დონის „არ ვიცი“ საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიყვანოთ მეტად საინტერესო შემთხვევა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მოსკოვის VIII მათემატიკურ ოლიმპიადაზე 1945 წელს. VII-VIII კლასის მოსწავლეებს ამოცანად მიეცათ ისეთი დებულების დამტკიცება, რომელიც საკმაოდ რთული აღმოჩნდა. მერვე კლასის მოსწავლემ რ. დობრუშინმა (შემდგომში ცნობილია მათემატიკოსმა) დამტკიცებდა არ მარტინია ის, რასაც ოლიმპიადის ორგანიზატორები გულისხმობდნენ და თავის ნაპროში ჩანერა, რომ მან ბევრი ინვალი აღნიშნული დებულების დამტკიცებისათვის, მაგრამ ვერ შეძლო, რათა სრულიად მოულოდნელად გააცნობიერა, რომ მან არ იცის, თუ რა არის სრფე. მიუხედავად ამისა მას მოეწონა პირველი პრემია, პირველი პრემია იმამი, რომ მან ვერ

გამონათქვამი: „შე ის ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“.

ამასთან დაკავშირებით ვასაგები ხდება, თუ რამდენად არამართებულია, როდესაც ვინმესთან კამათის დროს ამ უკანასკნელის შეხედულების უარყოფია (დისკრედიტაციის) მიზნით ოპონენტს უსაყვედუროთ: „შენ რა X-სავით ლიპარაკობ?“ (თუ X პიროვნება, ყველასათვის ცნობილია, როგორც დაბალი განათლებისა და კულტურის მქონე პიროვნება). ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის გაცნობიერებული უნდა გქონდეთ ის გარემოება, რომ თქვენ არა გაქვთ უფლება თქვენს ოპონენტს დაუნუნოთ თავის შეხედულება, მხოლოდ იმის გამო, რომ ეს უკანასკნელი ემთხვევა X პიროვნების შეხედულებას, ვინაიდან, საესებით შესაძლებელია თქვენს ოპონენტს ეს შეხედულება გააჩნდეს შესაძლევად საფეხურის დონეზე, X პიროვნებას კი - პირველი საფეხურის დონეზე.

აქ კიდევ შეიძლება ახლოგური მაგალითების მოყვანა იმის საილუსტრაციოდ, რომ ინტელექტუალური განვითარების შედეგად სუბიექტი შეიძლება ისევ დაუბრუნდეს თავის ძველ (დანუნიებულ) ქცევას, მაგრამ უფრო მაღალ დონეზე, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ადამიანის ინტელექტუალური განვითარება თითქოსდა სპირალის მიხედვით ხდება და ამდენად პერიოდულ ხასიათს ატარებს. ამიტომაც, ამა თუ იმ ქცევის შეფასების დროს, ყოველთვის მხედველობაში უნდა მივიღოთ, თუ რომელ დონეზე იქნება იგი შესრულებული.

ყოველივე ამის შემდეგ, მკითხველისათვის გასაგები უნდა იყოს, რომ ადამიანის ქცევას სრულყოფილად ვერ დავახასიათებთ, ან ვერ გავიგებთ, თუ არ გავითვალისწინებთ მის შინაგან (ფსიქიკურ) სამყაროს.

ის სიძნელე, რომელიც დაკავშირებულია ქცევის ფსიქიკური მხარის ისეთი მახასიათებლების გათვალისწინებასთან, როგორცია შინაგანი მოტივები, მისწრაფებები და ა.შ. რომელთა ნედომაც ჩვეულებრივ თვითდაკვირვების (ცნობიერების) საშუალებით ხდება, ცხოველებთან მოხსნილია. გარდა ამისა, სწორედ ცხოველებთანაა შესაძლებელი შეტნილად S - R ფორმულის გამოყენება, ვინაიდან მათი ქცევა R ხშირ შემთხვევაში, მართლაც შეიძლება ცალსახად (ერთმნიშვნელოვნად) იყოს განსაზღვრული მ სტიმულით. ამიტომაც, შემთხვევითი არ არის, რომ ბიპევიორიზმი ცხოველთა ფსიქოლოგიიდან აღმოცენდა. მისი წარმომადგენელთა აზრით, ცხოველთა ფსიქოლოგიას კვლევის საგნად არ შეუძლია მიიჩნიოს

გადანჯვრება ამოცანა (იხ. А. Пойа. Математическое открытие. Изд. "Наука", Москва, 1976, стр. 320.

ფსიქიკური პროცესები ან ცნობიერება,¹ რაკი ჩვენ არ ვიცით და არც არასოდეს გვეცოდინება, არიან თუ არა ცხოველები ცნობიერების მქონე არსებები. არ არსებობს რაიმე ისეთი კრიტერიუმი, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა დაგვემტკიცებინა ცნობიერების არსებობა ცხოველებში. თუნდაც, რომ დაგვეყუა ცხოველებში ცნობიერების არსებობა, ჩვენ მაინც ვერ შევძლებდით ამ უკანასკნელის შემეცნებას მისი უშუალოდ დიკვირების შეუძლებლობის გამო. შუნივე ეს მოსაზრებები გადატანილ იქნა ბავშვებზე, შემდეგ სულით აყადმყოფებზე და ბოლოს ზრდადაშთავრებულ ნორმალურ ადამიანებზეც. ამგვარად, მოხდა ცნობიერების უგულვებელყოფა და ფსიქოლოგიის საგნად, ადამიანისა ან ცხოველის, ქცევის გამოცხადება, რაც იმას ნიშნავდა, რომ, როგორც ცხოველის, ისე ადამიანის, ქცევა შეიძლება დახასიათდეს ერთსა და იმავე კატეგორიაში. სწორედ ამიტომაც იყო, რომ ბიპევიორიზმის წარმომადგენლების გამოკვლევათა დიდი უმრავლესობა ცხოველთა ქცევის შესწავლას ეხებოდა. რადგანაც ყველაზე უფრო ხშირად ცდები ტარდებოდა ვირთაგვებზე, ამიტომ ზოგიერთმა ასეთ გამოკვლევებს ვირთაგვების ფსიქოლოგიაც კი უწოდა. აღსანიშნავია, რომ დასასწყისში იმდენად დიდი იყო ადამიანის ნაცვლად ცხოველთა

¹ ჩვენ ზემოთ უკვე რამდენჯერმე ვახსენეთ სიტყვა „ცნობიერება“, ისე რომ არ მოგვიყვებია მისი განმარტება. ზოგიერთ ფსიქოლოგის აზრით, ცნობიერების ცნება საკმაოდ ცნობილი ყველასათვისა, სანამ საქმე მის განსაზღვრებაშივე მიდგება. საქმე ის არის, რომ ცნობიერების ცნება საკმაოდ რთულია და ფსიქოლოგიაში მისი ერთიანი და სრულყოფილი განსაზღვრა დღემდე არ არსებობს. ჩვენ აქ მხოლოდ იმის აღნიშვნით დავსრულებდებით, რომ იგი წარმოადგენს როგორც ფიზიკურ ასევე ფსიქიკურ სინამდვილის ისახეის უმაღლეს დონეს, როც ფსიქოლოგია უმრავლესობის აზრით, დამახასიათებელია მხოლოდ ადამიანისათვის. ადამიანი ცხოველისაგან განსხვავებით არა მხოლოდ აღიქვამს, არამედ იყავ, რომ აღიქვამს და რას აღიქვამს; ადამიანი არა მხოლოდ განიცდის, არამედ აცნობიერებს თავის განცდას, ე.ი. იცის, რომ განიცდის და რას განიცდის; ადამიანი არა მხოლოდ მოქმედებს, არამედ აცნობიერებს თავის მოქმედებას, ე.ი. იცის რასაც აკეთებს. მოკლედ რომ ვთქვათ, ცნობიერება - ეს არის შინაგანი (კოდნა იმისა, თუ რას აღიქვამს ადამიანი ფსიქიკურ გარემოში, რას განიცდის თავის საკუთარ ფსიქიკურ სამყაროში და რას აკეთებს. თუ მკითხველისათვის ძნელად გასაგები არ იქნება, აქ შევევლით კიდევ დაგვემატებინა ზოგიერთი ავტორის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ცნობიერება სხვა არა არის რა, გარდა სინამდვილის (იქნება ეს უკანასკნელი ფიზიკური თუ ფსიქიკური) გაცნობიერებისა. ე.ი. რომ ცნობიერებას არავითარი სხვა შინაარსი არ გააჩნია, გარდა იმისა, რაც სინამდვილეში არსებობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ცნობიერება მხოლოდ ხეობაა, გაშუქება იმისა, რაც სინამდვილეშია მოცემული და თვითონ მის (ცნობიერებას) თავის საკუთარი შინაარსი არ გააჩნია.

ქვეყნის შესწავლით გატაცება, რომ მათი საქმიანობა მართლაც წააგავდა დაკარგული ფულის ძებნას განათებულ ადგილას (რაკი ადამიანის შესწავლა ძნელია, ამიტომ შევისწავლოთ ვირთაგვები). ბიპევიორიზმის წარმომადგენლები თავიანთ ახალ კვლევებს იმის ამართლებდნენ, რომ ცხოველთა ქვეყნის შესწავლის დროს მიღებული შედეგები (ფაქტები) და დადგენილი კანონზომიერებანი საუკუნით შესაძლებელია შემდგომში გადატანილ იქნეს ადამიანებზე-დაც.

აღსანიშნავია, რომ ბიპევიორიზმი რუსეთში არსებითად იყო რეფლექსოლოგია, რომელიც ცდილობდა ადამიანის მთელი ფსიქიკური ცხოვრება დაეყვანა რეფლექსებამდე. რაკი ბიპევიორიზმში ადამიანის შინაგანი (სუბიექტური) სამყაროს შემეცნება შეუძლებლად გამოაცხადა, ამიტომაც საჭიროა თავი ავარიდოთ ყოველგვარ ფსიქოლოგიურ ცნებებს (როგორცაა აღქმა, წარმოდგენა, სიხარული, მსუბარება, შიში, რისხვა და სხვა) და შევიმუშავოთ ახალი, ობიექტური ტერმინოლოგია. საყურადღებოა, რომ პავლოვმა ერთ დროს თავის თანამშრომლებს აუკრძალა ფსიქოლოგიური ტერმინების ხმარება. მაგალითად, ნაცვლად იმისა, რომ ვთქვათ, კაცი გაბრაზდა (სიტყვა „გაბრაზდა“ მოტანილია ფსიქოლოგიის ლექსიკონიდან), უნდა ითქვას, რომ ამ კაცს სისხლის წნევა გაუზდა ამდენი და ამდენი, მაჯისცემა ამდენი და ამდენი და ა.შ., რაც იმას ნიშნავს, რომ მისი მდგომარეობა უნდა აღინიშნოს მხოლოდ ობიექტურად დაკვირვებად მაჩვენებლებში. რაც შეეხება აზროვნებას, ამ ურთულეს ფსიქიკურ პროცესს, იგი შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც შეკავებული რეფლექსი.¹

მაგრამ ეს ყველაფერი, ცხადია, არის ფსიქოლოგიის ფიზიოლოგიაზე დაყვანის ცდა. ჩვენ აქ არ შევუდგებით საერთოდ რედუქციონიზმის² კრიტიკას, მხოლოდ მივუთითებთ იმაზე, რომ თვით ისეთ ზუსტ მეცნიერებაშიც კი როგორცაა ფიზიკა, განიხილება და შეისწავლება ისეთი მოვლენები ან რეალობები,

¹ ბიპევიორიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი უატიონი ცდილობდა აზროვნება დაეყვანა შეტყველებაზე, რამეთუ სულ იმის მტკიცებაში იყო, რომ აზროვნება სხვა არა არის, თუ არა უხმო (დაფარული) მეტყველება, ე.ი. მეტყველება დაფარული კუნთური მოძრაობის დროს.

² რედუქცია (ლათ. reductio - დაბრუნება, უკან მოყვანა) ნიშნავს რთულის მარტივზე დაყვანას, ანუ რთულის შეცვლას მარტივით. რედუქციას კლასიკურ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს სითბური მოვლენების მექანიკურზე დაყვანა. თუ ნიხათ სითბოს განიხილავდნენ როგორც უხილავ და უწონად სუბსტანციას, რომელსაც სითბომზადს უწოდებდნენ, შემდეგში აღმოჩნდა, რომ იგი სხვა არაფერია, თუ არა მოლეკულების მექანიკური ენერჯია, ე.ი. სითბომზადი დაყვანად იქნა მოლეკულების მექანიკური ენერჯიაზე.

რომელთა დაყვანაც შეუძლებელია უფრო მარტივ (მარტივად გასაცხება) კატეგორიებზე. ასე რომ, მათ თავიანთი დამოუკიდებელი არსებობის უფლება შენარჩუნებული აქვთ. მაგალითისათვის შეგვეძლო დავესახელებინა ელექტროლი მუხტი, რომელსაც ამჟამად ფიზიკაში უკავია ისეთივე მდგომარეობა, როგორც სითბოს (სითბომზადს) XIX საუკუნეში, რამეთუ დღეისათვის არავინ იცის, თუ რა არის იგი. ელექტრონულ თეორიას ამაზე პასუხი არ მოუცია. ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ ამ თეორიის თანახმად ელექტრონი წარმოადგენს მატერიის უმცირეს ნაწილაკს, რომელსაც გააჩნია უმცირესი უარყოფითი მუხტი. მაგრამ თუ რა არის თვითონ მუხტი, ამის შესახებ ელექტრონულ თეორიას არაფრის თქმა არ შეუძლია. ეს უკანასკნელი განიხილება როგორც გარკვეული თვისობრივი კატეგორია, რომლის დაყვანაც ვერ ხერხდება ფიზიკის უფრო მარტივ (მექანიკურ) კატეგორიებზე.

თუნდაც, ავიღოთ ატომგულური ძალები, რომელთა ბუნებაც კვლასათვის უცნობია. თუ ელექტრობა (ელექტროლი მუხტი) თვისობრივად განსხვავებულ კატეგორიას წარმოადგენს და მექანიკურ კატეგორიებზე არ დაიყვანება, იგივე შეიძლება ითქვას ატომგულური ძალების შესახებაც: ისინი ვერ დაიყვანება ელექტროლ ძალებზე. როგორც ცნობილია, ატომგული შედეგები დადებითად დასხვავებული ნაწილაკებისა (პროტონებისა) და ნეიტრალური ნაწილაკებისაგან (ნეიტრონებისაგან). რაკი პროტონები ერთი და იგივე ნაწილის მუხტითა მატარებელია, მათ შორის უნდა მოქმედებდეს განზიდვის ელექტროლი ძალები, რაც უნდა იწვევდეს მათი ერთმანისათვის განზიდვას. მაგრამ სინამდვილეში ასეთი რამ არ ხდება და ატომგული მდგრადია, რაც აიხსნება ამ ნაწილაკებს შორის სხვა ბუნების მქონე მიზიდულობის ძალების მოქმედებით, რომლებიც აღემატებიან განზიდვის ელექტროლ ძალებს. სწორედ ამ ძალებს უწოდებენ ატომგულურ ძალებს, რომლებიც ელექტროლი ძალებთანაა საკვებით განსხვავებული ბუნებისა და ვერ დაიყვანება ამ უკანასკნელზე. ამასთან ატომგულური ძალები განსხვავებით ელექტროლისაგან სულ სხვა კანონზომიერებას ემორჩილებიან.

ამასთან, თუ თვით ერთი მეცნიერების (ამასთან ისეთი ზუსტი მეცნიერების, როგორცაა ფიზიკა) დარგლებში არსებობენ ერთმანისათვის თვისობრივად განსხვავებული რეალობები, რომლებიც ვერ დაიყვანება ერთმანეთზე, მაშინ რატომ უნდა იყოს გასაკუთარი, რომ ფსიქოლოგიას ფიზიოლოგიისაგან დამოუკიდებელი არსებობა შეიძლება შენარჩუნებული, ე.ი. რომ ფსიქოლოგიის ფიზიოლოგიაზე დაყვანა შეუძლებელია მივიჩნიოთ.

ასე რომ, ამბობს ასეთი დაყვანის შეუძლებლობის შესახებ თვით ჩვენი ქვეყნის გამოჩენილი ფიზიოლოგი: „დიდი ტვირის ქერტის ფიზიოლოგია არა თუ ვერ შეცვლის ფსიქოლოგიას, არამედ ფსიქი-

ქორ კანონზომიერებათა გაცემის საფუძვლელათაც კი არ გამოდგება. ამიტომაც ცდა ფიზიოლოგიურ კანონზომიერებათა თვალსაზრისით ფსიქიკურ მოვლენათა დინამიკაში შეტრისა, ყოველთვის განი-რულა.¹

ყოველივე ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ფსიქოლოგია ფიზიოლოგი-ბაგან დაყოსობრივად განსხვავებულ მოვლენათა სფეროს იკვლევს, რო-მლებსაც თავის განსაკუთრებული კანონზომიერებანი გააჩნიათ და რომლებიც განსხვავებულნი არიან ფიზიოლოგიის კანონებისაგან.

ფიზიოლოგიის პრეტენზია, ფსიქოლოგიის ფიზიოლოგიაზე და-ყვანისა, ჩვეულებრივ იმით არის განპირობებული, რომ მათ ფსი-ქიკის მიტერიალურ სუბსტატად თავის ტვინი მიაჩნიათ, რომ მათი აზრით, ფსიქიკურ პროცესებს წარმოშობს თავის ტვინში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესები. ამიტომაც ფსიქიკური პროცესები უნდა აღინეროს მხოლოდ ფიზიოლოგიურ ტერმინებში და რომ ფსიქიკურ კანონზომიერებებს საბოლოოდ საფუძვლად უნდა ედოს ფიზიოლოგიური კანონზომიერებანი. მაგრამ ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ფსიქიკური პროცესები წარმოიშობა ტვინში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესებით, მართალიც რომ იყოს,² აქედან მაინც არ გამოიმდინარეობს, რომ უკვე წარმოშობად ფსიქიკურ პროცესებს არ გააჩნიათ თავის სპეციფიკური (ფსიქო-ლოგიური) კანონზომიერებანი, განსხვავებული ფიზიოლოგიური კანონზომიერებისაგან. ნათქვამის ნათელსაყოფად მოვიყვანოთ შემდეგი ანალოგია:

როგორც ცნობილია, ელექტრული ნათურა მხოლოდ მაშინ გამოასხივებს სინათლეს, როდესაც მასში ელექტროდენს (მუხტების ნაკადს) ვაგატარებთ. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ სინათლე წარმოშობა ელექტროდენში. მიუხედავად ამისა, ყველამ კარგად ვიცით, რომ წარმოშობს სინათლეს თავის განსაკუთრებული კანონზომიერებანი გააჩნია, რაც ოპტიკის შესწავლის საგანს შეად-გენს და არა ელექტრობის.³

¹ ი. ბერიტაშვილი, ნერვული და ფსიქონერვული მოქმედების ძირითადი აუორმები, თბილისი, 1947, გვ. 101.

² საინტერესოა, რომ ცნობილი ამერიკელი ფიზიოლოგის, ნობელის პრემიის ლაურეატის უ. ეკლისის აზრით, ტვინი უნდა განვიხილოთ არა როგორც ფსიქიკური პროცესების გენერტორი (წარმოქმნელი), არამედ როგორც ამ პროცესების დეტექტორი (გამომჟღავნებელი), რაც იმას ნიშნავს, რომ ტვინი კი არ წარმოშობს ფსიქიკურ პროცესებს, არამედ მათ მხოლოდ ამტლავებს (იხ. Eccles G.C. The Neurophysiological Basis of Mind. Oxford University Press, 1953).

³ სწორედ ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთ ფსიქოლოგს მიაჩნია, რომ ფსიქოლოგიის შესწავლა შესაძლებელია ისე, რომ სულაც არ

აღსასიშნავია, რომ თუ ბიოლოგებს (ფიზიოლოგებს) გააჩნიათ ფსიქოლოგიის ფიზიოლოგიაზე დაყვანის პრეტენზია, ასეთივე პრე-ტენზიათ (პრეზიციით) უდგებიან ფიზიკოსები თვით ბიოლოგიას. მათ მიაჩნიათ, რომ ცოცხალ ორგანიზმში მიმდინარე პროცესები პროცესში შეიძლება აისხნას ფიზიკის კანონებით, რაც იმას ნიშ-ნავს, რომ ბიოლოგია საბოლოოდ შეიძლება დაყვანილ იქნეს ფიზი-კაზე.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ჩვენი დროის გამოჩენილი ფიზიკოსის შრედინგერის ნიგნი „რა არის სიცოცხლე ფიზიკის იფაღსაზრისით“, სადაც დეტალურად განხილულია სწორედ ასეთი დაყვანის შესაძლებლობა.⁴ ძალზე საყურადღებოა სიგნის ბოლოში მოყვანილი დასკვნები: ავტორი შეუწყლებლად მიიჩნევს ბიოლოგიის ფსიქაზე დაყვანას, ვინაიდან, ბიოლოგია, როგორც ეს ნაჩვენებია სიგნში, ფიზიკისაგან სრულიად განსხვავებულ მოვლენათა სფეროს მოსწავლის, რომლებსაც თავის კანონები გააჩნიათ და რომ ბიო-ლოგიური (სიცოცხლის) მოვლენები ფიზიკის ტერმინებში ვერ აისხნება. ამასთან დაკავშირებით ავტორს მოჰყავს შეტად მახვილ-კაბორული ანალოგია: წარმოიდგინეთ ინიფიერი, რომელსაც მთე-ლი თავისი ცხოვრების მანძილზე საეშე აქვს ორთქლის მანქანასთან (საბურ ძრავასთან) და პირველად ხედავს ელექტროძრავას, ე.ი. ცხელ მანქანას, რომელიც სითბური საწვავით კი არ მუშაობს, არამედ ელექტროდენით. ჩვენი ინიფიერი უედავს, რომ ელექტრო-ძრავის ნაწილები შედგება მისთვის ნაცნობ იგივე სპილენძისა და რკინისაგან, რომლებიც გამოიყენება ორთქლის მანქანებშიც, მაგ-რამ რამდენიც არ უნდა უკირკიტოს მას ელექტროძრავას და თავი იმტვრიოს მისი მოქმედების (მუშაობის) პრინციპის გაგებაზე, იგი მათც ვერაფერს ვახდება. ეს ვახაგებიცაა, რადგან იგი ცდილობს ელექტროძრავის მოქმედების ახსნას სითბური კატეგორიების ტერ-მინებში და ვერ აცნობიერებს, რომ მას საეშე აქვს სითბურ პროცესებისაგან თვისობრივად განსხვავებულ მოვლენებთან, რომ-ლებიც თავის განსაკუთრებულ კანონებს ემორჩილებიან.

რიდაც ამგვარ მდგომარეობაში იმყოფება ფიზიკოსი, როდესაც იგი ცდილობს შესწავლოს ცოცხალი ორგანიზმი და მათში მიმ-დინარე სიცოცხლის პროცესები ახსნას ფიზიკის ტერმინებში, მაგრამ ვერ ათვალისწინებს იმ ვარემობას, რომ მას საეშე აქვს თვალსაზრისად სრულიად განსხვავებულ მოვლენების სფეროსთან.

როგორც ვხედავთ, ბიპევიორიზმის კრიტიკა ძალზე ურცელი

კვლევით დამიანის ფიზიოლოგია. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ასეთ უკიდურეს ბიოლოგას არავითარ შემთხვევაში არ ვიზიარებთ.

⁴ Шредингер Э. Что такое жизнь с точки зрения физики? Изд. ИЛ, Москва, 1947.

გამოგვივიდა და სრულიადაც არ არის გასაკვირი, რომ მკითხველს იგი გადაჭარბებულად მოეჩვენოს, მაგრამ თუ კრიტიკა მართლაც გაგვიგრძელდა, ეს აიხსნება არსებითად იმ გარემოებით, რომ გვინდოდა მკითხველი დაგვერწმუნებინა ბიპევიორიზმის ორ ძირითადი მხარის ნაკლოვანებაში:

1. ადამიანის რეაქცია რაიმე გამლიზიანებელზე ვერ ჩაითვლება ქცევის ნამდვილ აქტად ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით. თუ გათვალისწინებული არ იქნა მისი შინაგანი (ფსიქიკური) მხარეც. სწორედ ამ უკანასკნელის მხედველობაში არ მიღება, თავის მხრივ არის იმის მიზეზი, რომ ქცევის ნიხანსარ განსაზღვრა შეუძლებელია მხოლოდ გარე გამლიზიანებლის (სიტუაციის) ცოდნის საფუძველზე.

2. რამდენად არა მართებულია ქცევის მთელი სირთულის ახსნა გამარტივებულად გაგებულ რეფლექსების მექანიზმით, რაც ფაქტიურად ფსიქოლოგიის ფიზიოლოგიაზე დაყვანას ნიშნავს.

ყოველივე აღნიშნულიდან, მკითხველს რა თქმა უნდა, არ უნდა შეექმნას ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს ბიპევიორიზმს არავითარი დადებითი გავლენა არ მოუხდინოს ფსიქოლოგიის განვითარებაზე. ეს გავლენა, არსებითად შემდეგში გამოიხატება:

1. ბიპევიორიზმმა ყურადღება მიაქცია ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების ობიექტურ მხარეს.

2. პიროვნების შესწავლის დროს ხაზი გაესვა გარემოს (სიტუაციის) ფაქტორებს (ნაჩუენები იქნა, რომ ქცევა შეიძლება განსაზღვრულ იქნეს, ანმყოში ან ნარსულში არსებული სიტუაციით).

3. ბიპევიორიზმმა გარკვეული გავლენა მოახდინა საერთოდ ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის გაგებაზე. კერძოდ, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქცევის შესწავლის ექსპერიმენტული და მათემატიკური მეთოდების შემუშავებაში, აგრეთვე მთელი რიგი პრობლემების დაყენებაში. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ძირითადად ისეთი პრობლემები, რომლებიც ეხება დასწავლას - ორგანიზმის მიერ ქცევის ფორმების შექმნას.

4. დაბოლოს ბიპევიორიზმის იდეებმა გავლენა მოახდინეს ფსიქოლოგიისაგან განსხვავებულ ისეთ დარგებზე, როგორცაა ლინგვისტიკა, ანტროპოლოგია, სოციოლოგია, სემიოტიკა და გარკვეული როლი ითამაშეს კიბერნეტიკის წარმოშობაშიც.

2. რას შეისწავლის თანამედროვე ფსიქოლოგია

მკითხველი ალბათ უკმაყოფილო დარჩა ზემოთ მოყვანილი მსჯელობით: ამდენი ვილაპარაკეთ და მაინც გარკვეულად ვერაფერო დავადგინეთ. მაგრამ ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, სიძნელეები რომლებიც ახლავს ფსიქოლოგიის საგნის დადგენას, გაპირობებულია ერთის მხრივ თვით ფსიქოლოგიის საგნის სპეციფიკურობით და მეორეს მხრივ მისი უაღრესად დიდი სირთულით.

შეტაფიზიკური ფსიქოლოგია დავინუნეთ იმის გამო, რომ ზეუძლებელია ფსიქოლოგიის საგანი იყოს ისეთი რამ, რაც უშუალოდ მოცემული არ არის ემპირიულ სინამდვილეში (ე.ი. რაც არ გვეძლევა გამოცდილების სფეროში).

ემპირიული ფსიქოლოგიის თანახმად, რაკი უშუალოდ გვეძლევა ჩვენს სულიერი მოვლენები ანუ ფსიქიკური პრცესები, ამიტომაც სწორედ ისინი უნდა შეადგენდნენ ფსიქოლოგიის საგანს. მაგრამ მაინც ობიექტური დაკვირვების წარმოება შეუძლებელია, რამეთუ ისინი ეკუთვნიან სუბიექტური გამოცდილების სფეროს, რომლის შესწავლაც შეიძლება მხოლოდ თვითდაკვირვების მეთოდით, რომელსაც საკმაოდ დიდი სიძნელეები ახლავს.

ბიპევიორიზმის თანახმად, ობიექტურად ჩვენ შეგვიძლია დავაკვირდეთ მხოლოდ ადამიანისა და ცხოველის ქცევას და სწორედ ეს უკანასკნელი უნდა იყოს ფსიქოლოგიის საგანი. მართალია, ქცევას კი დავაკვირდებით, მოცემულ სიტუაციაში, მაგრამ განა სუბიექტის შინაგანი მხარის გარეშე შესაძლებელია მისი ნიხანსარმეტყველება ამ ვაგება? როგორც ეს ზემოთ ვნახეთ, ქცევა ვერ ჩაითვლება ქცევის ნამდვილ აქტად ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, თუ გათვალისწინებული არ იქნა მისი შინაგანი (ფსიქიკური) მხარე, ის თუ რა მიზნებითა და მოტივებით სრულდება იგი.

ყოველივე ამის შემდეგ შეიძლება კი მოიძებნოს გამოსავალი ამ მდგომარეობიდან?

აქ მკითხველს შეიძლება დაეგადოს კითხვა, თუ რატომ კართულებთ საქმეს და რატომ არ შეიძლება, რომ ფსიქოლოგიის კვლევის საგნად მივიჩნიოთ ორივე რეალობა როგორც ფსიქიკური პროცესები, რომლებსაც ჩვენ უნდებით უშუალოდ თვისდაკვირვებით, ასევე ქცევაც, რომელსაც ჩვენ უშუალოდ ვაკვირდებით ობიექტურად. ვისაც ასეთი კითხვა მართლაც დაებადა, ჩვენ შეგვასწავს ვუთხრათ, რომ იგი არ შემცდარა თავის ეარაუდში, დღეს ფსიქოლოგთა უმრავლესობა სწორედ ასეთ პოზიციისაკენ იხრება.

მართლაც, დავინწყით იმის, რომ ემპირიული ფსიქოლოგია და ბიპევიორიზმი ორივე უკიდურესობაშია გადავარდნილი: ორივეს მიაჩნია, რომ ფსიქიკური - ეს თავისთავად განცალკავებული სამყაროა, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ფიზიკურთან. შინაგანი

და გარეგანი, ფსიქიკური და ფიზიკური, მათი აზრით, ორი ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებელი სფეროებია: ერთი მხოლოდ თვითდაკვირვებისთვისაა მისანდომი, მეორე კი - გარედაკვირვებისათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი რამ ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული რეალობებია, ეს სრულიად არ გამორიცხავს მათ შორის მჭიდრო კავშირის არსებობას, იმდენად მჭიდროს, რომ ერთ მათგანზე დაკვირვება გვანდობს ინფორმაციას მეორის შესახებ და პირიქით. ამიტომაც მათ შორის ერთიანობა უნდა ვიგულისხმოთ (კავშირი ან ერთიანობა, ცხადია არ ნიშნავს იგივეობას): ქცევას ისე ვერ გაყოფთ და ვერც ვინიანსხვარებულვლეთ თუ არ ეიცით შინაგანი მხვერ და პირიქით: შინაგან სამყაროს ისე ვერ გაყოფთ, თუ არ გვეულოდინება ქცევა.¹

რაც შეეხება თვითდაკვირვებასა და ობიექტური დაკვირვების მეთოდებს, ცხადია, რომ არც მათ შორის არის უფსკრული. თვითდაკვირვება შეგვიძლია ეანარმოთ საკუთარ ქცევაზეც. ე.ი. თვითდაკვირვებით შეგვიძლია მივიღოთ ინფორმაცია ისეთ გარეგან რეალობაზე, როგორცაა ქცევა; ასევე სხვის ქცევაზე ხშირად ობიექტურ დაკვირვების შედეგად შეგვიძლია მივიღოთ ინფორმაცია მისი შინაგანი (ფსიქიკური) პროცესების შესახებ. მაშინ, როდესაც პირველი სახის დაკვირვების შესაძლებლობაში ეჭვი არავის შეაქვს, მეორე სახის დაკვირვების შესაძლებლობა შოთხის გარკვეულ ახსნა-განმარტებას, ეს არის ფაქტურად საკითხი იმის შესახებ, შესაძლებელია თუ არა სხვათა დაკვირვება.

ნუთუ სხვისი სულიერი სამყარო სავსებით დაკეტილია ჩვენთვის, სანამ ის სხვა არ მოისურვებს თავის სულიერი ცხოვრების საიდუმლოებაში თვითონ ჩაგვახედოს? როგორც ყოველდღიურ გამოცდილებიდან ვიცით, ეს ასე არ არის: სხვისი სულიერი სამყარო ჩვენთვის მიუწვდომელ ცხრაკლიტურს როდი წარმოადგენს.

ჩვენ ხშირად შეგვიძლია მივიღოთ ინფორმაცია ამ უკანასკნელის შესახებ მაშინაც კი, როცა ეს სხვა პიროვნება თავის სულიერი მდგომარეობის (თავის ფსიქიკური პროცესების) შესახებ არაფერს გვეუბნება. მაგალითად შეშინებული, გაჯავრებული, დამსურებული ან მხიარული ადამიანის ერთმანეთისაგან გარჩევა ალბათ არ გაუჭირდება.

ალსანიშნავია, რომ ადრე სხვისი შინაგანი (ფსიქიკური) სამყაროს დაკვირვების ფაქტს შემდეგნაირად ხსნიდნენ: სხვის სულიერ მდგომარეობას შე უშუალოდ მაინც ვერ ვნახავთ, უშუალოდ უკ-

¹ მართლაც, ვინ არ იცის, რომ ადამიანი ძირითადად ფსადება არა სიტყვით, არამედ საქმით, ე.ი. არა იმით, თუ რას ფიქრობს ან რას ამბობს, არამედ იმით, თუ როგორ იქცევა იგი.

არცხები მხოლოდ ჩემს საკუთარ სულიერ განცდებს, ხოლო რაც შეეხება მეორე ადამიანის სულიერ განცდებს, მათ შესახებ შე შესაძლია მხოლოდ დაუასკება საკუთარი გამოცდილებიდან ვიცო, რომ როდესაც ჩემში რამე განცდა იჩენს თავს, მაშინ ჩვეულებრივ ჩემს ფიზიკურ ორგანიზმში გარკვეული ცვლილებები ხდება, რასაც სხვებსაც შეუძლიათ დააკვირდნენ ობიექტურად. მაგალითად, თვითდაკვირვების ნეალობით ვიცო, რომ როდესაც ვტირი, სახე განათლებული მაქვს და თვალებიდან ცრემლები მომდის, მაშინ მსუხარებას განვიცდი; როდესაც შიში მეუფლება სახე მიფერ-ჩოლდება, მენყება კანკალი და მთელი ორგანიზმი შიშის სპეციფიკურ პოზას იღებს. ამრიგად, როგორც ვხედავთ, განცდებსა და სხეულებრივ პროცესებს შორის შესატყვისი კავშირი არსებობს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ყველგან სადაც კი ამა თუ იმ სხეულებრივ ცვლილებებს შევამჩნევ, შემიძლია ვიგულისხმო, რომ ეს ადამიანი ალბა სწორედ იმას განიცდის, რასაც მე განვიცდიდო, როცა ჩემი სხეული ასალოგიურ ცვლილებებს მიჩვენებდა.

მაშასადამე, გამოდის, რომ სხვების სულიერი ცხოვრების კარება სახეებით დამზული არ არის. მეტაფორულად რომ ვთქვათ, მის განალებს ორგანიზმის ის სხეულებრივი (ფიზიკური) ცვლილებები გასწვდის, რომლებიც ჩვენი თვითდაკვირვების თანახმად, გარკვეულ ფსიქიკურ განცდებთან არიან დაკავშირებული.

ყოველივე ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სხვისი შინაგანი სამყაროს (სხვათა ფსიქიკის) გაგებას წინ უნდა უწინდებდეს თვითდაკვირვება, ე.ი. ადამიანი ჯერ თავის თავს უნდა იცნობდეს და შემდეგ - სხვას. ჩვენამ სინამდვილე კი სულ სხვა სურათს გვიჩვენებს: ადამიანი უფრო ადრე ჯერ სხვას აქცევს ცურადლებას, ვიდრე საკუთარ გარკვეულს. აგი უფრო ადრე სხვას ეცნობა, ვიდრე თავის თავს. ამის უტყუარ დადასტურებად შეიძლება ჩაითვალოს ბავშვის ფსიქოლოგის მოხაიკებები: სხვისი, დედის, მამის ან ახლობლის გაგების უნარი, ბავშვს გაცილებით ადრე უჩნდება, ვიდრე თვითდაკვირვება უნარი. ყოველივე ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ თვითდაკვირვება კი არ უწინდებს წინ სხვათა დაკვირვებას, არამედ პირიქით: სხვისი დაკვირვება - თვითდაკვირვებას.

როგორც ვხედავთ, სხვისი დაკვირვება თვითდაკვირვებაზე ვერ დაიყვანება, რაც იმას ნიშნავს, რომ სხვისი დაკვირვების ფაქტი უნდა აიხსნას უბრალოდ იმ გარემოებით, რომ ფსიქიკა ობიექტური დაკვირვების პროცესშიც გვეტყუება.

² აქვე საჭიროდ მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ ხშირად ასეთი დაკვირვების დროს შეიძლება თვითონ დამკვირვებელმა უკვე თავისი არსებობა შეეცვალოს ის სურათი, რაც მისი დაკვირვების ინტერესს შეადგენდა. მაგალითად, თუ ფსიქოლოგი შიშის სკოლაში, რათა დააკვირდეს, თუ

ახლა რაც შეეხება თვითდაკვირვების მეთოდის „არამეცნიერულობას“ — მისი სუბიექტურობის გამო. ჩვენთვის გასაგებია, რომ რაიმე სახის დაკვირვება შეიძლება დავიწყოთ მისი სუბიექტური ხასიათის გამო, როდესაც საქმე გვაქვს სხვა მეცნიერებათა კვლევის სფეროსთან. მაგრამ ფსიქოლოგია სხვა მეცნიერებებისგან განსხვავებით იმით არის განსაკუთრებული, რომ მისთვის სწორედ ეს სუბიექტურობაა სპეციფიკური, რასაც აუცილებლად ანგარიში უნდა გავნიოს. ასე რომ თვითდაკვირვების მეთოდის სრული უარყოფა და სუბიექტის შინაგანი მხარის გაუთვალისწინებლობა, ფსიქოლოგიური მეცნიერებისათვის, მისი ძირითადი სპეციფიკის წარმტყვეპება იქნებოდა. ამიტომაც ეს მეთოდი, როგორც ნაკლოვანებები-თაც არ უნდა ხასიათდებოდეს იგი, მაინც უნდა დარჩეს ფსიქოლოგიური კვლევის არსენალში, როგორც საცდებით სრულფასოვანი მეთოდი ობიექტური დაკვირვების მეთოდის გვერდით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბიპვეიორისტიკების თანახმად, მხოლოდ ისეთი რეალობა შეიძლება ჩაითვალოს მეცნიერული კვლევის საგნად, რომელსაც შეგვიძლია ობიექტურად, უშუალოდ დაეკვირვოდეთ. ფსიქოლოგიისათვის კი მათი აზრით, ასეთ რეალობას წარმოადგენს მხოლოდ ქცევა. რაც შეეხება ფსიქიკურ პროცესებს, რაკი ჩვენ მათ უშუალოდ ობიექტურად ვერ ვაკვირდებით, ამიტომაც ისინი არც შეიძლება იყოს ფსიქოლოგიის შესწავლის საგანი. ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვით, თუ რამდენად უმართებულოა ასეთი მოსაზრება. როგორც ცნობილია, ფიზიკაშიც არის მრავალი ისეთი რეალობები (ცვლადები), რომლებზე უშუალო დაკვირვებაც ფიზიკოსს არ შეუძლია (მაგალითად, ელექტრული ველი, მაგნიტური ველი და სხვა), მაგრამ ამის გამო ისინი სრულიადაც არ არიან გაძევებული ფიზიკის კვლევის სფეროდან. შეიძლება ფიზიკოსმა გვათხრას, მართალია, ჩვენ ამ ფარულ ცვლადებს ვერ ვხედავთ (ვაკვირდებით), მაგრამ ისინი თავს ამჟღავნებენ ისეთ რეალობებში, რომლებსაც ჩვენ უშუალოდ ობიექტურად შეგვიძლია დაეკვირვოდეთ (მაგალითად მაგნიტური ველი თავისთავს ამჟღავნებს სათანადო ხელსაწყოთა გამოყენებით). მაგრამ ფსიქოლოგიაშიც ხომ ანალოგიურ ვითარება

როგორ მიმდინარეობს გაკვეთილი რომელიმე კლასში, თავისი თანხარებლობით იგი უკვე ცვლის იმ სურათს, რომელიც იქნებოდა მისი აწყობის შემთხვევაში. შესახებელი მოვლენების ასეთი დამახინჯების თავიდან აცილებისათვის ფსიქოლოგები ზოგჯერ მიმართავენ ბუნებრივი დაკვირვების მეთოდს. ამ დროს შევლევთ აკვირდება, თუ როგორ იქცევიან ადამიანები ან ცხოველები თავიანთ ბუნებრივ, გარემო პირობებში, ისე, რომ დაკვირვების ობიექტებმა არ იციან, რომ მათ აკვირდებიან. მაგალითად, ასეთი მეთოდი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს პარკში მყოფი ბავშვების, ან სტადიონზე მყოფი გულმემატყვერების ქცევათა შესწავლის დროს.

მისთვის გვაქვს საქმე. ფსიქიკურ პროცესებს - ამ ობიექტურად დაუკვირვებელ რეალობას - შეუძლია თავი გამოამჟღავნოს სათანადო ქცევაში, რომელსაც ჩვენ შეგვიძლია უშუალოდ ობიექტურად დაეკვირვოდეთ. აქ საჭიროა აღვნიშნოთ კიდევ ერთი გარემოება, რომ ასეთი დაუკვირვებელი (ფარული) ცვლადების შესწავლის დროს ფსიქოლოგი, ფიზიკოსთან შედარებით, ნამდვილად უკეთეს მკვლევარობაში იმყოფება. საქმე ის არის, რომ ფიზიკოსს რაიმე დაუკვირვებელი (ფარული) X ცვლადი შეუძლია შეისწავლოს მხოლოდ მასთან დაკავშირებული Y ცვლადის საშუალებით, რომელიც X -ის გამოამჟღავნებს (გარეგამოუღონებს) წარმოადგენს (მაგალითად, მაგნიტური ველი შეუძლია შეისწავლოს სათანადო ხელსაწყოთა გამოყენებით). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ თუკი ფიზიკოსმა რაიმე იცის X ცვლადის შესახებ, ეს მაინც მხოლოდ Y -ის საშუალებით იცის. ფიზიკოსს ყოველთვის მოკლებულია იმის შესაძლებლობას, რომ უშუალოდ დაეკვირვოს X ცვლადს (მაგალითად მაგნიტურ ველს). სულ სხვა მდგომარეობაშია ფსიქოლოგი. მას შეუძლია ქცევის გამოამჟღავნებელი მიზეზს (გარეგამოუღონებს) ფსიქიკურ პროცესს) მაინც რეალურად უშუალოდ (ამიგნიდან) დაეკვირვოს, თუ გინდა ეს იყოს სუბიექტური დაკვირვება, და ამით ამ უკანასკნელის შესახებ მასობის დაშატებითი ინფორმაცია. ამიტომაც, სუბიექტის ქცევაზე ობიექტურ (გარეგამოუღონებს) დაკვირვება და მის გამოამჟღავნებელი მიზეზზე (ე.ი. ფსიქიკურზე) დაკვირვება ერთმანეთს კი არ უნდა ერთმანეთს დაეკვირვებოდეს, არამედ ერთმანეთს უნდა აღსებდნენ.

აღსანიშნავია, რომ უკვე ჩვენი საუკუნის 30-იან წლებში თვით ბიპვეიორისტიკის ახალმა წარმომადგენლებმა ე.წ. ნეობიპვეიორისტიკის აღიარეს $S - R$ ფორმულის უკმარისობა და ეს უკანასკნელი შეცვალეს ფორმულით

$$S - P - R$$

სადაც P არის ფსიქიკური კომპონენტი, დაუკვირვებელი ე.წ. შუალედური ცვლადი. ამ უკანასკნელის ქვეშ შეიძლება ვიგულისხმოთ სუბიექტი ან უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ისეთი სუბიექტური ფსიქიკური მოვლენები, როგორცაა წარმოადგენა, მოლოდინი, ცოცხა, რწმენა, განზრახვა, ემოცია და სხვა. თუმცა ზოგიერთი ფსიქოლოგი შუალედურ ცვლადად თვლის ბიოლოგიურ მოთხოვნებსაც.

¹ განსაკუთრებით, რომ ზოგიერთი ნეობიპვეიორისტი ფსიქოლოგიის საგნად ისევ ქცევას მიიჩნევს, მაგრამ ქცევის ცნებაში, უკვე, არა მხოლოდ

მაშასადამე, უკანასკნელი ფორმულის თანახმად, R ქცევა უშუალოდ N სტიმულით კი არ არის განსაზღვრული, არამედ იგი გაშუალებულია P ცვლადით. დღეისათვის უკვე დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ შუალედური ცვლადის შემოტანამ წარმატებით შეცვალა ცნობიერების მონაცემები და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ფსიქოლოგიის განვითარებაში. მართალია, შუალედური ცვლადი, ეხება სუბიექტს, მაგრამ არ გულისხმობს სუბიექტივიზმს, რადგან, იგი შეისწავლება ისეთ დაკვირვებათა საფუძველზე, რომლებიც შემონიშნებას ექვემდებარებიან.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ წმ-იანი ნიშნის დასაწყისში ფსიქოლოგიაში აღმოცენდა ახალი მიმართულება, ე.წ. *კოგნიტური ფსიქოლოგია*, როგორც რეაქცია ქცევის ბიჰევიორისტული თეორიების მიერ ფსიქიკური პროცესების შინაგანი ორგანიზაციის როლის უარყოფასზე.

ამ მიმართულების წარმომადგენელია აზრით, ადამიანი *უფრო მეტია, ვიდრე მხოლოდ სტიმულის მიმღები და მასზე პასუხის გამკვლევი*. ასე რომ, ფსიქოლოგიამ უნდა შეისწავლოს არა ის, თუ როგორ რეაგირებს ადამიანი გარე სამყაროზე, არამედ - თუ როგორ შეიმუშავებს იგი მას (ე.ი. გარე სამყაროს), თუ როგორ აწარმოებს იგი გარედან მიღებული ინფორმაციის გადამუშავებას. ამიტომაც კოგნიტური ფსიქოლოგიის საგანს წარმოადგენს კოგნიტური (შემეცნებითი) პროცესები,¹ როგორცაა აღქმა, ყურადღება, მეხსიერება, აზროვნება და სხვა, რომლებიც შეადგენენ სწორედ ზემოთ აღნიშნული P შუალედური ცვლადის შინაარსს.

ყველა ისინი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ადამიანის ქცევის საფუძველი, რომლებსაც ობიექტურად უშუალოდ ვერ ვაკვირდებით, მაგრამ მათი არსებობის შესახებ ვსაყენით მათი ეფექტების მიხედვით.

როგორც ადვილი მისახვედრია, ნეობიჰევიორისტების მიერ ფსიქიკურის აღიარება, შუალედური ცვლადის სახით, და კოგნიტური ფსიქოლოგიის აღმოცენება წარმოადგენდა *გარკვეულ მომართებას ადრე უკვლევებელყოფილი ფსიქიკური პროცესებისაკენ*. ბუნებრივია, რომ ამას თან უნდა მოჰყოლოდა და მოჰყვა კიდევ, ფსიქოლოგიის საგნის ახლებური გაგება. მაგრამ დასაწყისში ფსიქიკური პროცესები მაინც არ იქნა აღიარებული ფსიქოლოგიის კვლევის ძირითად საგნად. ფსიქოლოგია მაინც გამოცხადდა მეცნიერებად ქცევის შესახებ, ფსიქიკური პროცესები განსხვავებით

გარკვეულ მოძრაობას ან სხულებრივ ცვლადებს გულისხმობს, არამედ ამ „შეარტოლხატ“, როგორც ქცევის შემადგენელ ნაწილს.

¹ შემეცნებითი პროცესების განსაზღვრა იხილეთ მომდევნო პარაგრაფში.

ობიექტურად¹ ბიჰევიორისტისაგან, ვათვალისწინებელი ყოფილიყო იმდენად, რამდენადაც ისინი ქცევაზე ახდენდნენ ზეგავლენას. ასეთი სახის განსაზღვრების ერთ-ერთი ნიშნაც: ფსიქოლოგია - ეს არის ქცევის შესწავლა. უფრო მეტიც, ეს არის ცვათა იმ მოვლენებისა და პირობების გამოკვლევა, რომლებიც გავლენას ახდენენ ქცევაზე ამასთან, ისინი შეიძლება იყოს რაღაც გარემო მოვლენები, რომლებსაც ჩვენ შეგვიძლია უშუალოდ დავაკვირდეთ ობიექტურად, ასევე ის შინაგანი საშუალებები, რომლებიც უშუალო (პირდაპირი) დაკვირვების საშუალებით არ მოგვეცემიან. მათ შეიძლება კიდევ დამატოს ისეთი ფაქტორები (ცვლადები), რომელთა ინდენტიფიკაციაც ვერ არ მოგვიხდენია.²

სულ უკანასკნელ ხანებში კი, ფსიქიკური პროცესები, ქცევასთან ერთად, ცხადდება ფსიქოლოგიის საგნად. უკვე ფსიქოლოგია დიდი უმრავლესობა პირდაპირ აცხადებს, რომ დღეს ფსიქოლოგია აღარ არის მეცნიერება ქცევის შესახებ. არამედ იგი *„ცენტრდება ქცევაზე და ფსიქიკური პროცესების შესახებ“*.

ყურადღება მიაქციეთ იმ გარემოებას, რომ ქცევა და ფსიქიკური პროცესები (შინაგანი სამყარო) არ არიან ალტერნატიულად წარმოდგენილი, ისე რომ, ან ერთი უნდა იყოს ფსიქოლოგიის საგანი ან მეორე. მათ შორის მიმართება „ან“ კი არ არსებობს, არამედ *„კავშირი აა“*, რაც იმას ნიშნავს, რომ ფსიქოლოგიის საგანი უნდა იყოს ერთიც და მეორეც.

აქამომსახვია, რომ ზოგიერთი ფსიქოლოგი, ასეთი განსაზღვრების მათზე უკმაყოფილოა. ისინი სევამენ კითხვას: როგორ შეიძლება ერთი და იგივე მეცნიერების შესწავლის საგანი იყოს ერთმანეთისაგან ისეთი თვისობრივად განსხვავებული რეალობები, როგორცაა ქცევა და ფსიქიკური პროცესები. მაგრამ ჩვენი აზრით, ამ კითხვამ მნიშვნელოვანი დიდად არ უნდა შეგვეწუხოს, რადგან, ასეთი კითხვების ჩვენ ვხედავთ სხვა მეცნიერების სფეროშიც. მაგალითად, მოუბედავად იმისა, რომ ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებულნი იყვნენ მოვლენები, როგორცაა სხეულთა მექანიკური მოძრაობა და ელექტრომაგნიტური ელფი, ორივე მაინც ერთი და იგივე მეცნიერების - ფიზიკის შესწავლის საგანს წარმოადგენს.

ფსიქოლოგია რომ ორივე ამ რეალობას (ფსიქიკურ პროცესებსა

¹ ობიექტურად - რაიმე მოძღვრების, პრინციპების ან შეხედულების გამოტოვლად მომდევნო.

² Solomon R.F. Psychology, New-York University, 1985, p.2.

³ ასე მაგალითად, Bernstein D.A., Roy E.J., Snel J.K., Wickens C.D. Psychology. Houghton Mifflin Company. Boston Dallas Geneva, Illinois Palo Alto Princeton, 1988, p.33.

და ქცევას) უნდა შეისწავლიდეს, ჯერ კიდევ 1925 წელს მიუთითებდა დ. უზნაძე: „ფაქტი ფსიქიკური განცდისა უდავოდ უეჭველი ფაქტია. მაგრამ სულიერი არსების ბუნება მართო ამ ფაქტით არ ამოინურება“ და შემდეგ: „არა მართო ფსიქიკური მოვლენები უნდა დაისახოს ფსიქოლოგიის საგნად, თუ მას, რა თქმა უნდა, სრული ცოცხალი არსების შესწავლა სწადია და არა მისი განცდების უბრალო ფრაგმენტების, არამედ იგი, ცოცხალი ორგანიზმის ყოფაქცევასაც თავის დაკვირვების საგანგებო საგნად უნდა სახავდეს, რამდენადაც აქედან სრულიად დამოუკიდებელი ხიდი იდება ცოცხალი არსების ნამდვილი ბუნების მისაწვდომად“¹.

ამგვარად, თანამედროვე ფსიქოლოგია შეისწავლის ადამიანის ფსიქიკურ ცხოვრებას და მისი კვლევის საგანია, როგორც ადამიანის ქცევა, ისე ის ფსიქიკური პროცესები, რომლებიც შეადგენენ მის შინაგან სამყაროს.

¹ დ. უზნაძე, შრომები, ტ. II, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1960, გვ. 32.

3. ფსიქიკურ პროცესთა კლასიფიკაცია

ისევე როგორც ფიზიკური მოვლენები იყოფა სხვადასხვა კლასებად (ერთ კლასს შეადგენენ მექანიკური პროცესები, მეორეს - სიახლოვე პროცესები; მესამეს - ელექტრული და ა.შ.), ასევე სხვადასხვა კლასებად შეიძლება დაიყოს ფსიქიკური პროცესებიც. ამ დაყოფას საფუძვლად უდევს სუბიექტისა და გარემოს ურთიერთობის პრინციპი. იმისდა მიხედვით, თუ რა ფუნქციებს ასრულებს ფსიქიკური პროცესები ამ ურთიერთობაში, ისინი იყოფა სამ ძირითად კლასად. ესენია: შემეცნებითი პროცესები, გრძობები ანუ ემოციები და ნებელობითი (ვოლუტატური) პროცესები.¹

1. შემეცნებითი პროცესები. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ როდესაც ფსიქიკას განიხილავენ როგორც ობიექტური სინამდვილის ასახვის თავისებურ ფორმას, რა თქმა უნდა, არ გულისხმობენ სარკინებურ პასიურ ასახვას. მაშინ როცა სარკინათვის საცხებით სუბიექტითა, თუ მასში რა აისახება, ადამიანი, ცხადია, არ არის სუბიექტური მის ფსიქიკაში ასახული შინაარსის მიმართ: ზოგიერთ შინაარსს იგი დადებითად ეკიდება, ზოგს კი - უარყოფითად. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ნებისმიერი კლასიფიკაცია ეოველთვის აბსტრაქციას უყრდნობა, მაშინ გასაგები უნდა იყოს, რომ ჩვენ მაინც შეგვიძლია ვილაპარაკოთ ნმინდა (სარკინებური) ასახვის შესახებ და ეს უკანასკნელი, სხვა სახის ფსიქიკური პროცესებისაგან განცალკავებულად განვიხილოთ. გარე სამყაროს სწორედ ასეთ ნმინდა ასახვას ეწოდება შემეცნებითი პროცესი. ე.ი. ჩემში მაშინ მიმდინარეობს შემეცნებითი პროცესი, როდესაც მე რაღაცას ვიტყობ (ან როგორც ახლა ამბობენ, ინფორმაციას ვიღებ) ობიექტური სინამდვილის შესახებ. მაგალითად, ჩაერთვება რადიო მიმღები და მოვისმინე უკანასკნელი ცნობები, ანდა გადავიხედე ფანჯარაში და დავინახე, თუ რა ხდება ქუჩაში და ა.შ. ამასთან, ამ დროს ჩვენ მხედველობაში გვაქვს, მხოლოდ რაიმეს შეტყობა (მისი მხოლოდ ინფორმაციული ასპექტი) და არა ის დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულება იმის მიმართ, თუ რა ძალისმინე რადიოში ან რა დავინახე ფანჯარაში.

შეიძლება რომ ვთქვათ, შემეცნებითი პროცესები ობიექტური სინამდვილის ასახვას ემსახურებიან. სწორედ მათი საშუალებით ხორციელდება გარემოში არსებული საგნებისა და მოვლენების აღქმა და მათ შორის მიმართებების დადგენა.

¹ აღსანიშნავია, რომ ფსიქიკურ პროცესთა სამ კლასად დაყოფა ჩვეულებრივ შეტყვევებაშიც მოულოდნელად თავის გამოხატულებას: „მე მგონი“, „მე ვერაზი“ და „მე მნადია“, რაც ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებულ განცდათა არსებობას გულისხმობს.

კერძოდ ეს პროცესები შეგრძნება, იტყმა, ყურადღება, შეხსიერება და აზროვნება. ყველა ისინი ქვემოთ დახვრილებით იქნება განხილული.

2. გრძნობები ანუ ემოციები. შექმენებითი პროცესებისაგან განსხვავებით სულ სხვა ბუნებისაა გრძნობა. მაგალითად, როდესაც მე გახარებული ან დამსუხრებელი ვარ, განა შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროს, მე რაღაცას ვიტყობ გარე სინამდვილის შესახებ? რა თქმა უნდა არა! სიხარული ან მწუხარება ეს მხოლოდ ჩემი მდგომარეობა (როგორც ზოგჯერ ამბობენ ჩემი ცნობიერების მდგომარეობა) და არა ობიექტური სინამდვილის ასახვა, ზემოთ მოყვანილი გაგებით.

სიხარულისა და მწუხარების გარდა ფსიქიკურ პროცესთა ამ კლასს შეადგენენ სიამოვნება და უსიამოვნება, სიყვარული და სიძულვილი, მიძი და რისხვა და სხვა.

3. ნებელითი (კოლუტატური) პროცესები. ადამიანი არ წარმოადგენს მხოლოდ პასიურ არსებას. იგი არა მხოლოდ ასახავს გარე სამყაროს (ალიქვამს, წარმოიდგენს, გაიზარებს), არა მხოლოდ ემოციურად განიცდის მის ვაელებს, არამედ მას გააჩნია სხვადასხვა სახის მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფილების მიზნით, იგი გარკვეულ აქტივობასაც იჩენს გარემოს მიმართ, მოქმედებს ამ უკანასკნელზე და სახეს უცვლის მას. სწორედ ასეთი სახის აქტიუობას გულისხმობს ნებელითი ანუ ვოლუტატური პროცესი. ამ დროს ადამიანს გამოაქვს გადაწყვეტილება, თუ როგორ დაიკმაყოფილოს თავის მოთხოვნილება, რასაც წვეულებრივ მოხდევს სათანადო მოქმედების (ქვეყის) შესრულება.

ერთი სიტყვით, ფსიქიკურ პროცესთა შესაძე კლასი - ეს ისეთი ფსიქიკური პროცესებია, რომლებიც აბორციელებენ ადამიანის აქტიურ შემოქმედებას ობიექტურ გარე სინამდვილეზე, რასაც ხშირად თან სდევს ამ უკანასკნელის გარდაქმნა. ამ კლასს ეკუთვნის ნებისყოფის, გადაწყვეტილების მიღებისა და მისი განხორციელების პროცესები, მისწრაფებები, ლტოლევები და სხვა.

განხილულ პროცესებს შორის არსებული განსხვავების უკეთ გაგების მიზნით განვიხილოთ მათი ზოგიერთი კონკრეტული მაგალითი.

წარმოიდგინეთ ხალხით სავსე ავტობუსი, სადაც ქურდი რომელიღაც შეზავრს ჩანთას უხსნის. ვთქვათ, ერთმა პიროვნებამ დაინახა, თუ რა ხდება, მაგრამ გულგრილად ჩაუარა ქურდს და ჩავიდა ავტობუსიდან. ამ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ მის ფსიქიკაში ადგილი ჰქონდა მხოლოდ შემეცნებით პროცესს: მან დაინახა, თუ რა ხდება, მაგრამ არ აღებერა სათანადო ემოცია (იგულისხმება აღმფლთვის ემოცია) და არც რაიმე გადაწყვეტილების აქტი, რასაც მოჰყვებოდა ამ პიროვნების აქტიური ჩარევა ობიექტური სინამდვილის მიმდინარე მოვლენებში.

უნდა განვიხილოთ, მეორე პიროვნება და მასში მიმდინარე

ობიექტური პროცესები. დაფუძვით, ამ პიროვნებამაც დაინახა, თუ რა ხდება ეს ადგილი ჰქონდა პირველი კლასის პროცესს, ილუქრა ავტობუსის გამოცეცა (მეორე კლასის პროცესი), მაგრამ არ ჩაერია ქურდის მოღვაწეობაში და ისე ჩავიდა ავტობუსიდან.

ჩვენი ეს მაგალითი დაეახრულოთ შესაძე პიროვნებით. დაფუძვით, ამ პიროვნებამაც დაინახა ქურდის მოქმედება (შემეცნებითი პროცესი), აღმფლთდა (ემოციური პროცესი) და მიიღო სათანადო გადაწყვეტილება, რასაც მოჰყვდა გარემოზე ზემოქმედება და მისი სიტყვით (ნებელითი ანუ ვოლუტატური პროცესი).

სიტყვით უქნა სინჯავს ავადმყოფს და ადგენს, რომ ეს უკანასკნელი დაავადებულია კიბოთი. ეს იქნება შემეცნებითი პროცესი, რაზეც ექიმი რაღაცას იტყობს ამ ავადმყოფის მდგომარეობის შესახებ. ასეთი დიაგნოზით ექიმი შენუხებულია (ემოციური პროცესი) და როცა ექიმი მიიღებს გადაწყვეტილებას, თუ როგორ მოქმედებს, რასაც თან მოჰყვება მკურნალობა (გარკვეული მოქმედება), მაშინ საქმე გვექნება შესაძე კლასის პროცესთან.

სიტყვით, ქრწაში მიღობართ და დაინახეთ თქვენსკენ მომავალი საცხაში (შემეცნებითი პროცესი). დაფუძვით, არ გესიამოვნათ მისი დაინახა (ემოციური პროცესი), გადაწყვეტით შეხვედრის თაფიდან აცილნით და გადახვედით ქრწის შუორე მხარეზე (ნებელითი პროცესი).

წარმოიდგინეთ ყველაასათვის ნაცნობი სიტუაცია: სტუდენტო აბორცბს გამოცდას. ვახვიბილოთ ის პროცესები, რომლებიც მიმდინარეობს ამ დროს გამოამცდელის ფსიქიკაში. გამოამცდელი უხმენს სტუდენტის პასუხს, ეი რაღაცას იტყობს სტუდენტის ცოდნის დონის შესახებ (შემეცნებითი პროცესი), გამოამცდელს მოსწონს სტუდენტის პასუხი (ემოციური პროცესი). იღებს გადაწყვეტილებას პასუხის შეფასების შესახებ და უნერს სტუდენტს „ფრიადს“ (ნებელითი ანუ ვოლუტატური პროცესი).

სიტყვით, რა პროცესები მიმდინარეობს თქვენს ფსიქიკაში, რაფცაც სიხაროთ კინოთეატრში და უყურებთ ფილმს. რა თქმა უნდა, სასკულ რიგში - შემეცნებითი პროცესი: თქვენ ხედავთ (ალიქვამთ) იუ რა ხდება ეკრანზე (სახედა, რომ ამ დროს შეიძლება აღიძვრას მეორე კლასის (ან ემოციური) პროცესიც: შეიძლება ეკრანზე მომხდარმა მომხატვარმა განამხარულოთ ან დაგამსუხროთ. მაგრამ რაც შეეხება მასში კლასის პროცესებს, ეკრანთან მიმართებაში, აქ იგი არ გეტყვით, რაფცა ვერავითარი გადაწყვეტილება და სათანადო ქცევა (მოქმედება) ვერაფერს ვერ შეცვლის იმაში, რაც ეკრანზე ხდება, ან სიტყვით, რომ ვთქვათ, აქ ყოველგვარი ჩარევა გამორიცხულია.

გარე სამყაროში მოსალოდნელ მოვლენებზე შემოქმედებასთან დაკავშირება კდეც ერთი მაგალითი, ვთქვათ, თქვენ მიღობართ მკობრებში (დაფუძვით, რომ ის მართლაც შემარცტი მკობრებია); მაშინ მას შეუძლია ვთხროთ ან თქვენი წარსულის ან მომავლის შესახებ.

საყურადღებოა, რომ მას შეუძლია გინინასწარმეტყველოთ მომავალი, მაგრამ მის მიმდინარეობაში იგი ვერ ჩაერევა და არაფრის შეცვლა მას არ შეუძლია, რაც იმას ნიშნავს, რომ *მკითხველი მოღუატეობს შემეტყველებით პლანში*.

ამგვარად, თუ თქვენ დააკვირდებით თქვენს ფსიქიკურ ცხოვრებას, ნახავთ, რომ ეს უკანასკნელი შედგება მართლაც ზემოთ განხილული სამი სახის პროცესისაგან. ამასთან ზოგჯერ საშივე პროცესი შეიძლება ისე იყოს ერთმანეთში გადახლართული, რომ ძალზე გაგიჭირდეთ მათი ერთმანეთისაგან განცალკევება.

საინტერესოა, რომ ფსიქიკურ პროცესთა სამ კლასად დაყოფა ზოგჯერ თავის გამოხატულებას ბოლოებს მხატვრულ ლიტერატურაშიც. ასე მაგალითად, რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანის“ გმირებზე არსებობს შემდეგი შეხედულება: ავთანდილი ეკუთვნის შემეტყველებით ტიპს, ტარიელი - ემოციურს, ხოლო ფრიდონი კი მოქმედებითს.

თუ განვიხილავთ ადამიანის მოღვაწეობის ისეთ სამ მნიშვნელოვან სფეროს, როგორცაა მეცნიერება, ხელოვნება და ტექნიკა, ძნელი არ იქნება იმის მიხედვრა, თუ რომელი პროცესი მისადაგება თითოეულ მათგანს. მეცნიერების დანიშნულებაა ობიექტური სინამდვილის შემეტყველება, ე.ი. სამყაროში არსებული საგნებისა და მოვლენების აღწერა და მათ შორის მიმართულების დადგენა. ხელოვნების ფუნქცია განსხვავებით მეცნიერებისაგან არ არის შემეტყველებითი ხასიათის¹ ხელოვნების ძირითადი დანიშნულებაა ადამიანში ემოციების გამოწვევა; რაც შეეხება ტექნიკას, მისი დანიშნულებაა გარემოს გარდაქმნა, მისი შეცვლა. ასე მაგალითად, მეცნიერებმა აღმოაჩინეს ელექტრომაგნიტური ტალღები, ინჟინერებმა (ტელეკომსებმა) კი ამ აღმოჩენის საფუძველზე შექმნეს რადიო.

დაბოლოს საინტერესო იქნება აღნიშვნა, რომ ზემოთ განხილულ პროცესთა თითოეულ კლასს გააჩნია თავისი საკუთარი იდეალი. პირველი კლასის (შემეტყველებითი პროცესების) იდეალია *ტრეშმარტება* (რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანმა უნდა ეძიოს ქვეშარტება). მეორე კლასის იდეალია *მშვენიერება* (ე.ი. ადამიანი უნდა დატკბეს მშვენიერებით) და ბოლოს მესამე კლასის იდეალი არის *ბეკეოე* (ე.ი. ადამიანმა უნდა აკეთოს სიკეთე).

¹ აღსანიშნავია, რომ ხელოვნების შემეტყველებით დანიშნულებაზე დღეს თითქმის არავინ აღარ კამათობს. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ე.ი. ხელოვნების მიზანს შემეტყველება რომ წარმოადგენდეს, მაშინ ფოტოგრაფიას უნდა შეეცვალა ფერწერა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი დიდი მხატვრის მახვილგონიერული შესიშვნა: ძალია რომ ზუსტად ისე დაეხატოთ, როგორც იგი სინამდვილეშია, მაშინ ორი ძალი მიიღება, მაგრამ ამით ხელოვნებას არაფერი არ შეემატება.

4. ფსიქოლოგიის მეთოდები.

კვაიციული კვლევის აპტიური და პასიური მეთოდები.

თანამედროვე ფსიქოლოგია ემპირიული შეცნიერებაა, იგი უკანასკნის მსგავსად ინფორმაციას თავის საკვლევე სინამდვილის მტანებ იღებს მხოლოდ ცდისეული მონაცემებიდან. თუ არა ცდა, ცოდვის მდებობს სხვა წყარო ფსიქოლოგიას არ გააჩნია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ნებისმიერი პრობლემა უნდა გადაწყდეს არა თეორიული მსჯელობის საფუძველზე, არამედ მხოლოდ ცდით. ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთ ცნობილ ამერიკელ ფსიქოლოგს თავის წიგნის შესავალში მოჰყავს ასეთი ანექლოტური მაგალითი: *ოთხნის სხედან ახილგაზრდა მამაკაცები და ცხარედ კამათობენ კონს შესაშებ, თუ რამდენი კბილი აქვს ცხენს. ყველა ასახელებს სხვადასხვა რიცხვს და ყველა გულმოდგინედ ცდილობს თავის წინაქემის დასაბუთებას. აღნიშნული წიგნის ავტორი დასცინის მათ ასეთი უნაყოფო მოქმედებას, რადგანაც არც ერთ მათგანს თავში არაადაც არ მოსდის, გავიდნენ საჯინიბოში და იქ მყოფი ცხენების დეტალურად გასინჯვის შემდეგ დაადგინონ ქვეშარტება.*

იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ შეცდობაში შეუძლია შეგვიყვანოს მკვლევარი წმინდა წყლის თეორიულმა მსჯელობამ, წარმოადგინეთ, რომ თქვენ არ იცნობთ ნიუტონის მსოფლიო მიზიდულობის კანონს და თქვამს ვინდათ დაადგინოთ იგი, ე.ი. დაადგინოთ თუ როგორ დასტკავებულება უნდა არსებობდეს რაიმე ორ სხეულს შორის მოქმედ მიზიდულობის ძალასა და იმ მანძილს შორის, რითაც ეს სხეულები არიან ერთმანეთისაგან დაშორებული. დაუშვათ, რომ თქვენი გამოცდილება მხოლოდ ის იყოს, რომ სხეულების ერთმანეთისაგან დაშორების დროს ეს ძალა მცირდება, დანარჩენები კი გინდათ შეაესოთ მხოლოდ თეორიული მოსაზრებით. საესებით ბნუებრივია, რომ თქვენ გეშევედით ასეთისადაც რამდენჯერაც გაეზრდით ამ სხეულებს შორის მანძილს, ისევე უნდა მცირდებოდეს მათ შორის არსებული მიზიდულობის ძალა. ე.ი. დაგეშვათ, რომ ეს ძალა უნდა იყოს სხეულებს შორის მანძილის უკუპროპორციული. მაგრამ სინამდვილეში კი, როგორც ეს ზატეობის მიერ იქნა დადგენილი, აღნიშნული ძალა მანძილის კუადრატის უკუპროპორციულია, რაც იმას ნიშნავს რომ მანძილის მრეჯერ გაზრდით ძალა მცირდება არა ორჯერ, არამედ ოთხჯერ. ეს დასტკავებულება, რომელიც ცნობილია მსოფლიო მიზიდულობის კანონის სახელწოდებით, გამოიხატება შემდეგი ფორმულით:

$$F = \gamma \frac{m_1 m_2}{r^2}$$

¹ G. Boring E. G. A history of experimental psychology. N-Y, 1950.

სადაც m_1 და m_2 წარმოადგენენ სხეულების მასებს, r არის მათ შორის მანძილი, F - ამ სხეულებს შორის მიზიდულობის ძალა, ხოლო γ კი - პრაიმორციული კოეფიციენტი (ე.წ. გრავიტაციული მუდმივა).

რატომ შედის ამ ფორმულაში r^2 და არ r ? რას ეყრდნობოდა ნიუტონი ამ ფორმულის გამოყვანის დროს, კერძოდ, რომ ძალა უნდა ყოფილიყო არა მანძილის უკუპროპორციული არამედ მისი კვადრატის? რა თქმა უნდა ცდისუელ და მხოლოდ ცდისუელ მონაცემებს: ნიუტონი არ იყო კაბინეტში მჯდომარე მეცნიერი.

მაგრამ როდესაც ვლაპარაკობთ ცდის შესახებ, რომელიც საფუძვლად ედება ბუნების ემპირიული გზით შესწავლას, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ, ბუნებისაგან ინფორმაციის მიღების, ორი გზა (ორი მეთოდი). ერთი - როდესაც მკვლევარი გამოდის მხოლოდ ნმინდა და მკვირვებლის (პასიური მჭვრეტელის) როლში და მეორე - როდესაც მკვლევარს შეუძლია ჩაერიოს ბუნების მოვლენათა მიმდინარეობაში. უკანასკნელ შემთხვევაში მკვლევარი-სათვის საინტერესო მოვლენის მიზეზი თვით მკვლევარის ხელთაა, რაც მას საშუალებას აძლევს თვითონ გამოინვიოს ეს მოვლენა და მისი გამომწვევი მიზეზის (პირობების) ცვლით აწარმოოს მისი ვარიაცია. პირველ შემთხვევაში, ჩვენ საქმე გვქმნება დაკვირვების მეთოდთან. მეორე შემთხვევაში კი - ექსპერიმენტთან. სწორედ ამით განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგალითად, ასტრონომია და ფიზიკა, მაშინ როცა ასტრონომიაში მხოლოდ ნმინდა დაკვირვების ანაბარა ვართ (ვერ ჩავერევით ციურ სხეულთა მოძრაობაში, ე.ი. ვერაფერს ვერ შევცვლით), ფიზიკაში, ჩვენ, ექსპერიმენტის ჩატარების საშუალება გვქმნება.¹

აქ საჭიროა ხაზი გაესვას ერთ მეტად მნიშვნელოვან გარემოებას: იმისათვის რათა გამოკვლევა ექსპერიმენტად იქნეს აღიარებული, იგი უნდა ხასიათდებოდეს გამოორებადობით. ექსპე-

¹ საინტერესოა, რომ გარკვეული აზრით მკვლევარს მოქმედება შეიძლება შეეადაროს გამოძიებლის საქმიანობას. მაშინ როცა გამოძიებელს საქმე აქვს ეჭვმიტანილთან და ცდილობს რაღაცის შეტყობას მისი ქმედების შესახებ, მკვლევარს საქმე აქვს ბუნებასთან და ცდილობს გარკვეული ინფორმაციის მიღებას მისი მოვლენის შესახებ. ამასთან, როდესაც მკვლევარი ატარებს ექსპერიმენტს, მაშინ მისი მოქმედება ნაბაგეს იმ გამოძიებლის მოქმედებას, რომელიც თვითონ აწარმოებს ეჭვმიტანილის დაკითხვას, ე.ი. თვითონ უსვამს მას კითხვებს და ამ გზით იღებს მისთვის სჭირო ინფორმაციას; ხოლო, როდესაც მკვლევარი იბდენს დიკვირებას, მაშინ იგი იმყოფება იმ გამოძიებლის მდგომარეობაში, რომელიც მხოლოდ ესწრება სხვის მიერ ეჭვმიტანილის დაკითხვას, ისე რომ თვითონ არ ერევა ამ პროცესში, ისმენს რა მხოლოდ სხვის მიერ დასმულ კითხვებსა და მათზე გაცემულ პასუხებს.

რატომ ატარებს დაწვრილებით უნდა აღწეროს მის მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტის პირობები, რათა შემდგომში შესაძლებელი იყოს მისი გასწავლება. სწორედ, გამოორებადობა არის ექსპერიმენტის მართლად ექსპერიმენტის პირობების გასწავრებით ხდება მართლად ექსპერიმენტის ხელახალი ჩატარება, სხვის მიერ და მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში, ენიჭება მეცნიერული ღირებულება, ექსპერიმენტში მოღებულ შედეგებს.

მაშინ რათა ნმინდა აღწერას რომ თავი დაეანებოთ, მეცნიერებაში (რატა ეს ასტრონომია, ფიზიკა თუ ფსიქოლოგია) ყველაზე უფრო გასწავლულ ამოცანას წარმოადგენს იმის დადგენა, თუ რა მანამ კარად ბუება, ან რა რას იტყვის. ე.ი. ბუნების მოვლენათა კაბინეტში ცვლიის დროს ჩვენ ყოველთვის ვცდილობთ დავადგინოთ დამოკიდებულება (კავშირი) რაიმე ორ მოვლენას ან ორ ცვლილას შორის. როდესაც საქმე გვაქვს ერთმანეთისაგან თვისობადად განსხვავებულ ორ X და Y მოვლენასთან, მაშინ მათ შორის დამოკიდებულების არსებობა იმაში მტკაუნდება, რომ ერთის მოხდენა ხდის ან აძლიერებს მეორის მოხდენის ალბათობას. ხოლო რათა X და Y წარმოადგენს რაოდენობრივ კატეგორიებს, მაშინ მათ შორის არსებული დამოკიდებულება (კავშირი) იმაში გამოიხატება, რომ ერთი მათგანის ზრდას თან შეიძლება სდევდეს მეორის ზრდა ან შემცირება. ამასთან, X და Y ცვლილას შორის დამოკიდებულება მათგანთა დავადგინოთ, როგორც ექსპერიმენტული, ასევე დაკვირვების გზითაც. პირველ შემთხვევაში მკვლევარი თვითონ ცდილობს X -ს, ე.ი. ანიჭებს მას სხვადასხვა $X_1, X_2, X_3 \dots$ და ა.შ. მნიშვნელობას (აქ იგულისხმება რომ X -ის ცვლილება არის Y -ის ცვლილების მიზეზი და სწორედ, ამიტომ, შეიძლება X -ის ცვლილებით Y -ის ცვლილების გამოწვევა) და Y -თვის ღებულობს რაღაც $Y_1, Y_2, Y_3 \dots$ და ა.შ. მნიშვნელობას. მაგალითად, როდესაც ფიზიკოსს ატარებს გამტარში გამავალი დენის ძალა როგორაა დამოკიდებული გამტარის ბოლოზე მოდებულ ძაბვაზე, მაშინ მას შეუძლია ცვლილას ძაბვა თავისი სურვილის მიხედვით და დააკვირდეს, თუ ამ დროს როგორ იცვლება დენი. მეორე შემთხვევაში (იგულისხმება დაკვირვების მეთოდი), მკვლევარი მოკლებულია X -ზე აქტიური ზემოქმედების მოზღვევის შესაძლებლობას. მას შეუძლია მხოლოდ

² რატა უნდა, შეიძლება საქმე გექონდეს უფრო რთულ სიტუაციასთანაც, როდესაც ცვლილეთ ორზე უფრო მეტ ცვლილებს შორის არსებულ დამოკიდებულებებს.

დააკვირდეს X -ის და Y -ის ცვლილებას, ე.ი. მან უნდა უცადოს იმას,¹ თუ როდის შეიცვლება X და მიიღებს რაღაც X_1 მნიშვნელობას, შემდეგ X_2 -ს და ა.შ. ამ დროს იგი აღწესსხავს Y -ის სათანადო $Y_1, Y_2, \dots$ მნიშვნელობებსაც.

ყოველივე ამის გამო ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხვედრა, რომ ექსპერიმენტს დაკვირებასთან შედარებით მნიშვნელოვანი უპირატესობა გააჩნია.

ექსპერიმენტი ფსიქოლოგიაში

ცნობილია, თუ როდენ დიდი როლი შეასრულა ექსპერიმენტმა ბუნებისმეტყველების სხვადასხვა დარგებში. ამიტომაც ცხადია, რომ მას ვერც ფსიქოლოგია აუვლიდა ვერც. მაგრამ რაკი განსხვავებით ფიზიკური მოვლენებისა, ფსიქიკურის განზრახ გამონევეა და ჩვენი სურვილისდა მიხედვით მათი უპირაცია ძალზე გაძნელებულია, დასასწავსში, ფსიქოლოგიაში ექსპერიმენტის გამოყენების შესახებ დაუსრულებელი დავა სწარმოებდა, რომელიც მხოლოდ XIX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში დამთავრდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც გამოჩენილმა გერმანელმა ფსიქოლოგმა *ვილჰელმ კუნდტმა* ლაიციკის უნივერსიტეტთან დააარსა მსოფლიოში პირველი ფსიქოლოგიური ლაბორატორია, რომელიც მალე პირველ ექსპერიმენტალისტ-ფსიქოლოგთა მომზადების საერთაშორისო ცენტრად იქცა.

როგორც ფიზიკის ისტორიაში გალილეო გალილეიმ მიჩნეული ექსპერიმენტული ფიზიკის ფუძემდებლად, იგივე შეიძლება ითქვას ეუნდტის შესახებაც: ფსიქოლოგიის ისტორიაში ეუნდტი ხამდვილად შეიძლება ჩაითვალოს ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის მამამთავრად.

შემდგომში სხვა და სხვა ქვეყნებიდან გერმანიაში სახანაველებლად ჩამოსულმა ეუნდტის მოსაყვებმა ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია გაავრცელეს მთელ მსოფლიოში.

აღსანიშნავია, რომ ეუნდტის მოსაყვთა შორის იყო ჩვენი ღირსეული თანამედამულე, *კობეტონ უზნაძე*, რომელმაც გერმანიიდან საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, თბილისის ახლად გახსნილ უნივერსიტეტში, დააარსა ფსიქოლოგიის კათედრა, ხოლო შემდეგ კი ცალკე კვლევითი დაწესებულება - ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი.

განვიხილოთ ახლა თანამედროვე ფსიქოლოგიაში გავრცე-

¹ თუმცა ახეთი ლოდინი ყოველივეს არ არის აუცილებელი. როგორც ეს ქვემოთ იქნება ნაჩვენავი, ზოგჯერ მისი თავიდაც აცილება შესაძლებელია სპეციილურ შეთადის გამოყენებით.

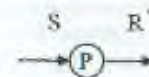
ლებული ექსპერიმენტის სქემა, რომელიც ძირითადად შედგება:

1. სუბიექტისაგან ანუ ცდისპირისაგან (P), რომელზეც ტარდება ცდა;

2. გამოიზიანებლის ანუ სტიმულისგან (S), რომლითაც ექსპერიმენტატორი მოქმედებს ცდის პირზე;

3. ცდის პირის რეაქციისაგან ანუ პასუხისაგან (R), რომელსაც ცდისპირი ვვასძლევს მიწოდებულ სტიმულზე.

აკ ხაზი ესმება იმ გარემოებას, რომ სტიმული S უშუალოდ კი არ განსაზღვრავს R რეაქციას, არამედ ეს უკანასკნელი გაშუალებულია P სუბიექტით (ნახ.1.).

ნახ. 1.

ახეთი სახის ექსპერიმენტის დროს სტიმული ჩვეულებრივ გამოდის *დამოუკიდებელი* ცვლადის როლში, ვინაიდან, ექსპერიმენტატორს, თავის მიზნების თანახმად, შეუძლია უშუალოდ ანარმოოს მისი მანიპულაცია (ე.ი. აილოს მისთვის სხვადასხვა $S_1, S_2, S_3, \dots$ და ა.შ. მნიშვნელობები). რაც შეეხება ცდის პირის R პასუხს (რეაქციას), იგი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც *დამოკიდებული* ცვლადი. დამოკიდებული იმ გაგებით, რომ იგი წარმოადგენს S დამოუკიდებელი ცვლადის მანიპულაციების (გარკვეული ზემოქმედებით) შედეგს. საერთოდ ცვლადის ქვეშ იგულისხმება ნებისმიერი რეალობა, რომელიც შეიძლება იცვლებოდეს, რაც შეიძლება გამოიყვანებულ და დაფიქსირებულ იქნეს, როგორც დაკვირვების, ასევე ექსპერიმენტის დროსაც. ამასთან, ცვლადი გაგებულია ძალზე ზოგადად და სრულიადაც არ არის აუცილებელი რომ იგი წარმოადგენდეს მაინც და მაინც რაოდენობრივ რეალობას. ცვლადი შეიძლება იყოს როგორც რაოდენობრივი, ასევე თვისებრივი კატეგორიაც.

როდესაც ექსპერიმენტატორს აინტერესებს, თუ როგორ მოქმედებს ეკრანის განათებულობა მასზე წარმოდგენილი გარკვეული ტექსტის კითხვის სისწრაფეზე, ამ შემთხვევაში დამოუკიდებელი ცვლადი იქნება ეკრანის განათებულობა, რომლის ცვლილებასაც ანარმოებს ექსპერიმენტატორი, ე.ი. ცდის პირს წარუდგენს სხვადასხვა განათებულობის ეკრანს. დამოკიდებული ცვლადი იქნება ცდის პირის კითხვის სისწრაფე ეკრანის სხვადასხვა ხარისხის განათებულობის დროს. როგორც ადვილი მისახვედრია, იორვე ცვლადი, როგორც დამოუკიდებელი (ეკრანის განათებუ-

ლობა), ასევე დამოკიდებულიც (კითხვის სისწრაფე) რაოდენობრივად შეიძლება იქნეს გაზომილი.

ხოლო როდესაც ექსპერიმენტატორს აინტერესებს, თუ ცდისპირისათვის, გარკვეული სიტყვის მინოდება, როგორ საბასუხო რეაქციას იწვევს ამ უკანასკნელში, ე.ი. თუ რა სიტყვას დაასახელებს ამ დროს ცდისპირი, ასეთ შემთხვევაში, როგორც დამოუკიდებელი ცვლადი (მინოდებული სიტყვა, ანუ გამღიზიანებელი), ასევე დამოკიდებული (დასახელებული სიტყვა), ორივე სარმოადგენს თვისობრივ კატეგორიას, ვინაიდან, სიტყვები ერთმანეთისაგან მხოლოდ თვისობრივად განსხვავდებიან. დამოუკიდებელი ცვლადის ცვლილება იმაში მდგომარეობს, რომ ექსპერიმენტატორი ცდის პირს აწვდის სხვადასხვა სიტყვებს, დამოკიდებელი ცვლადი (დასახელებული სიტყვები) კი იცვლება იმის მიხედვით თუ რომელი სიტყვა იყო მინოდებული. ე.ი. სხვადასხვა სიტყვის მინოდების დროს ცდისპირი შესაბამისად ასახელებს სხვადასხვა სიტყვას.¹

ამასთან, საფუძვლით შესაძლებელია, რომ დამოუკიდებელი ცვლადი იყოს რაოდენობრივად გაზომვადი, ხოლო დამოკიდებული კი წარმოადგენდეს თვისობრივ კატეგორიას ან პირიქით.

აქვე საჭიროდ მიგვაჩნია შევძვევს აღნიშვნა: მაშინ, როცა სტიმული ყოველთვის დამოუკიდებელი ცვლადის რაღამე გამოდის, დამოკიდებელი ცვლადი ყოველთვის არ ნიშნავს სტიმულს გამღიზიანებლის ვაგვით.

დამოუკიდებელი ცვლადი შეიძლება იყოს, მაგალითად, წარდგენილი შესაღლის დასახელის გარკვეული რეჟიმი, როდესაც ჩვენ გვიინტერესებს ამ უკანასკნელის ვაგულსა ცდის პირის მიერ დასხვავილი შესაღლის განხელების პროდუქტიულობაზე, ე.ი. რეჟიმის ცვლილებით თუ როგორ იცვლება ის პროდუქტიულობა.

აღსანიშნავია, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის როლში სოცდერ შეიძლება გამოვიდეს თვით ინდივიდის რაიმე ასპექტი - პიროვნების ისეთი ინდივიდუალური მახასიათებელი, როგორცაა მისი სქესი, ეროვნება, ინტელექტი, წონა და სხვა. მაგალითად, როდესაც გვიინტერესებს თუ კითხვის სისწრაფე როგორაა დამოკიდებული სქესზე, ანდა წონაზე, მაშინ, პირველ შემთხვევაში, დამოუკიდებელი ცვლადი იქნება სქესი, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი - წონა. მაგრამ ცხადია, რომ ამ დროს ექსპერიმენტატორს არ შეუძლია თავის სურვილის მიხედვით შეუცვალოს ადამიანის ისეთი მყარ ინდივიდუალური მახასიათებლები, როგორცაა სქესი ან წონა. ასეთ შემთხვევაში, ექსპერიმენტატორს დამოუკიდებელი ცვლადის სხვადასხვა მნიშვნელობის აღებას იმით შეუძლია შეადინოს, რომ

¹ ასეთი სახის ცდა ფსიქოლოგიაში ასოციაციის ექსპერიმენტის სახელწოდებითაა ცნობილი.

გადავიდეს სხვადასხვა ინდივიდებზე (ან ჯგუფებზე), რომლებთანაც დამოუკიდებელი ცვლადი განსხვავებული მნიშვნელობებითაა წარმოდგენილი. რადგანაც ცვლადი ასეთი შემთხვევები დაწვრილებით იქნება განხილული (იხ. კორელაციური მეთოდი), ამიტომაც აქ მათზე აღარ შევჩერდებით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ექსპერიმენტის დროს ჩვენ ჩვეულებრივ საქმე გვაქვს მიზეზ-შედეგობრიობის დამოკიდებულების დადგენასთან. დამოუკიდებელი ცვლადი ეს არის ის, რაც იწვევს შესახსავლ მოვლენას, ე.ი. დამოკიდებულ ცვლადს, ან უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, დამოუკიდებელი ცვლადის ცვლილება იწვევს დამოკიდებელი ცვლადის ცვლილებას. მაშინ, *ნებისმიერი ექსპერიმენტული გამოკვლევა ყოველთვის იწყება პრობლემის წამოყენებით, რომელიც უნდა გადაწყვიტოს ექსპერიმენტმა*. ახრი არა აქვს ექსპერიმენტის ჩატარებას სათანადო პრობლემის გარეშე. მაგალითად, ახრი არა აქვს შემდეგი სახის ცდის ჩატარებას: მივცეთ ცდისპირს კოფეინი და ვნახოთ ამით რა გამოვა. იმისათვის რათა ასეთი სახის ცდა ჩართვალის ექსპერიმენტად, რომელიც მოგვცემს ცხადსა და გარკვეულ შედეგს, საჭიროა მის გამოსავალ ნერტილად გაგვანდეს ასევე ნათელი და გარკვეული პრობლემა, ჩამოყალიბებული კითხვის სახით, მაგალითად ასეთი: კოფეინის გარკვეული დოზის მიღება რა ვაგულენას ახდენს სირბილის სიჩქარეზე? სწორედ ასეთ კითხვას უნდა ვისცეს პასუხი, ჩასატარებელმა ექსპერიმენტმა. ამასთან პრობლემის ჩამოყალიბების დროს, როგორც ნესი, შეიძლება წამოყენებულ იქნეს გარკვეული *ჰიპოთეზა* - სავარაუდო პასუხი დასმულ კითხვაზე. შეიძლება ითქვას, რომ ექსპერიმენტის ძირითადი ამოცანა *სწორედ წამოყენებული ჰიპოთეზის შემოწმებაში* მდგომარეობს: ექსპერიმენტში მიღებული შედეგები ან დაადასტურებენ, ანდა უარყოფენ ამ უკანასკნელს. მაგალითად, თუ შესაძონშებელი გვაქვს ჰიპოთეზა: „კოფეინის მიღება უნდა იწვევდეს რბენის სიჩქარის გაზრდას“, ექსპერიმენტს ვატარებთ შემდეგნაირად: ცდისპირს სირბილის სიჩქარეს ჯერ კოფეინის გარეშე ვუზომავთ, ხოლო შემდეგ ვაძლევთ კოფეინის გარკვეულ დოზას და ხელახლა ვზომავთ მისი სირბილის სიჩქარეს, და თუ ეს უკანასკნელი აღმოჩნდა პირველი სიჩქარისაგან განსხვავებული (გაზრდილი), მაშინ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამის მიზეზი არის კოფეინის მიღება. ე.ი. შეიძლება ვთქვათ, რომ წამოყენებული ჰიპოთეზა დადასტურებულ იქნა ექსპერიმენტით.

რადგანაც, ერთ ცდისპირზე ჩატარებული ექსპერიმენტის შედეგები, სხვადასხვა შემთხვევითი ფაქტორების მოქმედების გამო, ძალზე ვარიაციულია, მიღებული შედეგების საიმედოობის მიზნით უმჯობესია ცდები ჩავატაროთ არა ერთ ცდისპირზე, არამედ, ცდისპირთა ჯგუფზე და ერთმანეთს შევადაროთ სირბილის სიჩქარეთა

საშუალო არითმეტიკულები. ჯერ გავუზომოთ ჯგუფის ყველა წევრს სირქარეები და გამოვთვალოთ მათი საშუალო არითმეტიკული. შემდეგ მივცეთ ყოველ მათგანს კოფეინის ერთიდაიგივე დოზა და ხელახლა გავზომოთ მათი სირქარეები; გამოვთვალოთ მათი საშუალო არითმეტიკული. თუ ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვნად განსხვავებული (კერძოდ შეტი) აღმოჩნდა პირველ საშუალოზე, მაშინ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კოფეინი უნდა იწვევდეს სირბილის სირქარის შეცვლას (გაზრდას).

ექსპერიმენტის ასეთი ხეების გამოყენების დროსაც ვითარება რთულდება იმის გამო, რომ ცდისპირზე ერთხელ ჩატარებული ცდა ცდის თვითონ ცდისპირს და მეორედ ჩატარებული ცდის წინ, ცდისპირი უკვე ის აღარაა, რაც იყო პირველი ცდის ჩატარების დროს. სავსებით შესაძლებელია, რომ პირველი ცდის ჩატარებამ გამოიწვიოს ამ შეანელოს მასში ინტერესი ცდის მიმართ, ანდა პირველი ცდის ჩატარების შემდეგ ცდისპირი შეიძლება დაიღალოს ან გავარჯიშდეს. ამიტომაც თუ კოფეინის მიღების შემდეგ ჩატარებულ ცდებში ცდისპირებს რბენის სირქარეთა საშუალო მეტი აღმოჩნდებოდა კოფეინის მიღებამდე ჩატარებული ცდების შედეგების საშუალოზე, მაშინ შეიძლება ვეფიქროს, რომ რბენის საშუალო სირქარის გაზრდა - ეს კოფეინის მოქმედებას კი არ მიეწერება, არამედ იმას, რომ პირველად ჩატარებული ცდების შემდეგად ცდისპირები გაერჯიშნენ, ხოლო თუ აღნიშნული საშუალო შემცირებული აღმოჩნდებოდა, ასევე შეიძლება დაეჭვებულიყავით კოფეინის მოქმედებაში და ვეფიქროს, საშუალოს ეს შემცირება, შეიძლება აიხსნას უბრალოდ იმით, რომ პირველად ჩატარებული ცდების შემდეგად ცდისპირები დაიღალნენ.

აღნიშნული სიტყვების თავიდან აცილების მიზნით, ფსიქოლოგები ჩვეულებრივ ცდებს ატარებენ, არა ერთ, არამედ ორ სხვადასხვა ცდისპირისაგან შემდგარ ჯგუფზე (ამასთან ცდილობენ, რომ საკლდევი ცვლადის ასპექტში ჯგუფები იყოს ერთმანეთის ტოლიალოები ანუ ეკვივალენტური). პირველი ჯგუფის ირც ერთ წევრს არ აძლევენ კოფეინს და ისე ზომავენ მათი სირბილის სირქარეების საშუალოს. ასეთ ჯგუფს, რომლის წევრებმაც არ განიცადეს ფაქტორის ზემოქმედება ეწოდება *საკონტროლო* ჯგუფი. მეორე ჯგუფის ყველა წევრი იღებს კოფეინის გარკვეულ დოზას და შემდეგ იზომება მათი სირქარეთა საშუალო. ამ ჯგუფს, რომლის ყველა წევრზე ნამოქმედარი იყო რაღაც გარკვეული ფაქტორი, ეწოდება *ექსპერიმენტული* ჯგუფი. ექვსათ, ექსპერიმენტული ჯგუფის საშუალო მნიშვნელოვნად აღმოჩნდა განსხვავებული საკონტროლო ჯგუფის საშუალოსაგან. ამ შემთხვევაშიც, საფუძველს მოკლებული არ იქნება იმაში დაეჭვება, რომ საშუალოებს შორის მიღებული განსხვავება კოფეინის მოქმედებას კი არ მიეწერება, არამედ

აიხსნება, მხოლოდ ჯგუფებში შემავალი ცდისპირების განსხვავებულობით. კერძოდ, თუ ექსპერიმენტული ჯგუფის ცდისპირთა სირქარეთა საშუალო მეტი გამოდგა საკონტროლო ჯგუფის საშუალოზე, მაშინ შეიძლება ვეფიქროს, რომ ექსპერიმენტულ ჯგუფში მოხდნენ უკეთესი სპორტული მონაცემების მქონე ცდისპირები, კიდრე საკონტროლოში. ანდა პირიქით: თუ ექსპერიმენტული ჯგუფის საშუალო ნაკლები გამოვიდოდა საკონტროლო ჯგუფის საშუალოზე, მაშინ შეიძლება გამოგვეტანა საინააღმდეგო მინაარსის დასკვნა.

ამ სიტყვების თავიდან აცილებისათვის საჭიროა, რომ ორივე ჯგუფი იყოს ერთმანეთის *ეკვივალენტური*, რაც მიიღწევა ჯგუფებში ცდისპირების შემთხვევითი შერჩევით. ეს პროცესი, რომელიც ცნობილია *რანდომიზაციის* სახელწოდებით, შეიძლება შემდეგნაირად ვანარჩოთ. ყოველი ცდის წინ ავსგალოთ ლითონის ფული და იმისდა მიხედვით ლერბი გამოვა თუ საფასური, მოცემული ცდისპირი მივაკუთვნოთ საკონტროლო ან ექსპერიმენტულ ჯგუფს. ისეთი შემთხვევითი პროცედურის გამოყენების დროს ჩვენ შეგვიძლია საკმაოდ დაჯერებული ვიყოთ იმაში, რომ შევარჩევთ მართლაც ეკვივალენტურ ჯგუფებს, უნაიდან, ცდისპირების ასეთი შემთხვევითი განაწილების შემდეგ, ძალზე მცირე იქნება იმის ალბათობა, რომ ერთ ჯგუფში მოხვდებიან კარგი სპორტული მონაცემის მქონე ცდისპირები, ე.ი. კარგი მორბენლები, ხოლო მეორეში კი ცუდი.¹

თუ უფრო დეტალურად გვინდა გამოვიკვლიოთ სირბილის სირქარის, კოფეინზე დამოკიდებულების ხასიათი, მაშინ უნდა დავადგინოთ, თუ როგორია სირქარე კოფეინის სხვადასხვა დოზებისათვის. ასეთივე შემთხვევაში ცდები უნდა ჩავატაროთ იმდენ ჯგუფზე, რამდენი განსხვავებული დოზის გამოყენებასაც ვაპირებთ. პირველ ჯგუფს მივცემთ კოფეინის 5, დოზას, მეორეს - 5, დოზას, მესამეს - 25-ს და ა. შ. და შემდეგ განვსაზღვრავთ რბენის საშუალო სირქარეს ყოველი ჯგუფისათვის.

დაბოლოს საჭიროა მიგვანჩია იმის აღნიშვნა, რომ ნებისმიერი ექსპერიმენტული გამოკვლევა არასოდეს არ ისაზღვრება იმ ცდისპირებისგან მიღებული შედეგებით, რომლებიც მონაწილეობდნენ ექსპერიმენტში. *გამოკვლევის საბოლოო მიზანს ყოველთვის შეადგენს მიღებული შედეგების განზოგადოება*, ე.ი. შედარებით მცირე-

¹ შეიძლება მოვცეულიყავით შემდეგნაირადაც: ბარათებზე წინასწარ ჩამოგვეწერა ყველა ცდისპირის სახელები, ჩავუწყოთ ეს ბარათები ყუთში, კარგად ავუეროთ და შემდეგ შემთხვევითი გზით გავუყოთ ორ თანაბარ ნაწილად, ე.ი. ყუთში ჩაუხრედავიდ ამოგველო მასში არსებული ბარათების ნახევარი.

რიცხოვანი მონაცემების საფუძველზე გამოტანილი დასკვნების გავრცელება ექსპერიმენტის (ლაბორატორიის) საზღვრებს გარეთ. ასეთ განზოგადებას კი, ჩვეულებრივ, ხელს უშლის ჯერ ერთი ის ხელოვნური სიტუაცია, რასაც ექსპერიმენტატორი უქმნის ცდის-პირებს ლაბორატორიაში, რომელიც თითქმის ყოველთვის განსხვავებულია ბუნებრივი სიტუაციისაგან და მეორეც - ცდისპირების მხრიდან იმის ცოდნა, რომ მათზე ტარდება ექსპერიმენტი. სწორედ ამის გამო, ისინი შეიძლება გარკვეულწილად შეიცვალოს და მოგვეცენ ისეთი შედეგები, რასაც არ მოგვეცემდნენ ბუნებრივ სიტუაციაში. ან სხვანაირად რომ ვთქვათ ეს არის ცდისპირების რეაქცია ექსპერიმენტზე, რომელიც არ იძლევა საშუალებას მიღებული შედეგები გავავრცელოთ ისეთ ადამიანებზე, რომლებიც განიცდიან ანკთიფე შემოქმედებას არაექსპერიმენტული (ბუნებრივი) პირობებში.

აღნიშნული სიძნელეების თავიდან აცილების მიზნით, ფსიქოლოგები ზოგჯერ მიმართავენ ე.წ. ბუნებრივ ექსპერიმენტს ამ დროს ექსპერიმენტატორი ჩვეულებრივ ექსპერიმენტს ატარებს ლაბორატორიის გარეთ (ბუნებრივ პირობებში). ამასთან ისე, რომ ცდისპირმა არ იცის, რომ მასზე ტარდება ექსპერიმენტი. მაგალითად, როდესაც ფსიქოლოგს აინტერესებს, ახდენს თუ არა რაიმე გავლენას, კედლის სხვადასხვა ფერად შეღებვა, საამქროში მომუშავეთა შრომის პროდუქტულობაზე, მაშინ კედლის ფერი იქნება დამოუკიდებელი ცვლადი (შუშებმა შეიძლება იფიქრონ რომ შიმდინარეობს ჩვეულებრივი რემონტი), ხოლო დამოკიდებული კი - შრომის ნაყოფიერება.

ასევე, როდესაც ფსიქოლოგს აინტერესებს, თუ სკოლაში გარკვეული საგნის სწავლების რამდენიმე მეთოდიდან, რომელია უკეთესი, მაშინაც მას შეუძლია მონაფეებზე ჩაატაროს ბუნებრივი ექსპერიმენტი. ამ შემთხვევაში დამოუკიდებელი ცვლადი იქნება მეთოდი, ხოლო დამოკიდებული კი - დასწავლის ნაყოფიერება.

დაკვირება ფსიქოლოგიაში

კორელაციური მეთოდი. ხშირად შესასწავლი მოვლენის სიართულის გამო მკვლევარს არ შეუძლია ხელოვნურად გამოიწვიოს მრავალი მოვლენა და ანარმოოს მათი მანიპულაცია. აბა წარმოიგვიანეს, თუ როგორ შეიძლება დაიგეგმოს ექსპერიმენტი, როდესაც გვაინტერესებს იმის გამოკვევა, თუ რა გავლენას ახდენს ბავშვის ალზრდის მეთოდი შემდგომში (ე.ი. სრულწლოვან ასაკში) მის აგრესიულობაზე. თუ ამ საკითხის გასარკვევად, თქვენ განიზრახავდით აქტიური ექსპერიმენტის სქემის გამოყენებას, მაშინ ადვილი წარ-

მოსადგენია, თუ რა მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდათ მშობლების წინაშე: მშობელთა ერთი ჯგუფისათვის უნდა გეთხოვათ, რომ მათ გამოეყენებინათ ალზრდის „კარგი“ მეთოდი (მაგალითად, ბავშვის ცუდად მოქცევის შემთხვევაში ყოველთვის მიუშარათ მშვიდი ახსნა-განმარტებისათვის), ხოლო მშობელთა მეორე ჯგუფისათვის კი - ალზრდის „ცუდი“ მეთოდი (ბავშვის ცუდად მოქცევის შემთხვევაში ყოველთვის დაესაჯათ ის). ამის შემდეგ, უნდა გეცადათ, სანამ ბავშვი გახდებოდა სრულწლოვანი, რათა სათანადო ტესტის¹ გამოყენებით, შეგეშონებინათ მისი აგრესიულობის დონე.

მკითხველს ალბათ ირონიულად ელიმება, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ პრინციპში ასეთი სახის ექსპერიმენტები მაინც შესაძლებელია. თუმცა იმის მიხედვით, თუ როგორია თქვენი დამოკიდებულება მათ მიმართ, ისინი შეიძლება პრაქტიკულად ვერ განახორციელოთ, ან, ეთიკური მოსაზრებების გამო, თავიდანვე მიუღებლად მიიჩნიოთ.

და მაინც, მიუხედავად ამისა, პიპოთეზა იმის შესახებ, რომ ბავშვის „კარგი“ მეთოდებით ალზრდა ზრდის დამთავრების შემდეგ უნდა გვაძლევდეს უფრო ნაკლები აგრესიულობის მქონე პიროვნებას, მაინც შეიძლება იქნეს შემონმებული, მაგრამ არა აქტიური ექსპერიმენტის საშუალებით, არამედ კორელაციური მეთოდის გამოყენებით, რომელიც განსხვავებით ექსპერიმენტისაგან ძირითადად ეყრდნობა საკვლევი ცვლადების ბუნებრივ ცვლილებას. ამ დროს, ექსპერიმენტატორი თვითონ ვერ ცვლის დამოუკიდებელ ცვლადს, მაგრამ არც უცდის მის შეცვლას; იგი ეძიებს და აკვირდება უკვე შეცვლილი, დამოუკიდებელი და დამოკიდებული ცვლადის მნიშვნელობებს. მაგრამ ამისთვის მას უხდება სხვადასხვა ინდივიდზე ან სხვადასხვა ჯგუფებზე გადასვლა.

როგორც ექსპერიმენტული, ისე დაკვირვების მეთოდი, როგორც ეს ზემოთ იყო აღნიშნული, ჩვეულებრივ ისახავს საერთო მიზანს, კერძოდ იმის დადგენას, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს დამოუკიდებელ ცვლადსა და დამოკიდებულ ცვლადს შორის. ამ დამოკიდებულების დასადგენად კი ყოველთვის საჭიროა ხელთ გვექონდეს მათი ურთიერთმესაბამის მნიშვნელობათა წყება:

$$X_1 \quad X_2 \quad X_3 \quad \dots \quad X_n$$

$$Y_1 \quad Y_2 \quad Y_3 \quad \dots \quad Y_n$$

ამ ორ მეთოდს შორის განსხვავება კი იმაში მდგომარეობს, თუ რა ვნით ხდება ამ მწკრივების მიღება. როგორც ვიცით, აქტიური ექსპერიმენტის დროს, ექსპერიმენტატორს თვითონ შეუძლია შეც-

¹ ტესტის შესახებ იხ. ქვემოთ, გვ. 55.

ვალოს X და დაადგინოს, თუ ამ დროს როგორ იცვლება Y . მაგალითად, თუ X წარმოადგენს ეკრანის განათებულობას, ხოლო Y კი - კითხვის სისწრაფეს, მაშინ ექსპერიმენტატორს თვითონ შეუძლია აიღოს განათებულობის სხვადასხვა X_1, X_2, X_3 და ა.შ. მნიშვნელობები და აღწესდეს (დააკვირდეს) თუ ასეთ სხვადასხვა პირობებში როგორი იქნება კითხვის სიჩქარეები Y_1, Y_2, Y_3 და ა.შ.

მაგრამ დაკვირვების მეთოდის გამოყენების დროს მკვლევარი სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფება: იგი მხოლოდ აკვირდება იმას, თუ რა რასთან ერთად ხდება ერთვით, ერთ ინდივიდს განუსაზღვრეთ, როგორც დამოუკიდებელი ასევე დამოკიდებული ცვლადი. ერთვით, ეს მათი მნიშვნელობები აღმოჩნდა X_1 და Y_1 ამ ორ ცვლადს შორის დამოკიდებულების დადგენისათვის ცხადია, მხოლოდ ეს ერთი შემთხვევა (მონაცემთა ეს ერთი ნყვილი) არ იქნება საკმარისი. მაგრამ რაკ ჩვენ არ შეგვიძლია შევცვალოთ X_1 რასაც მოვვებოდა Y_1 -ის შეცვლა, ამის გამო ჩვენ გადავდივართ მეორე ინდივიდზე, რომელთანაც X_2 -სა და Y_2 -ს ვააჩნით უკვე განსხვავებული მნიშვნელობები X_2 და Y_2 . შემდეგ გადავდივართ მესამე ინდივიდზე და ა.შ. მაგალითად, თუ ვაჩვენებთ რა გავლენას ახდენს სიმსუქნე სირბილის სიჩქარეზე, ცხადია, რომ ამ დროს, ჩვენ არ შეგვიძლია, ადამიანს შევუვადლოთ სონა და დავაკვირდეთ შემდეგ სიჩქარის ცვლილებას ერთადერთი გზა, რომლის საშუალებითაც ჩვენ შეგვიძლია დავადგინოთ აღნიშნული დამოკიდებულება, მდგომარეობს იმაში, რომ ვახვიხილოთ (დავაკვირდეთ) ისეთი ინდივიდები, რომლებთანაც სონა სხვადასხვა X_1, X_2, X_3 და ა.შ. მნიშვნელობებით არის წარმოდგენილი და დავადგინოთ თითოეული ინდივიდის სიჩქარის სხვადასხვა Y_1, Y_2, Y_3 და ა.შ. მნიშვნელობანი.

დავუბრუნდეთ ახლა ზემოთ წამოყენებულ პირობებს, იმის შესახებ, რომ ზემოთ „კარგი“ მეთოდებით აღზრდა, ზრდის დამატარების შემდეგ უნდა აყალიბდეს უფრო ნაკლები აგრესიულობის მქონე პიროვნებას. მისი შემოსმებისათვის, ექსპერიმენტატორმა საჭიროა იკოდეს თითოეული ინდივიდისათვის ორივე ცვლადის მნიშვნელობა:

1. აღზრდა რომელი მეთოდით იქნა გამოყენებული მის ბავშვობაში (დამოუკიდებელი ცვლადი), რომელიც დადგინდება მისი მოგონებისა და გარკვეული კითხვარის საშუალებით (ან ყურადღება მიექცეთ იმ გარემოებას, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის ორივე მნიშვნელობა, ბავშვის როგორც „კარგი“ ასევე „ცუდი“ აღზრდის გარემო უკვე აღწერილია დაკვირვებამდე და ექსპერიმენტატორს არ შეუქმნია ისინი).

2. აგრესიულობის როგორ მაჩვენებელს იღებს, მოცემული ინდივიდი, აგრესიულობის სპეციალურ ტესტში (დამოკიდებული

ცვლადი).

რამე ორ ცვლადს შორის დამოკიდებულების დადგენას ასეთი სახის დაკვირვების საფუძველზე (როდესაც დამოუკიდებელი ცვლადი იცვლება ექსპერიმენტატორის აქტიური ჩარევის გარეშე) განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ექსპერიმენტატორს არ შეუძლია ისარგებლოს ისეთი ცვლადებით, რომელთა მოქმედებაც დროში ძალზე ვახანგრძლივებელია (აღზრდის სასტენმა და ადამიანის ქცევა, ცხოვრების პირობები და კულტურის დონე და სხვ.), ანდა არა იქნას ადამიანზე ექსპერიმენტის ჩატარებისა უფლება, როცა ექსპერიმენტს შეუძლია გამოიწვიოს სერიოზული თუ შეუქცევადი ფიზიოლოგიური ან ფსიქოლოგიური დარღვევები.¹

მაგალითად, როცა ექსპერიმენტატორს აინტერესებს, თუ რა გავლენას ახდენს ადამიანის ქცევაზე ტვინის დაზიანების ხასიათი (მისი ადგილი ტვინში ანდა ქრონობის სიღრმე), მას, ცხადია, არ შეუძლია ცვალის ეს უკანასკნელი და შემდეგ დააკვირდეს სათანადო ქცევას. მაგრამ, მას მიიწვ შეუძლია აღნიშნული დამოკიდებულების დადგენა, თუ იგი გამოიკვლევს სხვადასხვა ხასიათის უკვე დაზიანებულ შემთხვევებს და მოახდენს იმის აღწერას, თუ როგორი ქცევა შეესაბამება თითოეულ მათგანს. აქ მდგომარეობა ისეთია, რომ თითქოს მკვლევარი სარგებლობს ბუნების მიერ დაყენებული ექსპერიმენტით.

ასეთი ექსპერიმენტებს* ეკუთვნის ყველა ის შემთხვევა, როდესაც პიროვნებაში, ამა თუ იმ ფორმით, ხდება ცვლილება და როცა ეს ცვლილება, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, როგორც დამოუკიდებელი ცვლადი.

ახლა რაც შეეხება თვითონ დაკვირვების ამ მეთოდის სახელწოდებას „კორელაციური მეთოდი“. სიტყვა კორელაცია (correlation) ნიშნავს თანაკავშირს, ან თანაფარდობას. როდესაც ლაპარაკობენ კორელაციაზე, ყოველთვის გულისხმობენ რამე ორ X და Y ცვლადს შორის თანაფარდობას, ანუ კავშირს. სპეციალური კოეფიციენტის საშუალებ-

¹ იმის ვასარკვევად, თუ რა არის ადამიანში დაბადებიდანვე თანდაყოლილი და რა არის შემდგომში შეძენილი, გარემოს წყალობით, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ტყულების შესწავლას, რამდენიმე განცალკევებული იქნენ ურუმანეთისაგან ბავშვობის ადრულ ასაკში და შემდეგ იზრდებოდნენ სრულიად სხვადასხვა გარემოში. ბუნებრივია, რომ მკვლევარს არ შეუძლია სპეციალურად დაამოროს ტყულები, ერთმანეთს თავის მეცნიერული მიზნებისათვის. მას შეუძლია შეისწავლოს X და Y განცალკევებული ტყულები, რაც ხშირად გამოწვეულია მშობლივი განქორწინებით, ან სხვათაგან რომ ყოქვით, მკვლევარს შეუძლია ისარგებლოს თვითონ ცხოვრების მიერ დაყენებული ექსპერიმენტებით.

ბით შესაძლებელია ამ თანაფარდობის, ანუ კავშირის სიძლიერის ხარისხის განსაზღვრა, რაც სწარმოებს X -ის და Y -ის ცვლადის მნიშვნელობათა დაკვირვების საფუძველზე. ამასთან კორელაცია შეიძლება იყოს დადებითი (პირდაპირი), როდესაც ერთი ცვლადის ზრდას თან ახლავს მეორის ზრდის ტენდენცია (მაგალითად, ინტელექტს და კითხვის სიჩქარეს შორის არსებობს დადებითი კორელაცია) და უარყოფითი (შებრუნებული), როდესაც ერთი ცვლადის ზრდას, თან ახლავს მეორის შემცირების ტენდენცია (მაგალითად, სიმსუქნის და სირბილის სიჩქარეს შორის კორელაცია უარყოფითია).

კორელაციის განსაზღვრის შემდეგსებით ღირებულება, ძირითადად იმაში მდგომარეობს, რომ როცა ორ ცვლადს შორის ადგილი აქვს ძლიერ კორელაციას (საკმაოდ შეზღუდვი კავშირს), მაშინ ერთი ცვლადის საფუძველზე შეგვიძლია ეინინასწარმეტყველოთ მეორე და პირიქით.

აქ კიდევ საყურადღებოა ერთი გარეშობა: მაშინ როდესაც, ექსპერიმენტის დროს, ჩვენ ვოველითვის საქმე გვაქვს მიზეზ-შედეგობრივ დამოკიდებულებების დადგენასთან, კორელაციური კვლევის დროს, ზოგჯერ, შეიძლება დაეიდგინოთ კავშირი რაიმე ორ ცვლადს შორის, მაგრამ აზრი არ უნდა იყოს ამ ცვლადებს შორის მიზეზობრივი მიმართულების შესახებ ლაპარაკს. ე.ი. არ შეგვიძლია იმის თქმა, რომ ერთი მათგანი იწვევს მეორეს.

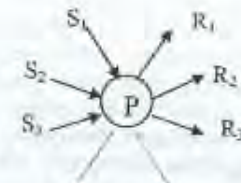
მაგალითად, თუ სტუდენტის ინტელექტი და მისი აკადემიური მოსწრება ერთმანეთთან კორელაციასია, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ მაღალი მოსწრების მიზეზი არის მაღალი ინტელექტი. მაგრამ თუ ავიღებთ იდენტური ტყუპების სიმალღული კორელაციის ფაქტს, მაშინ ცხადია, ამ შემთხვევაში ვეღარ ვიტყვი, რომ ერთი მათგანის სიმალღლე გამოწვეულია მეორის სიმალღლით, რომ ერთის სიმალღლე, მეორის მიზეზია. ასეთ შემთხვევაში, როცა X და Y ცვლადს შორის არსებობს კორელაცია, მაგრამ არც ერთი იწვევს მეორეს და არც მეორე პირველს, შეიძლება არც აქონდეს აზრი დამოუკიდებელი და დამოკიდებული ცვლადების შესახებ ლაპარაკს, ვინაიდან, თვითონ ეს ორივე ცვლადი, შეიძლება დამოკიდებული იყოს რომელიღაც საქართველოში მანდარინის უზვი მოსავალი მოდის, ამ დროს კარგი მოსავალია აგრეთვე ფორთოხლისაც. ცხადია, რომ მანდარინის კარგი მოსავალი არ იწვევს (არ არის მიზეზი) ფორთოხლის კარგი მოსავლის და პირიქით. საქმე ის არის, რომ ორივეს კარგი მოსავალი კორელაციასია ნალექიანობის მაჩვენებელთან, რაც იმას ნიშნავს, რომ დიდი ნალექიანობა იწვევს ორივე ციტრუსის კარგ მოსავალს.

ამგვარად, მიზეზობრიობის მიმართების და კორელაციის შესახებ, შეიძლება ითქვას შემდეგი: თუ X და Y ცვლადებს შორის ადგილი აქვს მიზეზობრივ კავშირს (ე.ი. როცა X იწვევს Y -ს ან

პირიქით), მაშინ ამ ცვლადებს შორის აუცილებლად იარსებებს კორელაცია, მაგრამ საზოგადოდ სწორი არ იქნება შებრუნებული მოსაზრება: თუ X და Y ცვლადებს შორის ადგილი აქვს კორელაციას, მაშინ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ ამ ცვლადებს შორის აუცილებლად მიზეზობრივ მიმართებას უნდა ჰქონდეს ადგილი.

ტესტირების მეთოდი. ეს მეთოდიც ფაქტიურად დაკვირვების მეთოდს წარმოადგენს, მაგრამ განსხვავებით კორელაციური მეთოდისაგან, ამ დროს ფსიქოლოგის მიზანს არ შეადგენს რაიმე ორ ცვლადს შორის კავშირის დადგენა, იქნება ეს უკანასკნელი მიზეზ-შედეგობრივი ხასიათის, თუ მხოლოდ კორელაცია. ამ დროს ფსიქოლოგი ცდისპირზე ატარებს ცდებს მხოლოდ მათი შემონმების მიზნით. ე.ი. ტესტირების დროს ფსიქოლოგის მიზანია დააკვირდეს (გამოაყლინოს) ცდისპირის მხოლოდ ინდივიდუალური მახასიათებლები და ზოგიერთ შემთხვევაში გაზომოს კიდევ ისინი. ასეთი სახის ცდას განსხვავებით ექსპერიმენტისაგან ჩვეულებრივ ტესტს უწოდებენ (ეს უკანასკნელი წარმოსდგება ინგლისური სიტყვიდან test, რაც ნიშნავს შემონმებას, გამოცდას). ტესტი ფაქტიურად წარმოადგენს ქცევაზე დაკვირვების სისტემატურ პროცედურას სტანდარტულ სიტუაციაში, რომელიც საშუალებას გვაძლევს აღვწეროთ დაკვირვებული ქცევა რაოდენობრივ სკალაზე, ანდა მივაკუთვნოთ იგი ამა თუ იმ კატეგორიას.

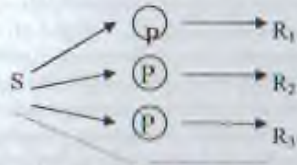
ტესტსა და ექსპერიმენტს შორის განსხვავების უკეთ გაგების მიზნით დავუბრუნდეთ ისევ ნახ.1-ს. ექსპერიმენტის დროს, ერთი-დაიგივე ცდისპირზე ვმოქმედებთ $S_1, S_2, S_3, \dots$ და ა.შ. სტიმულებით და ვიღებთ სხვადასხვა $R_1, R_2, R_3, \dots$ და ა.შ. საპასუხო რეაქციას. ე.ი. ქცვლით დამოუკიდებელ ცვლადს, რასაც თან სდევს დამოკიდებული ცვლადის ცვლილება, და რადგანაც ამ დროს P ერთი და იგივეა, ამიტომაც იგულისხმება, რომ სხვადასხვა R გამოწვეულია სხვადასხვა S -ით (ნახ.2).

ნახ.2.

განვიხილოთ ახლა შებრუნებული სქემა, რომლის დროსაც შეისწავლება სხვადასხვა პიროვნება, ერთიდაიგივე სტიმულაციის (სიტუაციის) დროს (იხ. ნახ.3). თუ ერთსა და იგივე სიტუაციის მი-

რობებში გვადლევენ სხვადასხვა $R_1, R_2, R_3, \dots$ და ა.შ. რეაქციას, მაშინ ბუნებრივია, რომ პასუხთა შორის ეს განსხვავებულობანი ან უბრალოდ შემთხვევით ფაქტორებს უნდა მივაწეროთ, ანდა თვით ცდისპირებს შორის არსებულ ინდივიდუალურ განსხვავებებს. თუ სათანადო სტატისტიკური მეთოდებით დავადგენთ, რომ ზემოაღნიშნული განსხვავებულობანი განპირობებული არიან მართლაც

ნახ.3.

ცდისპირების განსხვავებულობებით (მათი მყარი ინდივიდუალური მახასიათებლებით), მაშინ ჩვენ საქმე გვექნება სწორედ ტესტთან. მაშასადამე განსხვავება ექსპერიმენტსა და ტესტირებას შორის, მოკლედ, შემდგენაირად შეგვიძლია ჩამოვყავალიბოთ: ექსპერიმენტის დროს ჩვენ უცვლელად ვტოვებთ ცდისპირებს (ან ცდისპირთა ჯგუფს) და ცვლით მხოლოდ ცდის პირობებს (ე.ი. დამოუკიდებელ ცვლადს). ტესტირების დროს კი ჩვენ გვანტირებს სწორედ ცდისპირების (მათი პასუხების) ცვალებადობა მუდმივ (უცვლელ) პირობებში; ამიტომაც ვიქცევით პირიქით: თითოეულ ცდისპირს ვაყენებთ ერთსა და იმავე სტიმულაციის პირობებში და აღვზუსტავთ მათ სხვადასხვა პასუხებს. თუ პირობები ყველა ცდისპირისათვის არ იქნა მუდმივი, მაშინ ცხადია, ჩვენ არ გვეცოდინება ცდისპირების პასუხებს შორის განსხვავება მიეწერება მათ ინდივიდუალურ მახასიათებლებს შორის განსხვავებულობას, თუ იგი გამონეწეულია განსხვავებული პირობებით (სიტუაციური ფაქტორებით).

რაც შეეხება ინდივიდუალურ მახასიათებლებს, მასში არსებითად იგულისხმება ან გარკვეული სახის უნარი, ანდა რაიმე პიროვნული თვისება, რომელიც გააჩნია მოცემულ ინდივიდს.

უნარი, არის მახასიათებელი, რომელიც იმით განისაზღვრება თუ რისი გაკეთება შეუძლია ინდივიდს. ამიტომაც რაიმე უნარის ტესტირების დროს, ის ყოველთვის იზომება შესაბამისი სპეციალური დავალების (ამოცანის) შესრულების ტერმინებში. უნარების საზომ ტესტთაგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია ინტელექტის (აზროვნების უნარის) საზომი ტესტები და პროფესიული ვარგისიანობის განმსაზღვრელი ტესტები, რომლთა საფუძველზე

შეიძლება დადგინდეს იქნას ინდივიდის ვარგისიანობა ამა თუ იმ პროფესიის სფეროში სამუშაოდ.

კითხვარების მეთოდი. ეს მეთოდიც დაახლოებით იმავე მიზანს ემსახურება, რასაც ტესტირების მეთოდი, ე.ი. პიროვნების მახასიათებელთა შესწავლა. შეიძლება ითქვას, რომ კითხვარი - ეს არის ტესტის თავისებური ფორმა. იგი, ჩვეულებრივ, შედგება სტანდარტიზირებული ფორმის ანკეტისაგან, სადაც ჩამონერძილია გარკვეული სახის კითხვები, რომლებსაც პასუხი უნდა გასცეს ცდისპირმა. გაცემული პასუხების მიხედვით, ფსიქოლოგს საშუალება ეძლევა, განსაზღვროს ინდივიდის რაიმე პიროვნული თვისება ან მდგომარეობა, რომელიც ასახავს მოცემულ ინდივიდს ფართო დიაპაზონში: დაწყებული მისი ფსიქო-ფიზიოლოგიური მდგომარეობით და დამთავრებული მისი განწყობებით და მორალურ-ეთიკური შეხედულებებით.

აღსანიშნავია, რომ კითხვარების საშუალებით შეიძლება დავადგინოთ კორელაციაც პიროვნების რაიმე ორ ისეთ მახასიათებელს შორის, როგორცაა განწყობა რაიმე რეალობის მიმართ, ან შეხედულება გარკვეული რეალობისა თუ მოსაზრების შესახებ. მაგალითად, განწყობა პოეზიის მიმართ კორელაციაშია განწყობასთან კლასიკური მუსიკის მიმართ, რაც იმას ნიშნავს, რომ იმ ინდივიდებთაგან, ვინც დადებითად არიან განწყობილი პოეზიის მიმართ (ე.ი. უყვართ პოეზია), უმრავლესობა დადებითადაა აგრეთვე განწყობილი კლასიკური მუსიკის მიმართაც (ე.ი. უყვართ კლასიკური მუსიკა) და პირიქით.

5. ფსიქოლოგიის ღარგაბი

შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქოლოგიის მოღვაწეობა არსებითად მოიცავს სამი სახის აქტივობას. ესენია:

1. **წმინდა (ანუ ფუნდამენტური) კვლევა**, რომელიც გამიზნულია მხოლოდ წმინდა მეცნიერული ცნობის მოყვარუბის დაკმაყოფილებისათვის, ე.ი. მიღებული შედეგები, ან დადგენილი კანონზომიერებანი თვითონ კვლევის თვითმიზანს შეადგენს და არა საშუალებას რაიმე სხვა მიზნებისათვის. მაგალითისათვის შეგვეძლო დაგვესახელებინა ზოგადი ფსიქოლოგია, რომელიც სწორედ ასეთ მიზნებს ისახავს.

2. **გამოყენებითი კვლევა**, რასაც საქმე აქვს ისეთ პრობლემებთან, რომელთა გადაწყვეტაც ემსახურება გარკვეულ პრაქტიკულ მიზნებს. მაგალითად, პედაგოგიური ფსიქოლოგიის მკვლევარი მიზნად ისახავს ისეთი პრობლემების გამოკვლევას, რომლის შედეგებიც შემდგომში შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სასწავლო პროცესში. იგივე შეიძლება ითქვას იმ ფსიქოლოგიების შესახებაც, რომლებიც მუშაობენ პრობის ფსიქოლოგიაში: მათ მიერ მიღებული შედეგები და დადგენილი კანონზომიერებანი შეიძლება გამოყენებული იქნეს ნარშობაში.¹

3. **პრაქტიკული გამოყენება**, რომელიც ფსიქოლოგიურ კვლევებში ჩართული ფსიქოლოგებისაგან განსხვავებით გულისხმობს ისეთ ფსიქოლოგთა მოღვაწეობას, რომლებიც პირველი სახის ფსიქოლოგების მიერ მიღებულ მონაცემებს იყენებენ რეალურ ცხოვრებაში. მაგალითისათვის შეგვეძლო დაგვესახელებინა კლინიკაში მომუშავე ფსიქოლოგები, რომლებიც სვამენ დიაგნოზს და მკურნალობენ ადამიანებს, რომლებსაც სხვადასხვა სახის ფსიქიკური აშლილობა აწუხებთ.

ყოველივე ზემოთ თქმულის შემდეგ ვასაგები უნდა იყოს, რომ არსებითად კვლევის მიზნების მიხედვით თანამედროვე ფსიქოლოგია იყოფა რიგ დარგებად - ცალკეულ ფსიქოლოგიურ დისციპლინებად, რომლებიც იმყოფებიან განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე და დაკავშირებული არიან პრაქტიკის ამა თუ იმ სფეროსთან, ე.ი.

¹ რა სახის მოღვაწეობაც არ უნდა უზღებოდეს ადამიანს თავის პროფესიონალურ სფეროში (იქნება იგი მასწავლებელი, ინჟინერი, ექიმი თუ სხვა), ამ დროს მის წინაშე მუტ-ნაკლებად ყოველთვის დგება ისეთი პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტაც მოითხოვს ადამიანური ფაქტორების (ე.ი. ფსიქიკური ფაქტორების) გათვალისწინებას და ამდენად ფსიქოლოგთა დახმარებას. სწორედ ამიტომაც ჩამოყალიბდა ისეთი დარგები, როგორცაა პედაგოგიური ფსიქოლოგია, პრობის ფსიქოლოგია, სამედიცინო ფსიქოლოგია და სხვა.

ადამიანთა ამა თუ იმ სახის კონკრეტულ საქმიანობასთან. მათგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია:

ზოგადი ფსიქოლოგია. ზოგადი ფსიქოლოგია ფსიქოლოგიური მეცნიერების ძირითადი დარგია. იგი შეისწავლის ზრდა დამთავრებული, ნორმალური, კულტურის თანამედროვე საფეხურზე მდგომი ადამიანის ფსიქიკის ზოგად კანონზომიერებებს მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ დ. უზნაძის მიერ აღმოჩენილი ილუზიები: როდესაც თვალახვეულ ცდისპირს შესაფასებლად რამდენჯერმე ეძლევა სხვადასხვა მოცულობის მქონე ბურთები (ერთ ხელში ყოველთვის დიდი, მეორეში - ყოველთვის პატარა), შემდგომში ტოლი მოცულობის ბურთების მიწოდებისას, იგი მათ არატოლად (ე.ი. ილუზორულად) აფასებს. ეს ილუზიები ქვემოთ დანვრილებით იქნება განხილული, ახლა კი მხოლოდ შეუთხათებთ იმის შესახებ, რომ ასეთი სახის ილუზიების წარმოდგენა ეს არის ზოგად ფსიქოლოგიური კანონზომიერება, რამეთუ ეს უკანასკნელი თავს ირწუნს თითქმის ყველა ზრდა დამთავრებულ, ნორმალურ და კულტურულ ადამიანთან.

დიფერენციალური ფსიქოლოგია. როგორც ავღნიშნეთ, დ. უზნაძის ილუზიების წარმოშობა ზემოთ განხილულ პირობებში წარმოადგენს ზოგად-ფსიქოლოგიურ ფაქტს, რომელიც ყველა ადამიანთან დასტურდება. მიუხედავად ამისა, საესეებით შესაძლებელია, რომ სხვადასხვა ცდისპირს ილუზიის სხვადასხვა სიდიდე აღმოაჩნდეს და ამ ასპექტში ისინი აღმოჩნდნენ ერთმანეთისაგან განსხვავებული. *დიფერენციალური ფსიქოლოგია ადამიანთა სწორედ ასეთ განსხვავებებზე აკეთებს აქცენტს*. მის ინტერესს შეადგენს ფსიქოლოგიური განსხვავებულობა, როგორც ცალკეულ ინდივიდებს, ასევე ინდივიდთა ჯგუფებს შორის; აგრეთვე, იმის დადგენაც თუ რა უდევს საფუძვლად ამ განსხვავებულობას.

ამიტომაც დიფერენციალური ფსიქოლოგია შეისწავლის იმ ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს, რომლებიც ახასიათებს როგორც ცალკეულ პიროვნებებს, ასევე სხვადასხვა ტიპის, ასაკის, სქესისა და პროფესიის ადამიანებს. მის მიზანს შეადგენს, დაადგინოს, თუ რით განსხვავდება ერთი კონკრეტული პიროვნება მეორისაგან, რაში მდგომარეობს განსხვავება კაცსა და ქალს შორის, თუ რით განსხვავდება მოხუცი ახალგაზრდისაგან და სხვა.

სწორედ ამის გამო დიფერენციალურ ფსიქოლოგიაში უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება ტესტირების მეთოდს, ვიდრე ექსპერიმენტს.

გენეტიკური ფსიქოლოგია. ფსიქოლოგიური მეცნიერების ეს დარგი შეისწავლის ადამიანისა და ცხოველის ფსიქიკის განვითარებას. მისი შესწავლის სფეროა ბავშვის ფსიქიკის კანონზომიერებანი (ბავშვის ფსიქოლოგია) ცხოველთა ქცევის განვითარების თავისე-

ბურუბანი (ზოოფსიქოლოგია) და ადამიანისა და ცხოველის ფსიქიკის შედარებითი შესწავლა (შედარებითი ფსიქოლოგია).

სამედიცინო ფსიქოლოგია გულისხმობს ფსიქოლოგიის მიერ დადგენილი კანონზომიერებების გამოყენებას მედიცინის სფეროში. იგი იკვლევს იმ ფსიქიკურ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ ავადმყოფობის წარმოშობისა, მის გამოვლენისა (იჯლის-ხმება სხვადასხვა დაავადებათა ფსიქიკურ გამოცდილებები, რომლებიც ზელს უწყობენ სწორი დიაგნოზის დადგენას), მიმდინარეობასა, მკურნალობასა და პროფილაქტიკაზე. სამედიცინო ფსიქოლოგია შეისწავლის ექიმის მოღვაწეობისა და ავადმყოფის ქცევის ფსიქოლოგიურ ასპექტს, რაც გულისხმობს ექიმსა და ავადმყოფს შორის ურთიერთობას. კერძოდ, იმის დადგენას, თუ ავადმყოფს რამდენად სჯერა თავისი ექიმის, ან რამდენად არის დარწმუნებული იმაში, რომ იგი განიკურნება, რა ფსიქიკური ფაქტორებით არის გაპირობებული ასეთი სახის რწმენა და რა როლს თამაშობს იგი მის გამოჯანმრთელებაში. აქვე შეგვეძლო დაგვესახელებინა ზემოთ აღნიშნული ურთიერთობის ეთიკური მხარეც. მაგალითად, თუ რამდენად არის გამართლებული ექიმის მიერ ავადმყოფისათვის ტყუილის თქმა, მისკან ნამდვილ დიაგნოზის დაფარვა და სხვა.

სწორედ ფსიქოლოგიის ცოდნის წყალობით ექიმს შეუძლია მართებულად გამოიყენოს სხვადასხვა ფსიქოლოგიური საშუალებანი ავადმყოფთან კონტაქტის ნებისმიერი ფაზის დროს.

პათოფსიქოლოგია, ეს დარგი შეისწავლის ნორმიდან გადახრილ ფსიქიკას, რაც თავს იჩენს სხვადასხვა სახის ფსიქიკურ დაავადებათა შემოხვევაში და ამით გარკვეულ ნილად, უმსახურება საზოგადოებრივ მიზნებს. მაგალითად, პათოფსიქოლოგიის კვლევის მონაცემებით სარგებლობენ ფსიქიატრიაში.

მაგრამ გარდა სამკურნალო მიზნებისა, პათოფსიქოლოგიის მონაცემებს, ზოგადფსიქოლოგიური მნიშვნელობაც გააჩნია. პათოლოგიურად შეცვლილი ფსიქიკის შედარება ფსიქიკის ნორმალურ ფორმებთან ან უკანასკნელთა ბუნების შესწავლას ემსახურება.

იურიდიული ფსიქოლოგია, ეს დარგი შეისწავლის ადამიანთა იმ სფეროს ფსიქიკურ კანონზომიერებასა და შექანიზმს, რომელშიც წარმოებს ადამიანთა ურთიერთობის რეგულირება სამართლის საშუალებით. ის, თავის მხრივ, იყოფა: **სასმართლო ფსიქოლოგიად**, რომელიც იკვლევს სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეთა ფსიქიკურ თავისებურებებს, მაგალითად, მონმის ჩვენებათა სანდოობას (რაზედაც ხშირად დამოკიდებულია მართლმსაჯულების გადანყვეტილება), თუ რამდენად დასაშვებია ამა თუ იმ პიროვნების დაკითხვა, ბრალდებულის ქცევის თავისებურებებს და სხვა; **კრიმინალურ ფსიქოლოგიად**, რომელიც სწავლობს დანაშაულებრივი მოქმედების ფსიქოლოგიურ მექანიზმს და დაშინაშავის პიროვნებას

(მისი, როგორც დაშინაშავის ჩამოყალიბების პირობებს, დანაშაულის მოტივებს). **პენიტენციურ ანუ დაშინაშავის გამოსწორების ფსიქოლოგიად**, რომელიც იკვლევს პატიმრობაში მყოფი დაშინაშავის ფსიქოლოგიას, ხელახალი აღზრდის პირობებებს, როგორც დარწმუნების, ასევე იძულებითი მეთოდების გამოყენებით. მაგალითად, იმისათვის რათა დაშინაშავემ მოინანიოს თავისი დანაშაული და გამოსწორების გზას დაადგეს, როგორ პირობებში უჯობია იხდიდეს სასჯელს, განმარტებული იყოს საკანში (ე.ი. მარტო დარჩეს თავის თავთან) თუ იმყოფებოდეს სხვა პატიმრებთან ერთად.

სპორტის ფსიქოლოგია, სპორტის ფსიქოლოგიის საგანს შეადგენს სპორტული საქმიანობის (მოქმედების) ფსიქოლოგიური მხარისა და თვით სპორტმენის პიროვნების შესწავლა. მისი ძირითადი ამოცანებია: გამოიკვლიოს სპორტული ქცევის ფსიქიკური სისტემისა და მისი ცალკეული კომპონენტების (მოძრაობის ტექნიკის, წერილისა და შეჯიბრების) ფსიქოლოგიური თავისებურებანი, როგორც ცალკეული სპორტსმენის, ისევე სპორტსმენთა კოლექტივის შეჯიბრებისათვის ფსიქოლოგიური მომზადების დონე; აგრეთვე სპორტის გარკვეული სახეობისათვის ვარჯისი პიროვნებების შერჩევა, მათი უწყვეტური მომზადებისათვის ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინება, და ბოლოს იმ ფსიქოლოგიური ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც უზრუნველყოფენ სპორტსმენის მართებულ ქცევას შეჯიბრების სხვადასხვა ეტაპზე. მაგალითად, იმის დადგენა, თუ რა უდევს საფუძვლად შეჯიბრებაში გამარჯვების მოტივით გაპირობებულ ქცევას, კერძოდ, აღგზნების (ემოციურობის) მიღალი დონე ხელს უწყობს, თუ ხელს უშლის, მის გამარჯვების მოპოვებაში და სხვა.

პედაგოგიური ფსიქოლოგია, ეს დარგი შეისწავლის სწავლებისა და აღზრდის პროცესთა ფსიქოლოგიურ საფუძვლებს, ამ პროცესთა რაციონალიზაციის მიზნით. ასე რომ, პედაგოგიური ფსიქოლოგია შეიძლება გაიყოს ორ ნაწილად: **სწავლების ფსიქოლოგიად და აღზრდის ფსიქოლოგიად**.

სწავლების ფსიქოლოგიის ძირითადი ამოცანებია:

1. იმ ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც ზელს უწყობენ ან ხელს უშლიან სწავლის პროცესს და იმ ოპტიმალური პირობების დადგენას, რომლებიც უზრუნველყოფს სწავლების მაქსიმალურ ეფექტურობას.

2. იმის გამოკვლევა, თუ რომელი მეთოდით სჯობია ვასწავლოთ მოსწავლეებს უა თუ ის საგანი.

3. მოსწავლეებისათვის, არა მხოლოდ, ამა თუ იმ საგნის სწავ-

¹ სიტყვა პენიტენციური წარმოსდგება ლათინური სიტყვიდან poenitentia, რაც ნიშნავს მოწიხებას.

ლება, არამედ იმის სწავლებაც, თუ როგორ უნდა ისწავლონ მათ. ეს არის საკითხი, რომელიც გულისხმობს სწავლის სწავლებას.

4. თვით შესასწავლი მასალის ხასიათის გამოვლენა. თუ რა შინაარსის ცნებებია მისაწვდომი სხვადასხვა ასაკის ბავშვებისათვის, თუ როგორი თანმიმდევრობით უნდა ვასწავლოთ სასწავლო პროგრამებით გათვალისწინებული მასალა, რომელ კლასში რა საგანი და სხვა.

5. ამა თუ იმ საგნის სწავლების დროს, ბავშვის ინდივიდუალური თავისებურების გათვალისწინება, რაც ფაქტურად დიფერენციალური ფსიქოლოგიის საგანს შეადგენს.

6. მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობის შესწავლა.

რაც შეეხება აღზრდას, იგი იმით განსხვავდება სწავლისაგან, რომ სწავლის დროს, ადამიანი ინფორმაციას იღებს გარე სამყაროს შესახებ, აღზრდის დროს კი ხდება მისი ქმნადობა, მისი პიროვნებად ჩამოყალიბება. აქ ერთმანეთისაგან უნდა განვსხვავოთ ორი შემთხვევა: 1. როდესაც ადამიანი იღებს ინფორმაციას, მაგრამ ეს არ ცვლის ადამიანს. ასეთ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ საქმე გვაქნება წმინდა სწავლასთან. 2. როდესაც გარკვეული ინფორმაციის მიღება იწვევს ადამიანის შეცვლას (გარდაქმნას). ასეთ შემთხვევაში, შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მიღებული ინფორმაცია აღზრდელობითი ხასიათის შესახებ.

აქ მკითხველს შეიძლება გაუჩნდეს კითხვა, პირველი შემთხვევის (წმინდა სწავლის) შესაძლებლობის შესახებ: განა შეიძლება ადამიანმა მიიღოს ინფორმაცია (ისწავლოს რაღაც) და ამან არ შეცვალოს იგი? თუ ამ შეცვლაში ჩვენ ვგულისხმობთ ადამიანის ზნეობრივი მახასიათებლების შეცვლას, მაშინ ამ კითხვას შეიძლება შემდეგნაირად ვუპასუხოთ: შეცვლის თუ არა მიღებული ინფორმაცია, პიროვნების ზნეობრივ დონეს, ეს დამოკიდებულია ამ ინფორმაციის შინაარსზე (ხასიათზე). მაგალითად, თუ ეს უკანასკნელი მხოლოდ მათემატიკურ ფორმულებს წარმოადგენს, მაშინ საეხებით შესაძლებელია, რომ ამან ვერ შეცვალოს ადამიანი, ზნეობრივ ასპექტში.

საერთოდ, როდესაც აღზრდის ფსიქოლოგიას ინსხვავებენ სწავლების ფსიქოლოგიისაგან, აღზრდაში (პიროვნების ზნეობრივ ჩამოყალიბებაში) ჩვეულებრივ გულისხმობენ აღზრდელის საუბარს, მის მოქმედებას, როგორცაა აღზრდელის დაჯილდოვება ან დასჯა, მის პირად ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მოვლენების მოხდენას, მხატვრული ლიტერატურის კითხვას, კინოფილმებისა და სპექტაკლების ნახვას, მუსიკის მოსმენას და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ ერთ დროს ფსიქოლოგებს შორის დაუსრულებელი კამათი წარმოებდა, პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში, აღზრდის ანუ გარემოს, რაღის შესახებ. თავიდანვე ერთ-

მანეთს დაუპირისპირდა ორი უკიდურესი (ალტერნატიული) თვალსაზრისი, ერთი შეხედულების თანახმად ადამიანი იზადება უკვე თანდაყოლილი თვისებებით (თვისებებში იგულისხმება არა მხოლოდ ადამიანის ხასიათი, მისი მორალური ასპექტი, არამედ სხვადასხვა სახის უნარებიც), რომლებიც შემკვიდრებით შეიძლება იქნეს ვაპრობებული. რაც შეეხება გარემოს, მას არაფრის შეცვლა არ შეუძლია, ე.ი. გარემო არ ქმნის ადამიანს (მის თვისებებს).

მეორე უკიდურესი შეხედულების თანახმად კი ადამიანის ხასიათი, მისი ზნეობა, ან ესა თუ ის უნარი, არ არის თანდაყოლილი, ისინი მხოლოდ გარკვეულ გარემოს (გარკვეულ აღზრდის) შედეგს წარმოადგენენ. ახალდაბადებული ბავშვი შეიძლება შევადაროთ სუფთა (დაუსწრელ) დაფას და მხოლოდ ჩვენზეა დამოკიდებული, თუ რას დაეწერა ამ დაფაზე. იმის მიხედვით, თუ როგორ გარემოს შეექმნით (თუ აღზრდის როგორ მეთოდებს გამოვიყენებთ) ერთი და იგივე ბავშვიდან შეგვიძლია გამოვიყვანოთ როგორც ღირსეული პიროვნება, ასევე ქურდი ან ყაჩაღი.

მკითხველს შეუძლია გაუკვირდეს კიდევ, თუ რა არის აქ საკამათო, რადგან, პირველი მოსაზრება თავიდანვე მიუღებლად მოიჩინოს განა რომელიმე ქცევათაშორის ადამიანს შეუძლია უარყოს გარემოს როლი პიროვნების ჩამოყალიბებაში?

რა თქმა უნდა, პირველ პოზიციებზე მდგომი სრულიადაც არ იყენენ უგუნურნი. მათ თავიანთი შეხედულებისათვის გააჩნდათ საფუძვლითი ლოგიკური საფუძველი, საქმე ის არის, რომ ისინი უარყოფდნენ გარემოს, როგორც ქმნადობის (ე.ი. პიროვნებაზე ზემოქმედების) ფაქტორს. გარემოს როლს ისინი ბედავდნენ არა პიროვნების ამა თუ იმ თვისების ქმნადობაში, არამედ მხოლოდ მათ უარყოფდნენ. მათი აზრით, გარემო კი არ აყალიბებს პიროვნებას, არამედ იგი მხოლოდ ამტკიცებს მის თანდაყოლილ თვისებებს; ამიტომაც განვითარება სხვა არაფერია, თუ არა გამოძვინება. ნათქვამის უკეთ ვაგუბის მიზნით მივმართოთ მარტივ ანალიზს:

ავილოთ ფოტოქალაქი, რომელზედაც პროექტირებული იყო გარკვეული გამოსახულება. მაგრამ როგორც ვიცით, ხანამ ქალაქს არ მოვთავსებთ სპეციალურ სითხეში, მასზე გამოსახულებას ვერ მივიღებთ. ამის გამო, რა თქმაუნდა, არავინ იტყვის, რომ ამ სითხემ შექმნა ეს გამოსახულება. ცხადია, ამ უკანასკნელის შინაარსი პლანეტურად უკვე იყო მოცემული მის სითხეში მოთავსებამდე. ასე რომ, სითხის დანიშნულება მხოლოდ მის გამომწვანებაშია.

აღსანიშნავია, რომ ზემოთ განხილული საკითხი დღეს უკვე ისე

¹ საინტერესოა, რომ ინგლისურად სიტყვა განვითარება (development) გამოიწვევებასაც ნიშნავს, ე.ი. როგორც განვითარება ისე გამოიწვევება ერთი და იგივე სიტყვით აღნიშნება.

მწვავედ აღარ დგას, რადგანაც ზემოთ მოყვანილში შეხედულებებში დაკარგეს ალტერნატიული ხასიათი და მოიძებნა გარკვეული „კომპრომისი“. თანამედროვე ფსიქოლოგიის თანახმად, *ჯარემო*, არა მხოლოდ ამჟღავნებს, არამედ აყალიბებს კიდევ *პიროვნებას*. ასე რომ, დღეისათვის კითხვა ეხება არა იმის გარკვევას, განვითარება თანდაყოლილი ფაქტორებით არის გაპირობებული თუ ჯარემოთი, არამედ იმის დადგენას თუ რა ზომის ნვლილი შეაქვს განვითარებაში თითოეულ მათგანს.

ქედაგოგური ფსიქოლოგიის მკვლევარებს ხშირად აინტერესებთ, თუ რა როლს ასრულებს, ბავშვის აღზრდაში, მისი დასჯა და დასაჩუქრება. მაგალითად, მათი კვლევის მიზანს შეიძლება შეადგენდეს იმის დადგენა, თუ ქვემოთ მოყვანილი სამი მეთოდიდან რომელი უნდა იყოს უკეთესი:

1. თუ ბავშვი ცუდად იქცევა, მაშინ ჩვენ მას ვსჯით, ხოლო მის კარგ ქცევას ნეიტრალურად ვეკიდებით;
2. თუ ბავშვი კარგად იქცევა, მაშინ ჩვენ მას ვაჯილდოვებთ, ხოლო მის ცუდ ქცევას ნეიტრალურად ვეკიდებით;
3. თუ ბავშვი კარგად იქცევა, მაშინ მას ვაჯილდოვებთ, ხოლო ცუდი ქცევას შემთხვევაში ვსჯით.

აღსანიშნავია, რომ ბიპევიორიზმის პრინციპებიდან გამომდინარე უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მესამე მეთოდს.

ხელოვნების ფსიქოლოგია. ხელოვნების ფსიქოლოგიას საქმე აქვს რა ხელოვნების სხვადასხვა ფორმებთან (მუსიკა, ფერწერა, ლიტერატურა, ქორეოგრაფია, არქიტექტურა და სხვა) შერწყმის როგორც მხატვრული შემოქმედების ფსიქოლოგიურ მხარეს (მის ფსიქოლოგიურ მექანიზმებს), ასევე უკვე შექმნილი ხელოვნების ნაწარმოების ესთეტიკურ აღქმას (მის შეფასებას). მისი ამოცანაა, გამოიკვლიოს თუ რატომ და როგორ მიმდინარეობს, ესა თუ ის, შემოქმედების პროცესი და განსაზღვროს, ამა თუ იმ, შემოქმედის ისეთი პიროვნული მახასიათებლები, როგორცაა მიდრეკილება, ნიჭი და ტალანტი.

რაც შეეხება ხელოვნების ნაწარმოების შეფასებას სხვათა მიერ, იგი ყოველთვის სუბიექტურ ხასიათს ატარებს და დღემდე ვერ მოხერხებულა მისთვის რაიმე ობიექტური კრიტერიუმის დადგენა. ამიტომ, ხელოვნების ფსიქოლოგია არ აცხადებს პრეტენზიას ასეთი კრიტერიუმის დადგენაზე და იკვლევს მხოლოდ იმ ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს, რომლებსაც შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ ხელოვნების ნაწარმოებთან შეფასებაზე.

შრომის ფსიქოლოგია. გამოყენებითი ფსიქოლოგიის ეს დარგი შეისწავლის სანარმოო შრომის პროცესთან ფსიქოლოგიურ ხაფუშვლებს. მისი ძირითადი ამოცანაა, დაადგინოს ადამიანის შრომითი საქმიანობის კონკრეტული ფორმების ჩამოყალიბების ფსიქოლოგი-

ური კანონზომიერებანი, რის საფუძველზეაც შესაძლებელი იქნება შრომის პროცესთან რაციონალიზაცია და მისი პროდუქტიულობის გაზრდა. შრომის ფსიქოლოგიის საქმიანობისთვის, ხელმძღვანელობენ იმ მოსაზრებით, რომ *შრომის ორგანიზაციას შეუძლია მოგვეცეს შრომის უფრო მაღალი ნაყოფიერება, ვიდრე მის ინტენსიფიკაციას*.

ადამიანის შრომითი საქმიანობის ფსიქოლოგიური თავისებურებების შესწავლა მოიცავს:

1. იმის გარკვევას, თუ რა აპირობებს ადამიანის (მისი ფსიქიკური თავისებურებების) შევლებას თავის შრომით საქმიანობასთან;
2. შრომითი ჩვევების შემუშავების კანონზომიერების გამოვლენას;
3. იმ ფსიქოლოგიური ფაქტორების გამოკვლევას, რომლებიც ხელს უწყობენ ან ხელს უშლიან შრომითი პროცესის მიმდინარეობას და ირვევენ შრომის ნაყოფიერების ზრდას ან შემცირებას. ასეთი ფაქტორებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია სამუშაო გარემო, როგორცაა სამუშაო ადგილის განათებულიობა, ტემპერატურა, ტენიანობა, კედლების ფერი, ხმაური, სუნი და სხვა. შრომის გარემო გულისხმობს აგრეთვე გარემომცველ ადამიანებსაც და ამდენად იგი წარმოადგენს სოციალური ფსიქოლოგიის შესწავლის საგანს.

4. პროფესიათა ფსიქოლოგიურ ანალიზს და ადამიანთა მიზანშეწონილ განაწილებას, სხედასხვა სახის პროფესიებზე, მათი ფსიქიკური თავისებურებების და უნარების გათვალისწინებით.

პროფესიათა ფსიქოლოგიური ანალიზის შედეგად დადგენილი იქნა ამა თუ იმ პროფესიული სამუშაოს ნაწარმებით შესრულები-სათვის საჭირო ფსიქიკური თვისებები. ამასთან დაკავშირებით, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვიოთ, *პროფესიული შერჩევა* და *პროფესიული ორიენტაცია*.

პროფესიული შერჩევის დროს ჩვენ საქმე გვაქვს ერთ გარკვეულ პროფესიასთან და რამდენიმე ადამიანთან. მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ ამ რამდენიმე ადამიანიდან შერჩეულ იქნეს ისეთი ერთი, რომელიც ყველაზე უფრო გამოსადეგი იქნება ამ პროფესიისათვის.

პროფესიული ორიენტაციის დროს კი, ჩვენს წინაშეა შებრუნებული ამოცანა: საქმე გვაქვს ერთ პიროვნებასთან და რამდენიმე პროფესიასთან. საჭიროა, ამ პიროვნებისათვის ამ რამდენიმე პროფესიიდან შევარჩიოთ ისეთი ერთი პროფესია, რომელშიც ყველაზე უფრო მეტად გამოდგება ეს პიროვნება. ფაქტიურად, ასეთი ამოცანის წინაშე ყოველთვის დგას სკოლა დამთავრებული ახალგაზრდა, რომელიც ცდილობს რამდენიმე ფაკულტეტიდან აირჩიოს ერთი ფაკულტეტი, რომელშიც შემდგომში უნდა განაპირობოს მისი პროფესიული მოღვაწეობა.

თავის მხრივ შრომის ფსიქოლოგია მოიცავს სხვადასხვა დარგებს. მათგან ჩვენ შევეცხებით მხოლოდ *საინჟინრო ფსიქოლოგიას*, რომელიც შეისწავლის მართულის სისტემებში ადამიანის და ადამიანსა და მანქანას შორის ფუნქციების განაწილებას. რადგანაც, მანქანის მართვას რეგულბრძოვ აწარმოებს ადამიანი, ამიტომაც ადამიანი-მანქანა შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც მართვის ერთიანი სისტემა. ამ სისტემის ეფექტურად ფუნქციონირებისათვის საჭიროა ვიცოდეთ, როგორც მანქანის (გარკვეული ტექნიკური მოწყობილობის), ასევე ადამიანის მახასიათებლები. რაც იმას ნიშნავს, რომ *მანქანის* (რამე ტექნიკური მოწყობილობის) კონსტრუირების დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ადამიანის ფსიქო-ფიზიოლოგიური თავისებურებანი.

მაგალითად, ადამიან-ოპერატორს ყოველთვის საქმე აქვს რამე ტექნიკურ სისტემასთან, როგორცაა სამართავი პულტი, ინფორმაციის (გარკვეული სიგნალების) მიმღები მოწყობილობა და სხვა. ასეთი ტექნიკური სისტემის პროექტირების (კონსტრუირების) დროს ამოცანა არის ის, თუ როგორ უნდა იქნეს ფიზიკურ დახადვარზე განაწილებული სხვადასხვა სახის ჩამრთველები და ინდიკატორები, რა ფერის უნდა იყოს ეს უკანასკნელები და სხვა, რათა ტექნიკური სისტემა რაც შეიძლება უკეთესად „მოერგოს“ ადამიანს და ამით გაუადვილოს მას შრომის პროცესი. ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ საინჟინრო ფსიქოლოგიის დანიშნულებაა ადამიანის მახასიათებლების შესახებ ცოდნის მოყენება ტექნიკური სისტემებისა და მათი შემადგენელი ელემენტების პროექტირებისათვის. ამ სისტემების მუშაობისა და მომსახურების მაქსიმალური ეფექტურობის მიღწევისათვის მინიმალური დანახარჯებით.

საინჟინრო ფსიქოლოგიის ამოცანას შეადგენს აგრეთვე უკვე შექმნილ ტექნიკურ სისტემაზე ოპერატორის მიერ ჩატარებული ოპერაციების კვლევა, რომლის მიზანია: ინფორმაციის მიღების, გადაამუშავების, შენახვის, გარდაქმნის და ოპტიმალური ვადანყვეტილების გამოტანის პროცესების ფსიქოლოგიური თავისებურებების დადგენა.

სოციალური ფსიქოლოგია. ადამიანი, როგორც აქტიური სუბიექტი, როგორც პიროვნება არ წარმოადგენს, მხოლოდ, ბიოლოგიურ ინდივიდს (მხოლოდ ცოცხალ ორგანიზმს); მას ცხოვრება უხდება სოციალურ გარემოში და ამდენად იგი სოციალური არსებაცაა.

ზოგიერთი ფსიქოლოგის აზრით, ადამიანი შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც პიროვნება მხოლოდ სოციალურ გარემოში. სოციალური ფსიქოლოგია შეისწავლის სწორედ ადამიანის სოციალურ ცხოვრებას, ანუ ადამიანის ქცევასა და საქმიანობის კანონზომიერებებს, რომლებიც ვლინდება სხვა ადამიანებთან და ჯგუფებთან ურთიერთობის პროცესშიც: კერძოდ, მისი კვლევის მიზანს შეად-

გენს იმის დადგენა, თუ რა გავლენას ახდენს ადამიანზე სხვა ადამიანების ქცევები და მათი შეზღუდულებები. ეს მოუწევს შეიძლება ეხებოდეს ფსიქიკური პროცესების სამივე სფეროს.

ადამიანებმა, სხვების გავლენით, შეიძლება შეიმუშაონ ან შეცვალონ, თავისი აზრი (შეხედულება), რამე ობიექტების ან მოვლენების შესახებ.

რამე ობიექტის ესთეტიკური შეფასების დროს (აქ იგულისხმება ამ ობიექტის მონახება-არმონახება), ადამიანზე შეიძლება გავლენა მოახდინოს სხვების მიერ ამ ობიექტის შეფასებამ. ადამიანს შეიძლება დაეუფლოს შიშის გრძნობა, როდესაც ხედავს მის ირგვლივ შექმნილ ადამიანებს (პანიკა) და ა.შ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი გრძნობა ნშინდა სოციალური წარმოშობისაა. ესენია სირცხვილის ან სიამაყის გრძნობა, თავმოყვარეობის ან თავის დამცირების გრძნობა, სინანულისა და სინდისის ქენჯნის გრძნობა და სხვა. მკითხველისთვის ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხვედრა, რომ ეს გრძნობები შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ სოციალურ გარემოში. სხვა ადამიანებისაგან განცალკავებულ (განმარტოებულ) პიროვნებას, როგორც იყო მაგალითად რომინზონ კრუზო უკაცრიელ კუნძულზე, ცხადია, ასეთი გრძნობების განცდა არ უქნება.

სოციალური გავლენა ყველაზე უფრო მეტად მაინც ადამიანის გადაწყვეტილების მიღებისა და სათანადო ქცევის შესრულებაში მყლენდება.

ძალიან ხშირად ადამიანი სხვების გავლენით (ზოგჯერ გავლენობიერებლადაც კი) ლებულობს ამა თუ იმ გადაწყვეტილებას და ასრულებს შესაბამის ქცევას.

ალბათ ყველა შეაზნევედით, თუ როგორ ცვლის ჯგუფი ხშირად მასში შემავალ თითოეულ ინდივიდს. ჯგუფში შემავალმა ინდივიდმა შეიძლება ისეთი რამ ჩაიღინოს, რისაც იგი არავითარ შემთხვევაში არ გააკეთებდა მარტო რომ ყოფილიყო, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჯგუფში შემავალი ინდივიდი ის აღარ არის, რაც იყო მის გარეთ: იგი მნიშვნელოვნად შეცვლილია. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ მთელს (ჯგუფს) გარკვეული გავლენა შეუძლია მიახდინონ მის ნაწილზე (ჯგუფში შემავალ ინდივიდებზე).

როდესაც ვლაპარაკობთ ადამიანის ქცევაზე სხვების ზეგავლენის შესახებ, პირველ რიგში უნდა მიუთითოთ შემდეგ შემთხვევებზე:

როგორც ირკვევა, ადამიანის შრომითი და სხვა ფსიქიკური აქტივობა უფრო ადვილად და ნაყოფიერად სრულდება, როდესაც იგი სხვა ადამიანის თანდასწრებით ხორციელდება (თანაარსებობის ეფექტი).

დასტურდება აგრეთვე, რომ ადამიანის საქმიანობა უფრო ნაყო-

ფიურად მიმდინარეობს, როდესაც მისი თანდასწრებით სხვა ადამიანებიც ასრულებენ თავიანთ სამუშაოს (თანააქტიურობის ეფექტი). გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ ახალი მასალის შესწავლა.

აღსანიშნავია, რომ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ორი ადამიანის ნორმალური (უკომფლიქტო) ურთიერთობისათვის - ეს არის ერთის მიერ მეორის გაგება; ე.ი. იმის უნარი, რომ ერთმა წარმოადგინოს თავი მეორის ადგილას, ან სხვანაირად რომ ეთქვას, ერთმა წარმოადგინოს თავი მეორის როლში და პირიქით.¹

საინტერესოა რომ როლის ცნებას სოციალურ ფსიქოლოგიაში უკანასკნელ ხანებში სულ უფრო და უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ზოგიერთი ფსიქოლოგის აზრით, მთელი ჩვენი სოციალური აქტიურობა (ცხოვრება) შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სხვადასხვა როლების შესრულება. ასე მაგალითად, რომელიმე პიროვნების სოციალური ცხოვრების აღწერის დროს შეიძლება ითქვას, რომ ეს პიროვნება ინსტიტუტში თავის თანამშრომლებთან ასრულებს დირექტორის როლს, უნივერსიტეტში სტუდენტებთან - ლექტორის როლს, სახლში თავის შვილებთან - მამის როლს, მალაზიაში - მკურნალის როლს, მატარებელში ყოფნისას - მგზავრის როლს, ექიმთან მისვლისას პაციენტის როლს და ა.შ. მაშასადამე, მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ადამიანს უხდება ამგვარი როლების შესრულება და ამიტომაც მთელი ჩვენი ცხოვრება სხვა არაფერია, თუ არა როლების განუწყვეტელი ცვლა.

ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ალბათ, ყველას ჰქონია ასეთი დაკვირვება: ქუჩაში ხედავთ, რომ თქვენს შესახებდრად მოდის რომელიმე თქვენი ნაცნობი; თქვენ არიდებთ თავს მასთან შეხვედრას: ან გვერდით იხედებით, ანდა გადადიხართ ქუჩის მეორე მხარეს, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ამ პიროვნებას ვერ იტანთ ან გეშინიათ მისი; არა, უბრალოდ იმის გამო, რომ დალღობი ხართ და იმის თავი არა გაქვთ, რომ შეხვედრის შემთხვევაში ბათანადო როლი იკისროთ: მოიკითხოთ, თუ როგორ არის იგი, და თუ გეტყვით რაიმეს ცუდს თავის მდგომარეობის შესახებ, შეჰყვიროთ: „მართლა?“, „რას მელაპარაკებო“ და ა.შ.

როგორც ირკვევა, ამა თუ იმ როლის შესრულება ზოგჯერ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს თვით შესრულებლის ფსიქიკაზე. ნათქვამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ ამერიკელი ფსიქოლოგების მიერ ჩატარებული გამოკვლევა.

61 წლის ადამიანებს მასუბნი უხდა გაეცათ კითხვაზე „გრძნობთ

¹ ფაქტურად ეს წარმოადგენს იმ ზოგად საკაცობრიო მინიარსის მქონე ნორმალური მოთხოვნის გამოხატულებას, რაც ეთიკაში აქცევის ოქროს წესის² სახელწოდებითაა ცნობილი: „მოექეცი სხვას ისე, როგორც შენ გინდა, რომ ეს სხვა მოგექცეს იგივე სიტუაციაში“.

თუ არა თავს დაბერებულად? მიღებული პასუხების ხასიათის მიხედვით გამოკითხულები გაიყო ორ ჯგუფად. ერთი ჯგუფის წევრებს თავი დაბერებულად მიაჩნდათ, ხოლო მეორე ჯგუფის წევრებს კი - არა.

აღმოჩნდა, რომ ვინც თავს დაბერებულად ვრძნობდა, მათ უხდებოდათ მამის როლის შესრულება შვილების წინაშე, ბაბუის როლის შესრულება შვილიშვილების წინაშე და მასწავლებლის როლის შესრულება სტუდენტების წინაშე. ე.ი. მათ მუდმივად უხდებოდათ ასაკით მათზე უფრო უმცროსი თაობის ადამიანებთან ურთიერთობა და თავის უფრო სერიოზულად (სოლიდურად) წარმოჩენა. მაშასადამე, ასეთი როლები აბერებს ადამიანს. რაც შეეხება მეორე ჯგუფის წევრებს, მათ არ ჰყავდათ შვილები და შვილიშვილები, არ ჰყავდათ მოწადევები და იშვიათად იყო უხდებოდათ უფრო მცირე ასაკის მქონე ადამიანებთან ყოფნა და საკუთარი თავის უფროსად განცდა. ან სხვანაირად, რომ ეთქვას, ისინი არ ასრულებდნენ ისეთ როლებს, როგორსაც ასრულებდნენ პირველი ჯგუფის წევრები და ამიტომაც, უფრო ახალგაზრდად ვრძნობდნენ თავს.

ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, ვინაიდან, როდესაც ადამიანებს არ უხდებათ მათზე უფრო უმცროსი ასაკის ხალხთან ხანგრძლივი ურთიერთობა და მათ გარშემო თითქმის ყოველთვის თავისივე ასაკის ადამიანებია, მაშინ ისინი ისე შეებრდებიან ხორლში ერთმანეთს, რომ 61 წლის ასაკშიც ერთმანეთის შესახებ ამბობენ „ის ბიჭო“, ან „ის გოგო“ და ახლო ურთიერთობის შემთხვევაში ასეთ-ნაირადვე მიმართავენ ერთმანეთს: „ბიჭო“ ან „გოგო“.

როგორც ზოგიერთ ფსიქოლოგს მიაჩნია, ორ ადამიანს შორის დაუსრულებელი კამათი და კონფლიქტი ხშირად იმით არის გამოწვეული, რომ ერთს არ შეუძლია წარმოადგინოს თავი მეორის ადგილას (მეორის როლში) და პირიქით. მათი აზრით, თუ ასეთი რამ ხერხდება, მაშინ, როგორც წესი, კონფლიქტი ყოველთვის წელდება.

საინტერესოა, რომ ასეთი მიდგომა პრაქტიკულ გამოყენებას პოულობს სოციალურ ფსიქოთერაპიის ე.წ. ფსიქოდრამის მეთოდში, რომელიც შემოღებულ იქნა ცნობილი ამერიკელი ფსიქოლოგის დ. მორენის მიერ. წარმოადგინეთ შემდეგი სურათი: ცოლქმარი ერთმანეთს ვერ ეწყობა, რამდენიმე წლის მანძილზე მათ შორის დაუსრულებელი კონფლიქტებია. ბოლოს ისინი მიდიან სათანადო დანესებულებაში და წერენ განცხადებას განქორწინების შესახებ. მაგრამ, როგორც ეს, ალბათ, ყველა ქვეყანაშია მიღებული, მათ თხოვნას მაშინვე არ აკმაყოფილებენ. სთხოვენ, გამოიარონ გარკვეული დროის, მაგალითად, ერთი თვის შემდეგ, იმ იმედით, რომ ამ დროის განმავლობაში შეიძლება მათ გადაიფიქრონ თავიანთი გადაწყვეტილება, რასაც აღარ მოჰყვება ოჯახის დანგრევა. ამას-

თან, ურჩევნ, რომ ამ დროის განმავლობაში, კარგი იქნება, თუ მიაკითხავენ მორენოს დანებსბულებას. აქ წინასწარდარწერილი პიენის მიხედვით იდგმება საექტაკლი (ფსიქოდრამა), რომელშიც ცოლმა უნდა ითამაშოს ქმრის როლი, ხოლო ქმარმა კი - ცოლის. ამის გაკეთება კი არც თუ ისე ადვილია. მაგრამ, თუ ცოლქმარი ახერხებს ასეთი როლის შესრულებას, მაშინ საექტაკლის რამდენჯერმე გამოვრების შემდეგ ისინი ხევენ განცხადებას განქორწინების შესახებ, ერთად მიდიან სახლში და ისეებენ ნორმალურ (უკომპლიქტო) ცხოვრებას.¹

მაგრამ იმისათვის, რათა ორ ადამიანს შორის ურთიერთობა კონფლიქტამდე არ მივიდეს, საჭიროა, რომ თავიდანვე გაკეთდეს სწორი არჩევანი. ე.ი. ისეთი ადამიანები შეუღლდნენ, რომელთა დაახლოვებას საფუძვლად ედო მათი ერთნაირი შეხედულებები, ერთნაირი განათლების და კულტურის დონე, ერთნაირი ხასიათები. მაგრამ საინფორმაციო ჩვენ ძალიან ბევრ რამეში მოკლებული ვართ თავისუფალი არჩევანის საშუალებას: მშობლებს ჩვენ არ ვირჩევთ, არ ვირჩევთ სამშობლოს, არ ვირჩევთ გარეგნობას. ბევრმა შეიძლება თქვას, რომ ჩვენ ვირჩევთ მეგობრებს, ვირჩევთ მეუღლეს. მაგრამ თუ კარგად დავეუფოტრდებით, უნახავთ, რომ ასეთ შემთხვევაშიც ჩვენი არჩევანი მაინც შეზღუდულია, რამეთუ ადამიანთა ის რაოდენობა, რომლიდანაც არჩევანს ვაკეთებთ, ჩვეულებრივ საკმაოდ

¹ ამასთან დაკავშირებით აღბათ უადვილო არ იქნება, თუ აქ გავიხსენებთ ერთ ბრძანულ ინდურ ზღაპარს. რძალმა გადაწყვიტა დედამთილის თავიდან მოშორება, რინთვისაც მალულად მივიდა ექიმბაშთან და სანამლავი სახლში. ექიმბაშმა მისი რაღაც ფხვნილი, მაგრამ დააროვა, რომ მთელი ფხვნილი ერთბაშად არ გამოეყენებინა, არამედ ყოველ დღე ცოტ-ცოტა ჩაეყარა საჭმელში; ამასთან, ექვი რომ არავის არაფერში აეღო დედამთილს შაპკრობოდა რაც შეიძლება კარგად. რძალი ზუსტად ისე მოიქცა, როგორც ექიმბაშმა დააროვა: დედამთილისათვის გამზადებულ საჭმელში ყოველდღე ყრიდა ფხვნილის მცირე რაოდენობას და დედამთილს ექვევდა, რაც შეიძლებოდა, თავისიასად და გულისხმიერად (რაც ჩვენს ენაზე რომ ვთქვათ, მან იქონია კარგი რძლის როლის შესრულება). რძლის ასეთ ექვევას უკვალოდ არ ზეუვლია. დედამთილმა იფიქრა, ეს რა კარგი რძალი შეუღლიო და რძლის ქცევას კარგი ქვევითვე უპასუხა (ე.ი. დაინყო კარგი დედამთილის როლის შესრულება) და დაეყარდა რძალს და დედამთილს შორის სიმბტკბილობა. ამან კი ის შედეგი გამოიღო, რომ ზოლოს რძალს შერცხვი და თავისი ბოროტი განზრახვისა და სინაშლის გრძნობით შეპყრობილი ატირებული მიიჭრა ექიმბაშთან: ძალიან უნახობ ჩემს საექციელს, აქამდე არ ვიცოდი, თუ ასეთი კარგი დედამთილი მყავდა. ახლა იქნებ როგორმე მიშველო და ჩემი შეცდომის გამოსწორებისათვის. ექიმბაშმა დაამშვიდა. უთხრა, რომ ის ფხვნილი სრულიადაც არ იყო სანამლავი. გაბარებული რძალი დაბრუნდა სახლში და ამის შემდეგ ის და დედამთილი სიკვდილამდე შესამტკბილებულად ცხოვრობდნენ.

მცირე და არჩევანიც ზოგჯერ სიტუაციითაა გამოვრებული. აქ დაახლოებით ისეთივე მდგომარეობაში ვართ, როგორც მატარებელში მოგზაურობის დროს. თუ ეს მოგზაურობა რამდენიმე დღე გრძელდება, მაშინ შენთან კუპეში მყოფ სამ თანამგზავრს, გინდა-არგინდა, იძულებული ხარ დაუახლოვდე. ანალოგიურად მეგობრების არჩევნისას ის ადამიანები, რომელთაგანაც არჩევანის გაკეთება ვიხდებით, უკვე თქვენს გარეშე არის განსაზღვრული. მართალია, მათი რიცხვი სამზე მეტია, მაგრამ დიდი მაინც არ არის. ხახამ ბაქში პატარა (იგულისხმება სკოლანდელი ასაკი), მისი არჩევანის წრეს შეადგენს მხოლოდ მეზობლად მცხოვრები რამდენიმე ბავშვი; სკოლაში სიარულის დანებების შემდეგ მათი რაოდენობა შეიძლება იყოს 30 ან 40; უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის დროსაც ეს რიცხვი მაინც დამაინც დიდად არ არის გაზრდილი. დაახლოებით ისეთივე სიდიდისაა ეს რიცხვი იმ დანებებულებამიც, სადაც ადამიანი ისეებს თავის შრომით საქმიანობას.

ცხადია, რომ რაც უფრო დიდი იქნება არჩევანის დიაპაზონი (ე.ი. იმ ადამიანების რიცხვი, რომლებთანაც შეიძლება გაკეთდეს არჩევანი), მით მეტი იქნება იმის ალბათობა, რომ თქვენ აირჩევთ რაც შეიძლება უფრო მოსაწონ (შესაფერ) პიროვნებას. სავსებით შესაძლებელია, რომ თქვენს ქალაქში ცხოვრობდეს ისეთი პიროვნებები, რომლებთანაც თქვენ ნახავდით ძალიან ბევრსაერთოს, რაც მათთან დაახლოების და დამეგობრების საფუძველს იქნებოდა, მაგრამ მთელი თქვენი ცხოვრების მანძილზე შეიძლება ვერც ერთხელ ვერ შეხედეთ ამ პიროვნებებს. არჩევანის დიაპაზონის გაფართოებისა და ასეთი პიროვნებების გამოძების გაადვილების მიზნით ზოგიერთი ქვეყნის სხვადასხვა ურნალებში მოყვანილია საეციალური კითხვარები. მათზე გაცემული პასუხების შინაარსის მიხედვით მოცემული პიროვნებისათვის შეიძლება შერჩეულ იქნეს მისი მსგავსი ადამიანები.¹

საყურადღებოა, რომ ყოველივე ზემოთ თქმული ეხება, არა მხოლოდ, ერთი და იგივე, სქესის ადამიანების, არამედ სხვადასხვა სქესის წარმომადგენლების დაახლოებასაც. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ზემოთ აღნიშნული გზით ადამიანისათვის, მისთვის შესაფერი შეუღლის გამოძება. როგორც ცნობილია, დასავლეთის ბევრ

¹ რაც შეეხება ისეთ შეხედულებას, რომ თითქმის სანაწარმდეგო პიროვნებები იზიდავენ ერთმანეთს, მას არ გააჩნია მყარი საფუძველი. მეცნიერული გამოკვლევები გვიჩვენებენ, რომ ისეთი ადამიანები მისისწრაფიან ერთმანეთისაკენ, რომლებიც ერთმანეთს უმსგავსებიან გარკვეულ ასპექტში (იხ. მაგალითად, Silverman R. E. N.-Y., 1985, p.371). ტყუილად კი არ ამბობენ, „მთხარი ვინ არის შენი მეგობარი და შე გიტყვი ვინა ხარ შენი“.

ქვეყანაში უკვე დიდი ხანია რაც შექმნილია ისეთი დანესებულებები, რომლებიც ეხმარებიან ადამიანებს მომავალი მუდღის მუშაობისთვის. თუმცა ჩვენში ისეთი დანესებულებების საქმიანობას ზევრი ათეაღწეობით უყურებს, როგორც რაღაც ხელოვნურსა და უჩვეულოს, რაც თითქოს ხელს უშლის ნამდვილი არჩევანის გაკეთებას. ამ უკანასკნელის ქვეშ ისინი გულისხმობენ კაცისა და ქალის ბუნებრივ დაახლოებას. მაგრამ სწორედ ასეთი „ხელოვნური“ არჩევანის დიაპაზონი უფრო ფართოა და რაციონალური, რადგან, არ არის გაპირობებული იმ სიტუაციით (ან ე.წ. რომანტიკული ფაქტორებით), რამაც შეიძლება „ბუნებრივი“ გზით წარმოშვას სიყვარული, ისეთ კაცსა და ქალს შორის, რომლებიც თავისი განათლებისა და კულტურის დონის, შეხედულებისა და ხასიათის მიხედვით ძალიან შორს იდგნენ ერთმანეთისაგან. და თუ მაინც დაქორწინდება ასეთი წყვილი, რომანტიკული გრძობის სწრაფად გაივლის და ხელში შეგვრჩება მხოლოდ მათი განსხვავებული ხასიათები, რაც თავის მხრივ განაპირობებს მათ შორის დაუსრულებელ კონფლიქტებს. სწორედ ამასთან დაკავშირებით აქ შეგვეძლო მოგვეყვანა ცნობილი ფრანგი მწერლის სანტ-ეჯუპერის ნათქვამი: ნამდვილი სიყვარული ის კი არ არის, რომ შეყვარებულები ერთმანეთს თვალუბში შეკუთვნიდნენ, არამედ ისინი ერთი მიმართულებით უნდა იყურებოდნენ.

რაც შეეხება ზოგიერთის შეხედვას, იმის შესახებ, რომ ასეთი დანესებულებების საქმიანობაში არაფერი არ არის ახალი, რადგან, ეს ყველაფერი იგივეა, რასაც წინათ მაქანკლობას უწოდებდნენ და რაც უკვე დიდი ხანია დაგმობილი იქნა როგორც პრიმიტიული და დრომოჭმული, ჩვენ შეგვიძლია ამ შეხედვას შემდეგნაირად ეუბნებოდეთ: „დაიბ, ეს არის მაქანკლობა, მაგრამ მაქანკლობა არა პირველი, არამედ მესამე საფეხურის დონეზე: აქ თქვენ თქვენი ვაცსობიერებისა და ნების გარეშე არავინ თავს არაფერს არ გახვევთ. საეკილური პროცედურების შედეგად თქვენთვის შეიძლება რამდენიმე პიროვნება თქვენი ინტერესების, შეხედულებებისა და ხასიათის გათვალისწინებით, შექმნეს კი, თქვენ თვითონ გააკეთებთ საბოლოო არჩევანს. როგორც, სტატისტიკოსები ჯერ-სმუნებენ ასეთნაირი გზით დაქორწინებულთა შორის განქორწინებათა პროცენტს უფრო ნაკლებია, ვიდრე „ბუნებრივად“ დაქორწინებულთა შორის.

დასასრულად, იმათ საყურადღებოდ ვინც მაინც უპირატესობას ანიჭებს „ბუნებრივ“ დაახლოების გზას, შეგვიძლია მოვიყვანოთ მაგალითი, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს თუ რომანტიკული ფორმაში როგორ დაამდგმველ როლს ასრულებს სიყვარულის „ბუნებრივად“ წარმოშობაში. წარმოიდგინეთ შემდეგი სურათი ახალგაზრდა ქალი წამოვიდა ერთ-ერთ უღამაზე კურორტზე დასას-

ვენებლად. საღამოს მარტომ გაისეირნა ამ კურორტის ღირსშესანიშნავი ადგილების დასათვალიერებლად. როდესაც ტბაში მოსეირნე კატარაში წაღებოდა, მოხდა ისე, რომ ფეხი დაუცურდა და წყალში ჩავარდა. ამ დროს საშუელად გადმოხტა ვიღაც ახალგაზრდა კაცი, რომელმაც დახრჩობას გადაარჩინა ქალი. ქალის მოსულიერების შემდეგ ახალგაზრდამ სახლში გააცილა ქალი. ვხამი დააღამდათ, ცაზე ამოვიდა შთვარე და ასეთ რომანტიკულ ატმოსფეროში მოხვედრის შემდეგ სრულებით არ არის გასაკვირი, რომ ქალს შეუყვარდეს მისი გადამარჩენელი; თუმცა მას სხვა (ჩვეულებრივ) სიტუაციაში რომ ენახა ეს პიროვნება (შეგალითად, მასთან ერთად რომ ეზუმავე სამსახურში რამდენიმე წლის განმავლობაში), შეიძლება სრულიადაც არ მიეცია მისთვის ყურადღება.

რელიგიის ფსიქოლოგია. რელიგიის ფსიქოლოგია შეისწავლის ფსიქოლოგიურ და სოციალურ ფაქტორებს, რომლებიც განაპირობებენ რელიგიური რწმენის თავისებურებებს, მის სტრუქტურასა და ფუნქციებს. რელიგიის ფსიქოლოგია წარმოიშვა XIX საუკუნის ბოლოს და დააგროვა მნიშვნელოვანი მასალა რელიგიური ცნობიერების შესახებ, რომელიც მოიცავს ისეთ ცნებებს, როგორცაა ღმერთი, სული, სამოთხე, ჯოჯოხეთი, ცოდვა და სხვა.

რელიგიის ფსიქოლოგია რა თქმა უნდა, მიზნად არ ისახავს ღმერთის არსებობის რწმენის შემოწმებას, რაც ფაქტიურად იქნებოდა იმის დადგენა, არსებობს ღმერთი თუ არა. მის ინტერესს შეადგენს მხოლოდ მორწმუნეთა ფსიქოლოგიური მხარის შესწავლა, კერძოდ იმის გამოკვლევა, თუ როგორ წარმოიშობა და რას ეყრდნობა ეს რწმენა: ხომ არ განაპირობა მისი წარმოშობა ადამიანის შიშმა და უძლურობამ ბუნების სტიქიური შეუცნობელი ძალების წინაშე, ეყრდნობა იგი ადამიანის ცოდნას (გამოცდილებას) თუ სურვილს (შეგალითად, რწმენა სიკვდილის შემდეგ გადარჩენის შესახებ შეიძლება ეყრდნობოდეს სწორედ ასეთი სახის სურვილს).

როდესაც ღმერთის არსებობის დამამტკიცებელ საბუთად მიიჩნევენ მოჰყავთ *ვაშლბაღების ჯუჯოები*, მაშინ საკითხი დგება იმის შესახებ, რომ ხომ არ არის ეს მოვლენა პალეონაცია ან ილუზია.

რელიგიის ფსიქოლოგია იკვლევს იმ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ ადამიანის რელიგიურ რწმენაზე. დადგენილია, რომ რელიგიური რიტუალების შესრულება გარკვეულწილად მოქმედებს ადამიანის ფსიქიკაზე. ამიტომაც ფსიქოლოგები იკვლევენ ადამიანების უმოციურ მდგომარეობას ლოცვის, აღსარებისა და სხვა რელიგიური წეს-ჩვეულებების შესრულების დროს.

ფსიქოლოგებისათვის საყურადღებოა, ის გარემოებაც, რომ როდესაც ადამიანი ვარდება სასონარკვეთილებაში (რაც შეიძლება გამოწვეული იყოს ახლომდელი ადამიანის სიკვდილით, ან მოსა-

ლოდნელი საფრთხით და სხვა). მაშინ მას ხშირად ეუფლება სწორედ რელიგიური განცდა (გრძნობა).

დაბოლოს, რელიგიის ფსიქოლოგიას ეკუთვნის შემდეგი ორი მნიშვნელოვანი საკითხის გარკვევა: 1. თანდაყოლილია თუ შეძენილი რელიგიური გრძნობა; 2. შეიძლება თუ არა, რომ ადამიანის ზნეობას საფუძვლად ედოს ეს რელიგიური გრძნობა, ან სხვანაირად რომ ვთქვათ, ხომ არ არსებობს დადებითი კორელაცია ადამიანის ზნეობასა და რელიგიურ გრძნობას შორის.

პარაფსიქოლოგია. ამ სახელწოდებით აღინიშნება ისეთი უჩვეულო ფსიქიკური მოვლენების სფერო, რომლებსაც არ გააჩნიათ მკაცრი მეცნიერული საფუძველი. პარაფსიქოლოგიური კვლევების მიზანს არსებითად შეადგენს შემდეგ კითხვაზე პასუხის გაცემა: შეუძლია თუ არა ფსიქიკას მიიღოს ინფორმაცია ცნობილ შეგრძნების ორგანოთა გარეშე და შესწევს თუ არა მას იმის ძალა, იმოქმედოს მისგან დაშორებულ ფიზიკურ საგნებსა და მოვლენებზე. როგორც უხედავთ, პირველი კითხვა ეხება ჩვენი ფსიქიკის შემეცნებით (ინფორმაციულ) ასპექტს, ხოლო მეორე კი - ენერგეტიკულს.

პირველი ასპექტი გულისხმობს ინფორმაციის გადაცემისა და მიღების ისეთი ფორმების შესწავლას, რომელთა ახსნა ვერ ხერხდება ცნობილ შეგრძნებათა ორგანოების მოქმედებით. და რადგანაც ასეთი მოვლენები შეგრძნების ორგანოთა მიღმაა, ამიტომაც, მათ *ექსტრასენსორულ* (არაგრძნობად) იღქმას უწოდებენ. მისი სახეებია:

ნათელხედვა, რომელიც გულისხმობს ინფორმაციის მიღებას გარე (ფიზიკურ) სამყაროში არსებულ საგნებისა და მოვლენების შესახებ, შეგრძნების ორგანოთა გამოყენების გარეშე.¹

ტელეპათია - ერთი ადამიანის მიერ, მეორის ნარმოდგენებისა და აზრების წვდომა ისეთ პირობებში და ისეთ მანძილებზე, სადაც ინფორმაციის გადაცემის ჩვეულებრივი არხები არ გამოიყენება.

პროსკოპია (წინასწარ ხედვა), რომელიც გულისხმობს მოვლენათა წინასწარმეტყველებას (წინასწარ განჭურვებას) შესაბამისი ინფორმაციის გარეშე.

რაც შეეხება მეორე (ენერგეტიკულ) ასპექტს, იგი გულისხმობს ისეთ უჩვეულო ფენომენს, როგორიცაა **ფსიქოკინეზი** - ადამიანის გონებრივი ზემოქმედება ფიზიკურ საგნებსა და მოვლენებზე, მათთან უშუალო კონტაქტის გარეშე. მაგალითად, ადამიანისაგან გარკვეული მანძილით დაშორებული ფიზიკური საგნების ამოძრავება

¹ ნათელხედვის კლასიკურ მაგალითად ხშირად მოჰყავთ მე-18 საუკუნის შვედი მისტიკოსის იმანუელ სვედენბორგის მიერ 1769 წელს სტოკჰოლმში ხანძრის ხილვა ისეთი პუნქტიდან, რომელიც ამ ქალაქიდან დაშორებული იყო მრავალი კილომეტრით.

მხოლოდ მისი გონებრივი ძალისხმევის შედეგად.

მოუხედავად პარაფსიქოლოგიური მოვლენებისადმი დიდი ინტერესისა, როგორც ფსიქოლოგების ისე არაფსიქოლოგების მხრიდან, და მათი ინტენსიური კვლევისა, ფსიქოლოგთა უმრავლესობა მაინც სკეპტიკურად უყურებდა და უყურებს ამ მოვლენებს. თუმცა ისეთ დიდ მეცნიერებს, როგორებიც იყვნენ შარკო, რიში, ჯემსი, ფროიდი და ოუნგი, ყოველთვის სჯეროდათ ტელეპათიისა და მისი მსგავსი მოვლენების. აქ ხაზი უნდა გაუვსვას იმ გარემოებას, რომ პარაფსიქოლოგიური მოვლენების, როგორც მეცნიერული ფაქტების აღიარება, სრულიადაც არ ნიშნავს ისეთი მისტიკური მოვლენების არსებობის აღიარებასაც, როგორცაა ადამიანის გადარჩენა სიკვდილის შემდეგ (ე.ი. სულის უკვდავება), გარდაცვლილია სულეთთან კონტაქტის დამყარება (ე.ი. სპირიტუიზმი) და სხვა.

პარაფსიქოლოგიაში მეცნიერული კვლევის პიონერად ითვლება ამერიკელი ფსიქოლოგი ჯ. რაინი. მან ჯერ კიდევ 30-იან წლების დასაწყისში მკაცრ ექსპერიმენტულ ლიანდაგზე დააყენა პარაფსიქოლოგიური მოვლენების კვლევა, რაც სამი ათეულ წელიწადზე მეტ ხანს გრძელდებოდა. მიღებული იქნა ისეთი შედეგები, რომლებმაც ბევრ სკეპტიკოსს შეაცვლევინა აზრი. როგორც ა. კესტლერი მიუთითებს, საკითხი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა ექსტრასენსორული აღქმა, გადაწყვეტილად შეიძლება ნაითვალოს და იგი უნდა შეიცვალოს საკითხით, თუ როგორ ხდება იგი.¹ აღსანიშნავია, რომ 1957 წელს ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩამოყალიბდა პარაფსიქოლოგიური ასოციაცია, რომელიც 1979 წელს აღიარებული იქნა მეცნიერების პროგრესისათვის ამერიკული ასოციაციის მიერ.

¹ ib. Koestler A, The Roots of Coincidence. Hutchinson of London, 1972, p.23.

6. ფსიქოლოგიის მენაპედიკის მნიშვნელობა

როდესაც ვლაპარაკობთ ფსიქოლოგიის შესწავლის მნიშვნელობაზე, ჩვენ ვგულისხმობთ, არა მისი პრაქტიკული გამოყენების დარგებს, რომლებიც ზემოთ განვიხილეთ, არამედ ადამიანის სულიერი სფეროს იმ ქმნადობას, რაც შეიძლება მოაყვას ფსიქოლოგიის შესწავლას.

როგორც ცნობილია, ცივილიზაცია გულისხმობს ადამიანის გონების ბატონობას, არა მხოლოდ ბუნების ძალებზე, არამედ თვით ადამიანის საკუთარ შეხედულებებსა, ემოციებსა და ქცევებზეც და ამდენად როგორც მატერიალურ გარემოს, ასევე ადამიანის შინაგანი სამყაროს გარდაქმნასაც. რადგანაც ადამიანის გონება უფრო მეტად ვარეთ (ე.ი. გარე ფიზიკური სამყაროსაკენ) იყო მიმართული, ვიდრე შიგნით (ე.ი. საკუთარი შინაგანი სამყაროსაკენ), ამან ხელი შეუწყო ცივილიზაციის ზემოთაღნიშნული ორი მხარის არათანაბარ განვითარებას.

ჩვენი საუკუნის ისეთი პუმანისტი აზრით, როგორც იყო ალბერტ შვაიცერი,¹ ჩვენი ცივილიზაციის საბუდისნერო შეცდომას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ მისი მატერიალური მხარე ვაკეა-ლუბით უფრო ძლიერად განვითარდა, ვიდრე სულიერი, რამაც განაპირობა მატერიალურ და სულიერ პროგრესს შორის ნონასნორობის მნიშვნელოვანი დარღვევა. მართლაც, მაშინ როდესაც ამ უკანასკნელი 200 წლის მანძილზე, ტექნიკის განვითარების შედეგად, ჩვენი მატერიალური გარემო ძალზე მნიშვნელოვნად შეიცვალა, ადამიანის შინაგანი სამყარო (მისი ზნეობრივი ასპექტი) თითქმის უცვლელი დარჩა. მაგალითად, თუ ამ 200 წლის წინ პეტერბურგიდან თბილისში ჩამოსვლას ერთ თვეზე მეტი სჭირდებოდა, დღეს იგივე

¹ ალბერტ შვაიცერი (1875-1965) - ჩვენი დროის უდიდესი პუმანისტი და მთაწარმე, ფილოსოფოსი, თეოლოგისა და მედიცინის დოქტორი, აგრეთვე მუსიკოსოვდებ და ორღანისტი, ნობელის პრემიის ლაურეატი. 30 წლის ასაკში, როცა უკვე ცნობილ პროფესორად ითვლებოდა ვროსლამში, გადასწყვიტა წასულიყო აფრიკაში, არა როგორც უბრალო მისიონერი, რომელიც იქაურ მოსახლეობას სიკეთეს უქადავებდა, არამედ როგორც ექიმი, რომელიც ვარკვეულ რეალურ სარგებლობას მოუტანდა იქაურ გაჭირვებულ ხალხს. ამ მიზნით იგი 7 წელი სწავლობდა მედიცინას და 1911 წელს, მიიღო რა, მედიცინის დოქტორის წოდება, სამუდამოდ გადასახლდა აფრიკაში. იქ ერთ-ერთი მოყვანილი ადგილას (ჯუნგლებში) დაიარსა საავადმყოფო, სადაც სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე თავამოიდებით მუშრონალობდა იქაურ დატაკსა და გაჭირვებულ მცხოვრებლებს. აღსანიშნავია, რომ დისციპლთში, ალბერტ შვაიცერს, ადარებენ შუეტრასს, რომლის მიხედვითაც ბუერი ახდენს კორექციას თავის ზნეობრივ განვითარებაში.

მანილს თანამედროვე რეაქტიული თვითმფრინავი მხოლოდ 3 საათს თუ ანდომებს. განცვიფრებას იწვევს ადამიანის ხელით ნაკეთი ნაგებობანი, როგორც თავისი გრანდიოზულობით, ასევე კომფორტულობით. გიგანტური შენობები, უზარმაზარი გეგმები, კოსმოსური ზომადები, რომელთა საშუალებითაც ადამიანმა მთვარეზეც კი მიიღწია. აქვე შეგვიძლია კიდევ დაგვესახელებინა ტექნიკის ისეთი მონაპოვარი, როგორცაა რადიო და ტელევიზია, თანამედროვე სამედიცინო აპარატურა, რომელმაც განაპირობა უმნიშვნელოვანესი მიღწევები მედიცინის სფეროში.

მაგრამ რაც შეეხება თვითონ ადამიანს, მის სულიერ სამყაროს, ვერ ვიტყვი, რომ ისიც ასეთივე ხარისხით განვითარდა. თუ წინათ იყო ლოთობა, შეერთებობა, უსამართლობა, კაცის კვლა, ტერორისტული აქტები, ეროვნებათა შორის მუდლი და მის საფუძველზე გამოჩენული უაზრო სისხლის ღწრა და ომები, სამუშაოდ დღესაც დაახლოებით ისეთივე სისშირით ვხვდებით ადამიანებს შორის ასეთ დანაშაულებრივ მოქმედებებს.

აი, რას ამბობს ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი ღწროის გამოჩენილი ფიზიოლოგი ხოზე დელგადო: „ზოგიერთი პრბლემები წარმოიშობა იმის გამო, რომ არ არსებობს პარმონია მატერიალურსა და სულიერ განვითარებას შორის. მეცნიერულ-ტექნიკურ მიღწევებში ჩვენ ცივილიზებული ვართ, ხოლო ფსიქიკურ რეაქციითა სფეროში კი ურჩებით ვვლურებად გარკვეულ საზღვრებში ჩვენ შეგვიძლია ატომების, მცენარეებისა და ცხოველების მართვა, მაგრამ ვერა და ვერ გვისწავლია საკუთარი თავის მართვა“.²

მართლაც, განა პარადოქსული არ არის, რომ ტელესკოპებისა და კოსმოსური ხომალდების წყალობით ადამიანები იღებენ ინფორმაციას მისგან მილიონი კილომეტრით დაშორებული მათთვის ყველაზე უფრო ახლობელ, ფსიქიკურ სამყაროში მიმდინარე პროცესებში. ადამიანი სარგებლობს რა ელექტრონული მიკროსკოპით, წვდება მიკროსამყაროს (მოლეკულების აგებულებასა და მოძრაობას), მაგრამ ვერ ჩასწვდომია თავის საკუთარ შინაგან (ფსიქიკურ) სამყაროს; ადამიანი მართავს გიგანტურ ხომალდებსა და თვითმფრინავებს, ატომურ ენერგიას, მაგრამ არ შეუძლია საკუთარი თავის მართვა, ხშირად გამოდის ნონასნორობიდან და ჩადის გამოსწორებელ დანაშაულს.³

¹ X. Делгадо. Мозг и сознание. Изд. "Мир", Москва, 1971, стр. 244.

² როგორც ყველასათვის კარგად ცნობილია, ფიზიკურ მეცნიერებათა ნარმატულებმა ომი ვადააქცია ისეთ დამანგრეველ ძალად, რომ პირველად ისტორიაში ხავსებით შესაძლებელი გახდა ადამიანის მოდემის მთლიანად ამონყვტა. რაკი ეს დამანგრეველი ძალა ადამიანის ხელშია, ამიტომ ისე

როგორც ალბერტ შვაიცერი მიუთითებს, მიღწევები მატერიალურ სფეროში ჯერ კიდევ არ არის ცივილიზაცია. ისინი იქცევიან ცივილიზაციად მხოლოდ იმ ზომით, რა ზომითაც ხერხდება მათი ჩაყენება ინდივიდისა და საზოგადოების სრულყოფის იდეალების სამსახურში. ჩვენ კი გაბრუებული გრანდიოზული მატერიალური მიღწევებით, ვერც კი ვხვდებით, თუ როგორ საბიჭათო გზას დავადექით სულიერი მზარის უგულვებელყოფით. ცივილიზაცია, რომელიც ანვითარებს მხოლოდ მატერიალურ მხარეს შესაბამისი სულიერი პროგრესის გარეშე, ალბერტ შვაიცერის აზრით, წააგავს იმ ხომალდს, რომელსაც არ გააჩნია რა საჭე, კარგავს მანევრირების უნარს და მიექანება გარდაუვალი კატასტროფისაკენ.¹

იმისათვის, რათა რაიმე პროცესი, იქნება იგი ფიზიკური თუ ფსიქიკური, არ მოქმედებდეს ჩვენს სანინააღმდეგოდ, უნდა შეგვეძლოს მისი მართვა. მართვისათვის კი აუცილებელია იმ კანონების ცოდნა, რომლებსაც ემორჩილებიან ეს პროცესები. მაგალითად, სითბურ და ელექტრულ მოვლენებს უბედურება მოჰქონდათ ადამიანებისათვის, სანამ მან საფუძვლიანად არ შეისწავლა ეს მოვლენები და მათი კანონზომიერებანი. სწორედ ამით მიაღწია ადამიანმა ამ მოვლენების მართვას და ჩააყენა ისინი თავისი ინტერესების სამსახურში.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ტექნიკის განვითარებასა და მის ესოდენ წარმატებებს (ე.ი. მატერიალურ პროგრესს) საფუძვლად უდებს ფიზიკის შესწავლა, ალბათ არ შევცდებით, თუ ვიტყვი, რომ ადამიანის სულიერ განვითარებას საფუძვლად უნდა ედოს ფსიქოლოგიის შესწავლა.² მწვავე კონფლიქტები ადამიანებს შორის, მრავალი ამორალური საქციელი თუ საზოგადოებრივი დანაშაული,

არასოდეს, როგორც სწორედ დღეს, აუცილებელი ხდება ადამიანის ქცევის მეცნიერული შესწავლა.

¹ ეს შედარება თავის ერთ-ერთ გამოხატულებას იმაში პოულობს, რომ დიდი მატერიალური ძალა (მაგალითად ატომური ენერჯის ფლობა) შეიძლება მხოლოდ იმას მიეცეს, ვისაც ინტელექტისა და ზნეობის მაღალი დონე გააჩნია.

² ამასთან დაკავშირებით ძალიან ფართო გაგებით შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ ამ ქვეყნად მხოლოდ ორი ემპირიული მეცნიერება უნდა არსებობდეს: ფიზიკა და ფსიქოლოგია. ასეთი განცხადება არც უნდა იწვევდეს გაკვირვებას, თუ გავითვალისწინებთ, იმ გარემოებას, რომ ადამიანს მხოლოდ ორი სახის ემპირიული სინამდვილე ეძლევა. ერთი - ეს არის გარე (ფიზიკური) სამყარო, რომელსაც იგი წვდება თავისი გარე გრძობის ორგანიზმის საშუალებით და რომელიც ფიზიკის შესწავლის საგანს შეადგენს და მეორე - მისი შინაგანი (ფსიქიკური) სამყარო, რომელსაც იგი უშუალოდ წვდება თავისი თვითდაკვირვების წყალობით და რომელსაც შეისწავლის ფსიქოლოგია.

ხშირად, იმით არის გამოწვეული, რომ ადამიანი არ იცნობს თავის შინაგან სამყაროს, მასში შიშინარე ფსიქიკურ პროცესებსა და მათი კანონზომიერებებს. ალბათ, სწორედ ამიტომაც იყო, რომ სოკრატე საკუთარი თავის შემეცნებას უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ვიდრე გარე სამყაროს შესწავლას.

ასე რომ, ვინც გადანყვეტს ფსიქოლოგიის შესწავლას, ჩვენი რჩევა იქნება, რომ მან იგი შეისწავლოს საფუძვლიანად. ბევრი ფიქრობს, რომ მან ყოველგვარი წიგნის (სახელმძღვანელოს) გარეშეც, ძალიან კარგად იცის, თუ რა არის იდეა, რა არის უურადლება, რა არის წარმოდგენა, შეხსიერება და ნებისყოფა და სხვა. მათი ამ ცნებებისადმი ასეთი ყოფითი დამოკიდებულება გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ სამსუხაროდ, ფსიქოლოგიას სხვა ზუსტი მეცნიერებებისაგან განსხვავებით თავის საკუთარი ტერმინოლოგია არ გააჩნია და იმ სიტყვებს ხმარობს, რომლებიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში იხმარება. მართალია ფსიქოლოგია თავისი სიზუსტით ფიზიკას ვერ შეედრება, მაგრამ იგი (ფსიქოლოგია) მაინც მეცნიერებაა და ყოველ შემთხვევაში ცნებაში საესებით გარკვეულ შინაარსს სდებს. სწორედ ამის გამო, კაცმა თავის თავს უფლება არ უნდა მისცეს, რომ არ გაუწიოს ანგარიში ფსიქოლოგიის მეცნიერული ცნებების განსაზღვრებებს და ისე გამოიყენოს ისინი როგორც მოესურვება.

აღსანიშნავია, რომ ცნებებისადმი სწორედ ასეთი უდიერი დამოკიდებულება ხშირად იქცევა, უსაფუძვლო და დაუსრულებელი კამათის მიზეზად. არც თუ ისე იშვიათია შემთხვევები, როდესაც ადამიანები გაუთავებლად, ცხარედ, კამათობენ ამა თუ იმ საკითხზე და ვერ ხვდებიან, რომ ეს კამათი შეიძლება გამოწვეული იყოს უბრალოდ მხოლოდ იმ გარემოებით, რომ ერთსა და იმავე ცნებაში, მოკამათეები სხვადასხვა შინაარსს გულისხმობენ.